

LANDSBYGDENS ÅTERKOMST - MÅNGSYSSLARE I NY PRODUKTION

Löderup och Valleberga socknar om 10 till 15 år

Annika Håkansson, Eva Ingvarsson och Kamilla Persson

Examensarbete i geografi 10 poäng
Landskapsvetarprogrammet
Institutionen för matematik och naturvetenskap
Högskolan Kristianstad
Kristianstad 2005

Handledare/supervisor:

Sten Skansjö
Jeanette Laursen

Examinator/examiner:

Magnus Thelaus, Universitetslektor i biologi

Författare/author:

Annika Håkansson
Eva Ingvarsson
Kamilla Persson

Svensk titel.

Landsbygdens återkomst – mångsysslare i ny produktion

English title.

The revival of the countryside – a multitalent in landproduction

Abstract.

The essay on "The revival of the countryside – a multitalent in landproduction." focuses on local and regional development within agriculture, foodprocessing and tourism.

Due to great changes in society, the inhabitants in rural areas are forced to find alternative occupations. Using history as a tool to build up the future is a main factor in rural development. Apart from this it involves cooperation, resources, cultural heritage and values, entrepreneurship and innovation, economic vitality, and an understanding of markets and marketing. They all contribute to a region`s ability to benefit from rural development.

Sammanfattning

Uppsatsen ”Landsbygdens återkomst – mångsysslare i ny produktion” fokuserar på lokal och regional utveckling inom jordbruk, livsmedelsförädling och turism. En undersökning gällande förutsättningarna för invånarna i Löderup och Valleberga socknar i Ystad kommun gjordes genom ett antal intervjuer dels med boende i området och dels med tjänstemän i kommunen och på Länsstyrelsen. Syftet var att jämföra med en teori om regional tillväxt som kallas EDA-modellen vilken tagits fram av det amerikanska näringsdepartementet.

Första delen av uppsatsen beskriver översiktligt det utvalda geografiska området från istid till nutid. Jordbruket har en mångtusenårig tradition och det är den långa markanvändningshistorien som skapat de natur- och kulturvärden vi upplever i området idag. Med historiska kartors hjälp går det att följa landskapets utveckling i undersökningsområdet under cirka 300 år. Stora förändringar har skett när det gäller bebyggelse och markanvändning. Lantbruket har varit den viktigaste grundvalen för invånarnas försörjning, emellertid står stora förändringar för dörren inom svenskt jordbruk, vilket i förlängningen påverkar hela samhället.

Med detta historiska perspektiv som verktyg finns möjlighet att se in i framtiden. Uppsatsen beskriver tre olika framtidsscenarier inom ovan nämnda ämnesområden. Nollvisionen tar upp den typ av lantbruk som karaktäriseras som familjelandbruk. Denna typ av lantbruk är i riskzonen för rationalisering, då de anses ha för liten bärkraft. Alternativet blir sammanslagningar av fastigheter i strävan mot bättre lönsamhet, eller försäljning till fritidsboende, eller nedläggning med förfall som följd.

Visionen om småskalig livsmedelsproduktion handlar om råvaruproduktion, vilken kan skapa en ekonomisk och socialt hållbar situation i undersökningsområdet. Utvecklingspotentialen är hög med tanke på vad som produceras här. Det faktum att undersökningsområdet ingår i det som kallas Österlen, vilket blivit till ett starkt varumärke, gör förutsättningarna än bättre. Mat som kan knytas till ett specifikt ursprung eller har symbolisk koppling till en plats, medför positiva betydelser och värden för konsumenter. Lokal- eller regionalproducerad mat uppfattas därför som bättre.

Visionen om turism handlar bland annat om turismens historia och uppkomst. Fenomenet har funnits sedan 1500 f.Kr. Främsta anledningen till resande var bildning och upplevelse som knöt an till kultur och natur. Idag ses det svenska kultur- och naturarvet som de största resurserna inom den allt snabbare växande turismnäringen. Undersökningsområdet erbjuder besökaren båda delar. Detta utgör en stor utvecklingspotential för bygden och invånarna som bor där.

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Avgränsningar	8
2 Metod och material	10
2.1 Intervjumetod.....	10
2.2 Historiska kartor	12
2.2.1 Geometriska kartor.....	12
2.2.2 Rekognoseringskartan	13
2.2.3 Enskifteskartor	13
2.2.4 Härads - och sockenkartor - ekonomiska kartan	13
2.2.5 Generalstabskartan.....	14
2.2.6 Geologiska kartor	14
2.2.7 Flygbilder	15
3 En beskrivning av undersökningsområdet från istid till nutid.	16
3.1 Geologi	16
3.2 Förhistoria	18
3.2.1 De första människorna.....	18
3.2.2 De första jordbrukarna	19
3.2.3 Bronsålder 1 800 - 500 f. Kr.	20
3.2.4 Järnålder 500 f. Kr. - 1000 e. Kr.....	20
3.2.4.1 Ales stenar	22
3.2.5 Omkring 1000-talet en - bybildningsperiod.....	23
3.2.6 De medeltida jordbrukssystemen.....	26
3.2.7 Ortnamn.....	26
3.2.8 Tiondegivare i socknarna under 1500-talet fram till mitten av 1600-talet.....	27
3.3 Landskapet i förändring sett genom kartorna	28
3.3.1 Valleberga	29
3.3.2 Kåseberga	30
3.3.3 Löderup.....	31
3.3.4 Hagestad.....	31
3.4.1 Jordbruket i industrialismens tidevarv	32

4 Framtidsvisioner	34
4.1 Framtidsforskning	34
4.2 Landsbygdsutveckling	36
4.3 Förklaringsmodell för tillväxt.....	39
5 Nollvisionen	42
5.1 Beskrivning av jordbruket i Skåne	42
5.2 Jordbruksutvecklingen från 1940-talet och framåt.....	43
5.2.1 EU-inträdet.....	44
5.3 Jordbruket i Ystads kommun och i undersökningsområdet	45
5.4 Hur ser lantbrukarna i undersökningsområdet själva på sin situation.....	46
5.4.1 Löderups och Vallebergas jordbruk i framtiden.....	47
5.4.2 Färre antal brukare	49
6 Livsmedelsförädling	51
6.1 Småskalig livsmedelsproduktion - inte utan konkurrens.....	53
6.2 Hur ser respondenterna på småskalig livsmedelsproduktion?	54
6.3 Ökad kunskap om jordbruket behövs	55
6.4 Projekt Skärgårdssmak - att visa en regions särart genom maten	57
6.5 ”Mat-platskopplingar”	58
6.6 Att skapa ett platsnamn.....	60
6.7 Att ”tillaga” en region	61
7 Turismutveckling	63
7.1 Begrepp och definitioner kring turism	63
7.2 Turismens historia	64
7.3 Det svenska kulturarvet	66
7.3.1 Begreppet kulturarv inom svensk turism.....	67
7.3.2 Kulturarvet - en resurs för regional utveckling.....	68
7.3.3 Kulturturism.....	70
7.3.4 Naturturism	72
7.4 Turismen i Ystad kommun	74
7.4.1 Lockande landskap	75
7.4.2 Sevärdheter och besöksplatser	76
7.4.3 Turistiska produkter.....	77

7.4.4 Marknadsföring av Ystad med omnejd.....	77
8 Analys och resultat	79
8.1 Framtidsvisionerna – en diskussion	83
8.1.1 Nollvisionen den fortsatta strukturrationaliseringen inom jordbruket får fortlöpa.....	83
8.1.2 Livsmedelsförädling – småskaligt företagande på lokal nivå.....	84
8.1.3 Turismutveckling – landsbygdens samlade resurser av natur och kultur	85
8.2 Reflektion.....	86

Källförteckning

Bilagor

1 Inledning

I alla tider har man ansett att samtiden präglats av stora förändringar. Detta gäller naturligtvis även i vår tid. Vi lämnar nu industrialismen och träder in i ett tjänstesamhälle där det ställs större krav på den enskilde att själv ordna det för sig, både vad det gäller jobb och service. Till detta kommer ett ökat miljömedvetande: en insikt om att för att överleva på lång sikt måste större hänsyn tas till miljöfrågorna.

Inför detta nya samhälle ser våra makthavare med nyvaknat intresse på landsbygden och dess förmåga att skapa sysselsättning och nya skatteintäkter. Därför investeras årligen stora summor stats- och EU-medel dels för att stimulera fram nya verksamheter, dels för att bibehålla eller skapa ett diversifierat landskap. Men vad finns det för förutsättningar att skapa en levande landsbygd och hur ser framtiden ut - eller rättare sagt - framtiderna? För naturligtvis, som alltid, står vi inför flera olika val. Dessutom är det viktigt att minnas, att det inte finns några generella lösningar eller någon mall för landsbygdsutveckling, alla bygder eller regioner har sina egna förutsättningar.

I vår uppsats fokuserar vi på landsbygden och hur olika beslut - både politiska och invånarnas egna - påverkar och har påverkat landskapet och människorna som bor där. Jordbrukspolitiken, de ekonomiska svängningarna och den ökade globaliseringen är områden

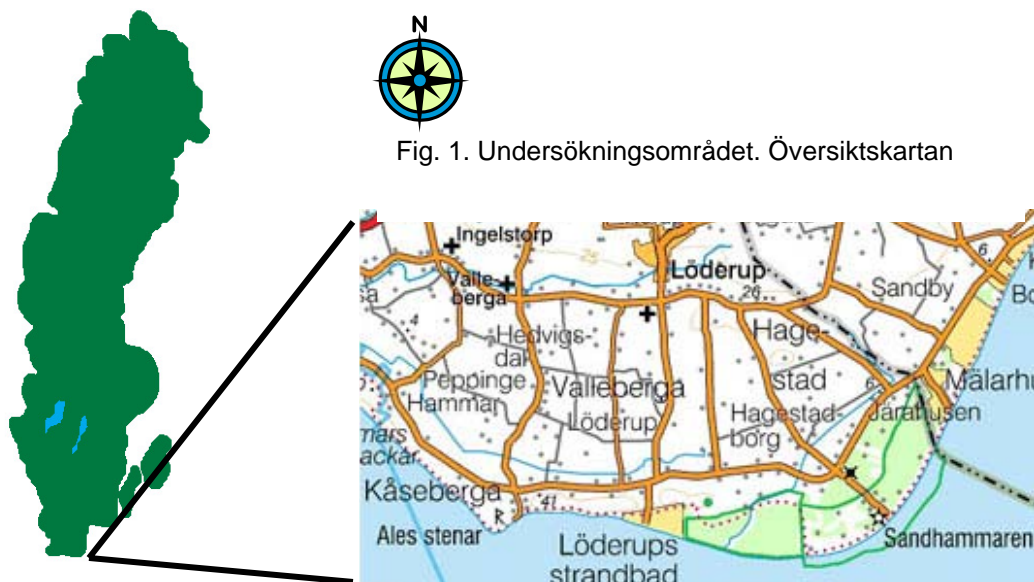

Fig. 1. Undersökningsområdet. Översiktskartan

som är svåra för den enskilde att påverka. Men inom de ramar som sätts finns det möjligheter att agera för en positiv utveckling vad det gäller sysselsättning, försörjning och livskvalitet. I denna *nytändning* är det dock viktigt att överge sektorstänkandet - både hos beslutsfattare och allmänhet - till förmån för ett större helhetsperspektiv.¹ Ett helhetstänkande skulle leda till ökad förståelse för bygdens samlade tillgångar i form av natur-, kultur- och mänskliga resurser.

Detta synsätt stärks också av framgångarna i de projekt som varit så kallade down-top styrda.² Det innebär helt enkelt att drivkraften och idéer i huvudsak kommer från människorna själva i bygden. Projekt som däremot bedrivs med ett top-down perspektiv har visat sig vara mindre lyckade då människorna inte känner samma engagemang när idéer eller krav på förnyelse kommer utifrån.³

Vi har valt att fokusera på slätten i sydöstra Skåne där man vid första ögonkastet kan tycka att allt är som det alltid har varit, att den goda jorden försörjer och föder befolkningen. Men det är skenbart, för i verkligheten pågår samma strukturrationalisering av jordbruket här som i resten av landet med påföljden att människorna lämnar bygden. Konsekvenserna av de senaste årtiondenas jordbruksrationalisering har inte inneburit en dramatisk påverkan av själva landskapet som till exempel i skogsbygd, där överflödiga åkermark blivit skogsplanterad, men förutsättningarna att leva, bo och verka förändras även på slätten.

1.1 Bakgrund

Vi som skriver denna uppsats har olika infallsvinklar till ämnet landsbygdsutveckling och till det geografiskt utvalda området. Vi representerar både jordbrukarens, turistens och den tillfälliga besökarens syn. Gemensam är dock både vår utbildning och vår övertygelse om att det finns andra, alternativa utvecklingsvägar än den som strukturrationaliseringen obönhörligen tycks leda oss mot.

I den allt hårdare konkurrensen mellan olika regioner för att locka besökare, kapital och boende till sig, krävs att bygder profilerar sig – lyfter fram det unika. För att hitta det unika i en bygd krävs ett historiskt perspektiv – vad har format och lett fram till dagens situation. Vikten av historien har uppmärksamats av forskare inom region/landsbygdsutveckling, där det benämns som *storytelling*. Storytelling har tillskrivits flera viktiga funktioner för företag och samhällen

¹ Månsson, s. 143 ff; Emmelin, 2005-04-15.

² Frohm & Jansson & Åhlund, s. 22 ff.

³ Rosenberg & Wahlberg, s. 35 ff.

som strävar efter att finna sin identitet och skapa gemensam vision. Studien om en bygds historia syftar inte enbart till att besvara konkreta frågor: till exempel när och varför byggdes kyrkan. Strävan är att den ökade historiekunskapen skall förklara, länka ihop, och skapa mening och samla människorna i en bygd. Då och nu och sedan skall knyts samman i ett förlopp och skapa en känsla av sammanhang för alla.⁴ Storytelling handlar alltså om att göra komplexa processer och strukturer begripliga - att skapa *mening*. Det handlar om att förmedla en känsla av sammanhang och bygga ett kollektivt *vi* - att skapa *förening*. Och slutligen handlar det om att bygga gemensamma föreställningar och bilder av framtiden att skapa - *riktning*.⁵ Med en gemensam vision om framtiden och kunskap om områdets lokala resurser finns det goda möjligheter att uppnå något positivt för alla.

Bygden vi valt att se närmare på är delar av Löderups och Valleberga socknar, belägna i Ingelstad härad tillhörande Ystads kommun. I området beräknas det bo cirka 2 600 invånare.⁶

Trakten ingår i vad som populärt kallas Österlen, vilket är ett mycket känt och välbesökt turistområde. Bara i Ystad kommun räknar turistchefen med cirka 1 000 000 besökare per år. I vårt avgränsade område koncentreras besöken bland annat till Kåseberga hamn med fiskrökeri och inte minst Ales stenar uppe på backen. Här beräknas besökarantalet till 500 000 – 600 000 varje år: Ales stenar är den 15:e mest besökta kulturhistoriska platsen i Sverige.⁷

Med så många besökare varje år ser sig Ystad kommun förpliktad att informera om de stora natur- och kulturvärdena i området. Ett unikt samarbete mellan kommunen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet har lett fram till en förstudie beviljad av Länsstyrelsen. Förstudien handlar om en uppbyggnad av ett Naturum och Kultorum i Kåseberga, ett hus där all information om bygdens historia ska inrymmas. Bygden avser, i det här fallet, vara området från Hammars backar längs med hela kusten till och med Sandhammaren och sedan i en elliptisk båge in över landsbygden och tillbaka mot Hammars backar. Exakt var huset ska byggas eller hur det ska se ut är ännu inte bestämt.⁸

Under högsäsong blir belastningen och slitaget stort i omgivningarna, inte minst nere vid Sandhammarens strand, som visserligen besöks även utanför säsong, men under en fin

⁴ Christensen & Kempinsky (Red) s. 148.

⁵ Christensen & Kempinsky (Red) s 145: Augustinsson, föreläsning.

⁶ http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=L%F6derup
sökord: Löderup 2005-05-12

⁷ Johnsson, 2005-05-11

⁸ Hallén, 2005-05-18: Johnsson, 2005-05-11

högsommar blir trycket enormt på parkeringsytorna, det behövs mer plats. Behovet av cykelvägar och aktiviteter är stort.⁹

Landskapsbilden i socknarna är varierad med bland annat hedlandskap runt Kåseberga, det dominerande är dock slätten och jordbrukslandskapet. Det är ett jordbrukslandskap med kvalificerad växtodling eventuellt kombinerad med svinuppfödning och en del köttdjur. Jordbruket består - utöver den traditionella med spannmål och sockerbeter – även av stora arealer grönsaksodling på de lättare jordarna nere mot kusten. Avkastningen är relativt hög och därmed är även arrenden och markpriser höga.

Inom en tio till femton års period kommer de flesta av gårdarna att stå inför, eller ha genomgått ett generationsskifte, som sannolikt leder till att enheter slås samman.¹⁰

Sammanläggningarna har flera orsaker, varav en är att enheterna anses för små och blir oekonomiska. Men den viktigaste orsaken är kanske ändå att barnen satsat på annan karriär och lämnat bygden. I många fall säljs husen därför av till sommarboende med den påföljden att bygden stannar upp under delar av året. För de flesta jordbrukarna är det en ambivalent känsla att barnen inte tar över. Att vara bonde medför många problem, men det finns också en tradition och en önskan om att gården ska gå vidare i släkten. Som det nu verkar, följer lantbrukaren med i en - för den enskilde - okontrollerbar utveckling med ständiga krav på att bli effektivare och rationellare. Stressen i jordbruket och hemmablindhet leder till att nytänkande kring alternativa verksamheter hämmas och inte utvecklas.¹¹

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet är att ta reda på vad människor i undersökningsområdet själva anser om den regionala utvecklingen i sin egen bygd och vad de tror kommer att hända där inom en 10 – 15 års period. Den teori om regional tillväxt som vi vill jämföra med kommer från USA och har utvecklats av EDA, Economic Development Administration, och kallas för EDA-modellen. Modellen tar sin utgångspunkt i regionens tillgångar, samt människors traditioner och värderingar, då det är endast de som kan påverka bygdens potential för förnyelse, och bygger på teorin att framtiden oftast har sitt ursprung i en historisk utveckling. Därför ämnar vi också göra en översiktlig beskrivning av

⁹ Johnsson, 2005-05-11

¹⁰ Lantbrukarnas Riksförbund

¹¹ Flygare, Isacson 2003, s 178. Intervjuer vi är medvetna om att not 15 och 16 är borta.

socknarna från istid till nutid för att belysa denna del av modellen. Framtiden kommer vi att diskutera i tre olika scenarier som vi valt att kalla:

- Nollvisionen – den fortsatta strukturrationaliseringen inom jordbruket får fortlöpa
- Livsmedelsförädling – småskaligt företagande på lokal nivå
- Turismutveckling – landsbygdens samlade resurser av natur och kultur

Vidare vill vi på empirisk och teoretisk väg med landskapsvetares ögon se sambanden i landskapet med människan i centrum genom att ställa följande sju frågor:

1. Vilka historiska processer har format undersökningsområdet till vad det är idag?
2. Finns det någon form av livsmedelsförädling av jordbruksprodukter i området?
3. Finns det turistiska attraktioner och inrättningar för besökande i området idag?
4. Finns det underlag för turismutveckling med hjälp av vårt kulturarv och vårt naturarv?
5. Hur ser de boende, Länsstyrelsen Skåne län respektive Ystad kommun på framtiden inom jordbruk, livsmedelsförädling och en framtida turismutveckling?
6. Kan man med hjälp av bygdens tradition och historia visa på framtiden i området?

Med denna kunskap på hand kan vi bedöma huruvida EDA-modellen går att applicera på vårt utvalda område och om det är som vi vill tro, en livskraftig landsbygd som bygger på resurser såsom kulturarv, natur och människornas känsla för desamma, samt deras egen innovationskraft, stolthet för bygden och viljan att bo kvar.

1.3 Avgränsningar

Fröslövs by som ingår i Valleberga socken ingår ej i vårt undersökningsområde.

Vad gäller *förhistorisk tid* i uppsatsen har vi i görligaste mån valt att hålla oss till fynd gjorda i området samt synliga spår och utifrån dessa beskriva hur området kan ha sett ut. I avsnittet *historisk tid* utgår vi i huvudsak från kartor för att göra nedslag i historien, detta för att inte göra den historiska beskrivningen alltför omfattande. Vi har studerat mer kartmaterial än vad vi har tagit med i uppsatsen, eftersom vi inte funnit mer material relevant för vår undersökning. På grund av tekniska skäl har en del bearbetat material inte kunnat räddas, bland annat skånska

rekognosceringskartan. Dessutom har vi inte kunnat arbeta med kartorna i GIS-programmet i den utsträckning som planerat.

I avsnitten som berör scenarierna – småskalig livsmedelsproduktion samt turismutveckling - kommer vi inte att beröra lagar och bestämmelser.

I uppsatsen påstås att Österlen är ett starkt varumärke, av utrymmesskäl i arbetet kommer inte detta att utredas vidare utan får stå oemotsagt.

Om den turistiska delen är det av naturliga skäl tvunget att ta hänsyn till inte bara vårt avgränsade område. Turismen är en starkt integrerad verksamhet med många aktörer och för att förstå helheten måste uppsatsen belysa den turistiska situationen även utanför området.

2 Metod och material

Insamlande av material till uppsatsen har gjorts via litteratur, rapporter från ETOUR, Riksantikvarieämbetet, Turistbyrån i Ystad samt fältstudier i undersökningsområdet. Kartmaterialet har inhämtats från Lantmäteriets forskningsarkiv i Malmö samt från högskolans databas. Vidare har 14 respondenter boende i det avgränsade området intervjuats.

I samband med intervjuerna ska nämnas att fastän vi ansträngt oss för att hitta respondenter av så olika kategorier som möjligt, föll det sig så att nästan samtliga är egenföretagare. Vidare ska sägas att ingen av respondenterna fått ta del av frågorna före själva intervjun, vilket kan ha påverkat svaren. En begränsning av källvärdet är att den ena uppsatsskrivaren känner nästan samtliga respondenter personligen, vilket kan ha påverkat respondenternas svar i frågeställarens önskade riktning.

De samlade svaren från intervjuerna har sedan satts in i EDA-modellen för att se undersökningsområdets utvecklingspotential.

När det gäller att beskriva jordbruket i vårt geografiska område låter det sig inte göras utan besvär. All statistik är nämligen – som vi har hittat – baserad på kommunnivå och inte på sockennivå som vi behöver. För att få svar på våra frågor har vi tagit hjälp av lantbrukarna själva, och LRFs medlems- och brukarlistor. *Lantbrukarnas Riksförbund* har nämligen olika avdelningar i landet, till stor del täcker en avdelning en socken. Varje år presenteras medlemslistor med information om antalet brukare samt hur mycket mark varje brukare odlar i varje socken.

Problemet med att använda LRFs medlems- och brukarlistor är att de endast tar upp LRF-medlemmar och inte övriga brukare, därmed kan inte siffrorna tolkas som absoluta. Vad vi också önskade få kunskap om var: antalet lantbrukare, genomsnittlig arealstorlek per enhet, markanvändning/växtodling och djurslag.

2.1 Intervjumetod

Enligt författarna till *Praktisk intervjuteknik* finns det olika metoder att samla information. Det finns *direkta* och *indirekta* metoder och vi har valt att använda den indirekta metoden. Den direkta metoden handlar antingen om egna spontana iakttagelser, så kallade *lågstrukturerade direkta observationer* till exempel i hemmiljö eller i arbetsmiljö, eller en mer strukturerad form som kallas *deltagande observationer*, där observatören själv tar del i ett samhälleligt förlopp, till

exempel vid utvärdering av nya arbetssätt i skolan. Till skillnad från den direkta metoden handlar den indirekta om att intervjuaren ställer frågor till respondenten för att få ta del av dennes redan insamlade och bearbetade information. Genom denna metod får alltså frågeställaren respondentens sammanfattande bild som den i sin tur gjort genom egna observationer.¹²

Respondenterna har fått svara på 25 frågor, 24 direkta och en indirekt, varav 21 är *bundna* frågor med svarsalternativ och de resterande fyra är av *öppen* karaktär. Med direkta frågor avses rakt-på-sak frågor såsom *Trivs du i ditt område?*, eller *Är förutsättningarna bra för att bo och verka här?* En indirekt fråga används när frågeställaren vill få en uppfattning om respondentens intresse för en viss företeelse, till exempel *Hur viktigt är följande åtgärder för att området skall kunna utvecklas positivt?* Bundna frågor har färdiga svarsalternativ och öppna frågor ger svararen svängrum att formulera sitt eget svar.¹³

Frågorna vi ställde till respondenterna berörde samverkan mellan företag i syfte att utveckla och förädla de resurser som redan finns i vårt avgränsade område inom jordbruk, livsmedelsförädling och turism. (se bil.1)

Vi var intresserade av hur de boende i området ser på framtiden i området både vad gäller befolkning och sysselsättning. De fick också svara på om det fanns något i deras närhet som de var särskilt stolta över. I vår nyfikenhet ville vi ta reda på hur de boende ställde sig till turismen, om de tyckte att det var bra eller dåligt och om de ansåg sig kunna påverka framtiden i sin region genom nätverk och småskaligt företagande.

Inför intervjuerna lät vi först en landskapsvetarkollega granska frågorna för att vi skulle få en uppfattning om de var relevanta eller inte, och om de uppfattades korrekt. Planeringen av intervjuerna krävde ingen undersökning i arkiv eller litteratur, eftersom de uppgifter vi var intresserade av handlade om vad de boende själva tycker och tänker om sin livssituation och om framtiden.

I valet av respondenter utgick vi från olika yrkeskategorier för att få en så bred kunskap om de boende som möjligt. Yrkeskategorierna är präst, mäklare, terapeut, veterinär, konstnär, lantbrukare, mångsysslare, fiskrökare/restaurangägare, souvenirbutikägare och kioskögare. Av dessa är åtta män och sex kvinnor. Uppskattningsvis är åldern mellan 35-60 år. Vid intervjutillfället åkte vi till dem, antingen till deras hem eller till deras arbetsplats. I de fall när respondenterna tillät användes bandspelare.

¹² Ekholm & Fransson, s. 66.

Svaren på frågorna har vi använt som diskussionsunderlag i analysen och delvis i framtidsscenarierna.

2.2 Historiska kartor

Vi vill genom olika kartor visa på förändringarna i landskapet såsom markanvändning, bebyggelse samt hydrologiska förhållanden. Det finns ett stort och omfattande kartmaterial vilket gör det svårt att åskådliggöra resultatet av arbetet på ett pedagogiskt sätt. Därför har vi varit tvungna att välja ut vissa delar av kartmaterialet för att på så vis kunna visa historiska processer.

2.2.1 Geometriska kartor

På 1680- och 1690-talet intensifierades den geometriska kartläggningen. En orsak var reduktionen och avsaknaden av storskaliga kartor i de under 1600-talet förvärvade provinserna Skåne, Blekinge, Halland, Bohuslän, Jämtland, Härjedalen och Gotland. Dessa kartor kallades också tegkartor, örtugdelningar, ägomätningar och arealavmätningar. Tegkartorna innehåller i synnerhet värdefull information om till exempel odlingssystem och om hur åkern var fördelad mellan olika gårdar. Ofta karterades inte bara inägomarken utan byns hela areal, så att man kunde få uppgifter även om utmarken med dess vegetation och nyttigheter. Kartorna har varierande utseende beroende på vilken lantmätare som ritade dem. Inägomarken, det vill säga åker och äng, beskrevs ingående – gult för åker, grönt för äng. Hägnadstyperna tecknades in enhetligt och grundligt efter myndighetsinstruktioner liksom färger och legender. Skalan i de geometriska jordeböckerna är oftast 1:5 000 för de äldre kartorna och 1:4 000 för de yngre, men skalorna 1:3 333, 1:2 500, 1:2 000 och 1:1 000 förekommer också.¹⁴

Genom att analysera de tidiga 1700-tals kartorna kan man få värdefull bebyggelsehistorisk information som många gånger endast finns bevarad i dessa kartor. Trots att de geometriska tegkartorna finns spridda över stora delar av landet, täcker de sällan några större sammanhängande områden. Kartorna innehåller ofta vinkelfel och kan därför vara svåra att rektifiera mot moderna kartor.¹⁵ (se bil.2)

¹³ Ekholm & Fransson, s.71 ff

¹⁴ Tollin, s 12 ff.

¹⁵ Tollin, s.16 ff.

2.2.2 Rekognoseringskartan

År 1812 karterades Skåne på grund av krigsutvecklingen i Europa. Kartan trycktes inte förrän på 1940-talet då de dammiga originalbanden hittades på Rikets Allmänna Kartverk i Stockholm. På 1990-talet hittades en omfattande kommentar till kartorna. Nu fick man en detaljerad bild av hur Skåne såg ut på 1800-talet, då fanns det vare sig järnvägar eller industriorter och städerna var små jämfört med idag.¹⁶ Kartorna var i huvudsak topografiska och var föregångare till den senare rikstäckande tryckta generalstabskartan. På kartbilden återgavs vegetation med löv och barrskogar, våtmarker, sjöar och vattendrag samt höjder. Däremot är inga kulturmarker och ägogränser utmärkta, och kartorna är enbart framställda svartvita i skala 1:20 000. Dessa är värdefulla utifrån bebyggelsehistorisk synpunkt genom att de visar bebyggelsemönstret före skiftena samt visar sank- och våtmarker före sjösänkningar och utdikningar.¹⁷ (se bil.2b)

2.2.3 Enskifteskartor

År 1803 antogs en förordning om enskifte i Skåne. Syftet var att samla alla ägobitar till ett stort kvadratisk skifte. Konsekvenserna blev att många byar splittrades.

Med enskiftet i Löderup och Valleberga fick landsbygden ett nytt bebyggelsemönster. Enskifteskartorna omfattar hela byarnas område i skala 1:4 000. All bebyggelse och skiftande markslag är redovisade. Kartorna är mycket tillförlitliga med obetydliga vinkel- och skalfel. Hägnader är utritade i undantagsfall eftersom de äldre indelningarna av inägo- och utägomark var förlegade. Vid laga skiftet användes i stället begreppen inrösningsjord som ansågs lämplig för odling och avrösningsjord som bestod av skog och andra hinder som gjorde det mindre gynnsamt för odling. Efter skiftet togs den forna utmarken i bruk för nyodling, med detta ökade den samlade odlingsarealen.¹⁸(se bil.3)

2.2.4 Häradskartor - ekonomiska kartan

Den äldre ekonomiska kartan, även kallad Häradskartan, karterades mellan åren 1926-1934 för Kristianstad län. Dessa lämnar en överskådlig bild av fördelningen mellan olika markslag.

¹⁶ Lewan, 1994 s.6.

¹⁷ Tollin, s.40 ff.

¹⁸ Tollin, s 27.

Därutöver redovisas hydrografen samt befintliga vägar och liknande samt olika typer av boställen. Skalan 1:50 000, respektive 1:20 000, gör kartorna lätta att jämföra med topografiska kartan eller med andra omgången av nya ekonomiska kartan. Under 1930-talet kom det en ny teknik med flygbilder som gjorde det möjligt att till låg kostnad kartera stora områden. Kartornas stomme kunde framställas direkt ur flygbilderna. Ekonomiska kartan blev underlag för ett nytt kartsystem som senare blev *topografiska kartan* och *översiktskartan*. Kartorna blev dessutom mer för civilt bruk. Därefter har nya ekonomiska kartor utgetts, fram till 1980-talet i skalan 1:10 000 och därefter i skalan 1:20 000 med namnet *Gula kartan*. Uppgifter om markanvändning och jordnatur, samt tidpunkten för eventuellt fastställt skifte och vilka hemman som hade fått flytta ut redovisas i en informativ statistisk-ekonomisk beskrivning. En brist i de äldre ekonomiska kartorna är dock avsaknaden av höjdkurvor eller andra markeringar av nivåskillnader.¹⁹ (se bil.4)

2.2.5 Generalstabskartan

Under 1800-talets första hälft upprättades topografiska kartor i skala 1:100 000. År 1857 trycktes de för södra Sverige i skala 1:100 000 och omfattade 110 kartblad. Eftersom framställningen behandlades av Topografiska blev namnet *Generalstabens karta över Sverige*. Den framställdes i svartvitt med bebyggelse, vägar och skog. Dessa kartor innehåller vanligen inte någon detaljerad information om markanvändning. För första gången redovisades även avvägda höjduppgifter. Dessa kartor var hemligstämplade fram till 1857.²⁰ Utgivningen fortgick in på 1900-talet.²¹ Över Skåne finns en senare version av generalstabskarta från 1920 i skala 1:400 000. (se bil.5)

2.2.6 Geologiska kartor

Sveriges geologiska undersökning, SGU, upprättades år 1858. Kartor som gavs ut i olika serier visade på jord- och bergarter. Det finns olika kartserier. Dessa kartor är praktiska för att ge en bakgrund till de bebyggelsehistoriska förhållandena. På de äldre kartorna är i viss omfattning fasta fornlämningar utmärkta. Till varje kartblad finns en beskrivning som ger en omfattande

¹⁹ Tollin, s 39 f; Jansson, s 20 ff; Lewan, 1994, s. 6; Sporrang & Wennström, s. 56.

²⁰ Jansson, s 13:

²¹ Tollin, s 42; Jansson, s 37.

förklaring angående geologiska bildningars karaktär, bildningssätt och användningsområde. Kartorna är i skala 1:50 000.²² (se bil.6)

2.2.7 Flygbilder

Flygfotogrammetrisk kartframställning gjordes första gången i Sverige 1926. Detta pådrevs av skogsbrukets behov och följdes av upprepade försök under ett decennium. År 1937 togs ett beslut i riksdagen om att framställa en ny ekonomisk karta över Sverige baserad på en fotokarta. Efter kriget kom en efterfrågan från bland annat kommuner och kraftbolag på storskaliga, stereoritade kartor för fysisk samhällsplanering och projektering. Sverige har bidragit starkt till den internationella utvecklingen inom flygbildsteknik. Flygbilder finns i många varierande slag, färg, upplösning och skalor, beroende på vem som har beställt dem.²³

Sverige har fotograferats regelbundet sedan 1940-talet. När den nya ekonomiska kartan skulle produceras fotograferades varje län i svartvitt. Sedan 1950-talet, då ett nytt system infördes, har hela landet fotograferats efter ett visst schema och tidsintervall. Alla bilderna har arkiverats för att kunna användas vid jämförelse mellan olika år. Sammanlagt finns cirka en miljon flygbilder vid arkivet Lantmäteriverket (LMV) i Gävle.²⁴ (se bil.7)

²² Tollin, s 42

²³ Flygbildsteknik, s 32 ff.

²⁴ Sporrang & Wennström, s 93 f.

3 En beskrivning av undersökningsområdet från istid till nutid.

3.1 Geologi

Berggrunden i området utgörs huvudsakligen av sedimentära och magmatiska bergarter såsom kalksten, sandsten, och lerskiffer. (se bil.8) I anslutning till den tektoniskt aktiva Tornquistzonen som går rakt igenom området, har diabasgångar bildats.²⁵ Tornquistzonen är en deformationszon i berggrunden som sträcker sig från Nordsjön mot sydöst genom norra Jylland, Skåne och Polen till Donaus mynningsområde vid svarta havet.²⁶ Berggrunden täcks av lösa avlagringar av varierande slag som till exempel svämsediment, isälvsavlagringar och morän i olika fraktioner²⁷

Figur 2. Geologisk karta, en del av fig. 18 i beskrivningen till jordartskartorna 65-66 serie Ae. Svart representerar isälvsavlagringar.

Slättlandskapet är ytmässigt dominerande i vårt undersökningsområde. I trakten finns även flera höjdsträckningar bestående av isälvsmaterial. Den norra Vallebergaåsen, mellan Ingelstorp och Löderup, börjar i väster som en utbredd höjd sydväst om Ingelstorp.²⁸ Mellan Valleberga och Löderup är åsen mycket flack och svår att avgränsa. Den södra Vallebergaåsen är något lättare att

²⁵ Fredén, s.16.

²⁶ http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=tornquist&btn_search=S%F6k+i+NE

²⁷ SGU, jordartskarta.

²⁸ Daniel, nr 65-66, s. 81.

avgränsa men även denna ås är mycket flack och obestämd. Söder om Hedvigsdal är sedimentstråket kuperat, och de mjukt rundade kullarna ger egentligen ett intryck av flygsandsdyner. Norr om Peppinge finns ett par höjder, av vilka den södra i sin högsta del består av stenigt grus.²⁹

Kåsebergaåsen är en av de mera natursköna kvartära bildningarna i Skåne. Åsen består i själva verket av en västlig del, Hammars backar, och en östlig del som utgörs av den egentliga Kåsebergaåsen. Mellan dessa två delar finns ett smalt, något lägre och småkulligt parti, som sannolikt fått sin nuvarande form genom erosion. Både havet och vinden har fört bort finkorniga sediment från sydsidan och från ytan av åsen. Tydliga spår av vinderosion syns på ytan av det låga mellanpartiet. Kåsebergaåsen med Hammars backar når en högsta höjd av 39,10 meter över havet. Det innebär att åsen höjer sig 30-35 m över landet norr om åsen. Förutom de västligaste delarna av Hammars backar utgörs hela sydsidan av en erosionskust, och det verkar helt klart att stora delar av åsen eroderats och därmed bidragit med material till uppbyggnaden av exempelvis Sandhammareområdet. Bland annat väster om Kåsehuvud finns delvis en välutbildad terrass drygt 5 meter över havet längs stranden. Kåsebergaåsen har till stora delar en plan yta, men mycket tydliga dödisformer med dödisgruppar och iskontaktbranter finns utmed hela åsen. Tydligast syns dessa vid Hammars backar och vid Kåseberga. Flygsand täcker dessutom stora delar av åsens högre partier. Det är dock bara vid Löderups strandbad som flygsanden har egna former och därmed markerats på jordartskartan. Åsens uppbyggnad har kunnat studeras i rasbranterna ut mot havet, där efter vinterstormarna tillfälliga skärningar varit blottade.³⁰

Mycket tyder på att Kåsebergaåsen formades i samband med att en sydlig ismassa utvidgade sig norrut. Den stora inlandsisen spred sig från skandinaviska fjällkedjan mot syd och sydost samt avsmälte genom att dra sig norrut. Två imponerande isströmmar möttes i trakten av Tomelilla och smältvattnet forsade västerut med Fyledalen som dräneringsväg. Med isens smältvatten följde oerhörda mängder söndermald berggrund och äldre jordarter. Allt detta avsattes som morän, isälvsavlagring och insjösediment. Issjöarna vidgades och sammanfördes så småningom till baltiska issjön, det första stadiet i Östersjöns utveckling, cirka 16 000-10 200 f. Kr. Kåsebergaåsen kan länge ha varit en barriär mellan en sådan isinsjö och havet i söder. Troligtvis var åsens höjd dubbel mot dagens.³¹

²⁹ Daniel, nr 65-66, s. 83.

³⁰ Daniel, nr 65-66, s. 86.

³¹ Hansen, s. 6.

Vågor och strömmar påverkar ständigt kusten vid Löderup. Det finkorniga materialet förs bort av långsgående havsströmmar och avsätts i lugnare vatten, medan det grövre ansamlas i strandkanten eller på botten närmast intill. Materialet som kommer från Kåsebergaåsen mellan Hammars backar och Löderup ansamlas vid Sandhammaren som också håller på att växa till. De stora förändringarna sker under högvatten med stormvindar. Den egentliga erosionen utförs av vågorna som bryter ner själva kustklinten, stranden kan under några få dagar eller timmar förflyttas flera tiotal meter.³²

Inom nästan ett helt plant område nordväst och norr om Hagestads mosse finns några isälvsavlagringar som sticker upp obetydligt över omgivande sand- och lerslätt.³³

3.2 Förhistoria

Områdets förhistoria är väl dokumenterad. Anledningen är att - framför allt Hagestad - sedan 1960-talet varit föremål för flera arkeologiska utgrävningar i det så kallade Hagestadsprojektet. Arbetet utfördes under ledning av arkeolog Märta Strömberg. De tvärvetenskapliga undersökningarna har haft till syfte att kartlägga forntida bebyggelse och befolkningsutveckling i en kustbygd.³⁴ Att just Hagestad valdes ut för en större undersökning berodde inte på att det fanns många välkända fynd gjorda just här. Snarare var det ett bra äldre kartmaterial, områdets geografiska omfång och ortnamn, som kunde härledas till förhistorisk tid, som gjorde Hagestad intressant. Dessutom finns det inom samma by områden av skiftande beskaffenhet - vattenrika marker, lätta och tyngre odlingsjordar, mossen, heden och ett flygsandsområde.³⁵

3.2.1 De första människorna

När den senaste istiden var över för Skånes del omkring 13 000 - 12 000 f. Kr., blev landskapet tillgängligt för djur, växter och så småningom även för människor.³⁶ De äldsta daterade fynden av mänsklig aktivitet i området är hasselnötsskal från 6 700 f. Kr. De låg i hyddbottnar i södra Hagestad vid den vik, som sedan blev Hagestads mosse.³⁷

³² Carsrud, 1994, s. 47; Carsrud, 1992, s. 59.

³³ Daniel, nr 65-66, s 87.

³⁴ Ne [http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i art id=196978](http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i%20art%20id=196978) sökord = Hagestad 2005-04-28.

³⁵ Alebo s. 24.

³⁶ Burenhult, s. 163.

³⁷ Strömberg s. 18ff.

Gemensamt för de utgrävda boplatserna är att de varit små, utnyttjade av en liten grupp människor under kort tid och att de låg i närheten av kust eller vattendrag. Strömberg menar att resultaten från Hagestad i stort sett också bör gälla för andra delar av den sydostskånska kustbygden, eftersom naturförhållanden är likartade.³⁸

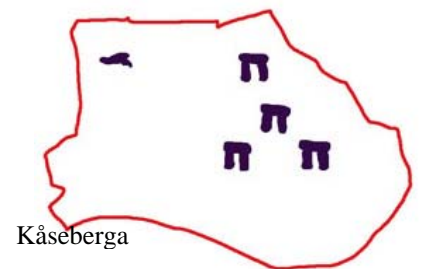
3.2.2 De första jordbrukarna

Av olika anledningar började människorna för cirka 6 000 år sedan en successiv förändring av sin livsföring från jägare, fiskare och samlare till att bli jordbrukare. Men fortfarande var jakt och fiske viktigt för försörjningen och det tidiga jordbruket - som troligen baserades på boskapsskötsel - får mer ses som en del av en blandekonomi.³⁹

De nyetablerade bönderna tillhörde den så kallade trattbägarkulturen, som var namnet på en kultur spridd söder om Östersjön. Det var den tidens allt viktigare och karaktäristiska keramikföremål, som fått ge namn åt perioden.⁴⁰ De synliga spåren efter de första lantbrukarna är deras gravanläggningar – gånggrifter. I Hagestad finns flera: Carlshögen, Ramshög, Albertshög samt Hagestad nr 2. Dessa stora och arbetskrävande monument har sannolikt - förutom att fungera som gravar - haft många symboliska värden.⁴¹ De uppfördes under några få generationer från omkring 3 300 fram till cirka 2 800 f. Kr.⁴²

I danska studier har det föreslagits att områden med denna typ av gravar, har varit relativt tätbefolkade inom en avgränsad region och uttryckt ett stamterritorium. Gravmonumenten tolkas som symboler för dess familjer, deras genealogi och samhällsposition.⁴³

Stenkammargravarna ligger i anslutning till bördiga jordar, men är också starkt knutna till kusterna och fuktiga marker. Till exempel ligger Ramshög norr om Hagestads mosse på sluttningen ned mot tidigare våtmarker och vattendrag. Ett liknande läge har en boplatz vid Tygäpil i Valleberga.⁴⁴

Figur 3 Gånggrifter uppförda ca 3 300 f.Kr. - spår efter de första jordbrukarna.

³⁸ Strömberg 1976, s. 11; Strömberg 1988 s. 32.

³⁹ Strömberg 1976, s.56.

⁴⁰ Strömberg 1988, s. 71; Burenhult s. 271.

⁴¹ Strömberg 1988, s. 71; Burenhult s. 271ff.

⁴² Strömberg 1988, s. 66; Burenhult s. 287ff.

⁴³ Burenhult, s. 271ff.

⁴⁴ Strömberg, 1976, s. 48.

En del fynd runt Ramshög tyder på att bosättningarna låg i direkt anslutning till monumenten. Helt hur boplatserna varit knutna till dessa är dock inte klarlagt.⁴⁵

3.2.3 Bronsålder 1 800 - 500 f. Kr.

Om landskapet tidigare präglats av skogar och bara delvis öppna ytor, började bonden på allvar att omgestalta landskapet för sina behov i början av bronsåldern. Framväxten av det vi kallar, odlingslandskapet tog sin början.⁴⁶ Fynd från utgrävningar tyder också på en viss förtätning av bebyggelsen mot slutet av perioden. Detta kan tolkas som om flera gårdar har haft ett ökat samarbete.⁴⁷

Brons, både som råmaterial och färdiga produkter importerades till området och flera fynd har gjorts, däribland en stor mängd bronsyxor från Kåseberga.⁴⁸ Hur stora kvantiteter brons som kunde importeras hängde sannolikt samman med vad man kunde leverera som bytesvara. Kanske var det lantbruksprodukter: odlat korn eller mer troligt - produkter från boskapsskötsel som var de viktigaste bytesvarorna.⁴⁹

Ett litet stycke in i perioden anses ett klassamhälle, som manifesteras i gravskicket där kontrasterna är stora: mellan gravhögar och enkla markgravar.⁵⁰

3.2.4 Järnålder 500 f. Kr. - 1000 e. Kr

I slutet av bronsåldern och i början av järnåldern förändrades klimatet mot att bli svalare. Det svalare klimatet innebar bland annat att det bildades sjö- och myrsmalm som sydöstkåningarna lärde sig att bearbeta till järnföremål. Fynd av järnslaggförekomster från yngre järnåldersboplatser vid Stockholmsgården i Valleberga, tyder på att ursprungsmaterialet är hämtat därifrån.⁵¹

Att döma av gravfynden är början av järnåldern en tid av tillbakagång med färre kontakter med övriga Europa. Maktkoncentrationen tycks också ha fått en viss nedtoning eftersom gårdarna

⁴⁵ Strömberg, 1988, s. 56; Alebo s 26.

⁴⁶ Strömberg, 1988, s. 92ff.

⁴⁷ Alebo, s 10ff; Burenhult, s. 367ff.

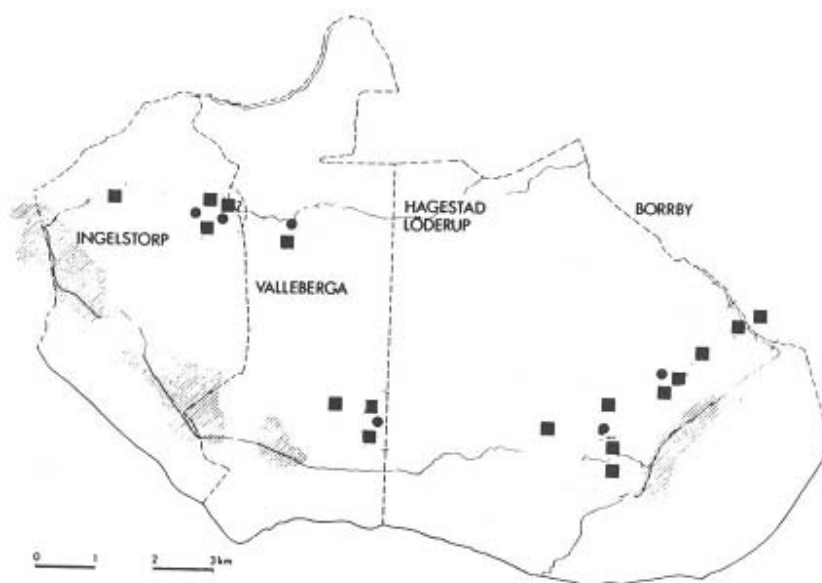
⁴⁸ Strömberg, 1976 s. 106 f.

⁴⁹ Strömberg, 1976 s. 46.

⁵⁰ Strömberg, 1976, s. 47.

⁵¹ Strömberg, 1976, s. 63; Strömberg 1981 s. 27.

blev fler och mindre.⁵²

Figur 4 Utbredning av gravar och boplatser under yngre järnåldern i Ingelstorp, Valleberga och Hagestad.

† = Gravar * = Boplatser

I början av vår tideräkning blev klimatet mer gynnsamt. Detta bidrog till ett ökat välstånd och ökad handel med det expanderande romarriket. Som ett bevis på kontakter utåt, framstår en av Nordens största silverskatter, som är återfunnen i Hagestad. Skatten innehöll cirka 600 romerska silvermynt, de äldsta från kejsar Neros tid, 54 - 68 e. Kr., och de yngsta från Septimius Severus 193-211 e.Kr.⁵³ Ytterligare exempel på rikedomar är ett litet *stenkassaskrin*, som innehöll guldringar och som återfanns i Valleberga. Vårt områdes läge vid Östersjön jämte de naturliga resurserna i form av lämpliga marker för odling och bete, tycks alltså ha gett området en gynnsam ställning.⁵⁴ Den följande tiden, folkvandringstid, innebar stora förändringar i samhället och kanske är det från och med nu som byorganisationen kommer till.⁵⁵

Enligt ortnamnsforskningen kan Hagestad ha fått sitt namn strax före eller runt vikingatiden, eftersom efterleden *-stad* anses ha varit produktiv vid denna tidpunkt. Namnet fungerade troligen som ett *namnrevir* över ett större område, inom vilket bebyggelsen och människorna kunde förflytta sig vid behov av mer näringsrik åkermark.⁵⁶ Hur bosättningarna kan

⁵² Alebo, s. 12.

⁵³ Strömberg, 1976, s. 68.

⁵⁴ Strömberg, 1976, s. 69.

⁵⁵ Strömberg, 1976, s. 69.

⁵⁶ Skansjö, 1997, s. 31 s 48.

ha förflyttats är inte klarlagt men Strömberg har funnit flera spår efter boplatsslägen strax norr om Hagestads mosse.⁵⁷ Fynden kan tolkas olika på grund av att det är svårt att exakt tidsbestämma lämningarna. Endera härrör de från flera, samtida boplatser eller enstaka - över tiden - förflyttade byar eller gårdar. Dansk forskning pekar dock på att byarna troligen flyttade runt inom sina namnrevir.⁵⁸

3.2.4.1 Ales stenar

Eftersom Ales stenar har en viktig funktion i våra framtidsscenarier anser vi att det krävs en presentation av fornminnet.

I diskussionens centrum står arkeologen Märta Strömberg som på vetenskaplig väg försöker klarlägga frågorna runt stensättningen. Stensättningen är 67 meter lång och består av 59 stenblock. Två gånger har stensättningen renoverats - 1916 samt 1956 - och då kan stenarna ha felplacerats. År 1916 stod endast 16 stycken av de från början 60 stenarna rakt uppställda. Övriga stod lutande eller var helt omkullfallna och några hade till och med släpats ned till Kåseberga för att där användas som byggstenar. De borttagna stenarna tillrättaskaffades och transporterades till de gropar i skeppet där de ursprungligen hade hämtats. Liggande stenar upprestes i förhållande till sina basrelationer. Inga nya stenar flyttades upp till monumentet, utan det rörde sig endast om återförande av de tidigare bortförda blocken.⁵⁹ År 1956 frilades skeppet från sand på nytt, tyvärr med grävmaskin och caterpillar. Det är sannolikt att även den ursprungliga markytan under flygsanden genom detta skadats. Vid lösfyndsinsamling kring skeppssättningen har mest stenåldersfynd gjorts - slagen flinta och krukskärvor. Det var först 1987 som den första arkeologiska utgrävningen gjordes som sedan följts av flera. Vid undersökningar runt roderstenen hittades träkol som genom C-14-undersökning daterades till omkring 600 e.Kr., alltså i slutskedet av folkvandringstid. Denna tidsangivelse passar bra in på omgivningarna med samtida expansiv bebyggelse både i Valleberga och i Hagestad.⁶⁰

Det finns flera skilda åsikter om syftet med uppförandet av stenskeppet. Troligen har det haft flera funktioner: grav och minnesmärke över någon storman, kult- och mötesplats. Och sekundärt

⁵⁷ Strömberg, 1988, s. 146; Skansjö, 1988, s. 80.

⁵⁸ Skansjö, 1983, s. 74ff.

⁵⁹ Lind, s. 32, Strömberg, 1988, s. 113.

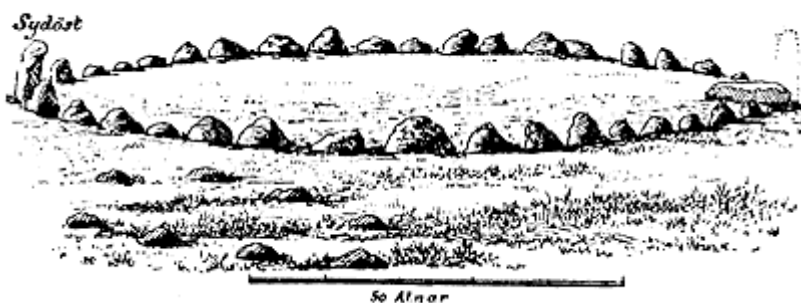
⁶⁰ Alebo, s. 51.

- även om det inte har varit avsiktligt - fungerat som landmärke för sjöfarare på denna farliga kuststräcka.⁶¹

Fornlämningen omnämns år 1624 som *Als stene*. Området kallades dock redan i början av 1500-talet för *Hesten* som kommer av benämningen *Heestenar* stenarna på heden. En tredje benämning, *Urbani* eller *Urbans grav* dyker upp i slutet av 1600-talet. Den första mera utförliga avbildningen gjordes av C.G. Hifeling år 1777. Den visar att skeppssättningen visserligen var i ganska gott skick men att ändå många block stod lutade eller i vissa fall var kullfallna. Det verkligt intressanta med avbildningen är att den återger stenar med regelbunden placering på båda sidor om anläggningen.⁶²

Figur 1 C.G. Hifelings teckning av Ales stenar 1777 med rester efter stenskeppen på båda sidor.

Figur 6. Bruzelius teckning av Ales stenar och sideskepp. År 1870

3.2.5 Omkring 1000-talet en - bybildningsperiod

Den spridning av bebyggelse som Strömberg åskådliggör i figur 4 gäller den yngre järnåldern. Då odlades det fortfarande i de södra delarna, medan i norra fanns utmark och bete. Det var sannolikt bristen på lämpliga redskap för att bearbeta de tyngre lerjordarna, som gjorde att man stannade kvar på de lättbrukade sandjordarna. I slutet av vikingatiden och början av 1000-talet sker emellertid en markant förändring genom att all bebyggelse flyttas norrut till de tyngre jordarna. Detta är särskilt iögonfallande i Hagestad, men även i Löderup och Valleberga sker en

⁶¹ Strömberg, 1976, s. 77.

⁶² Strömberg, 1988, s. 112.

uppflyttning till socknens norra del.⁶³ Som det verkar, sker alltså en rockad i kulturlandskapet där markslagen byter plats. Att exakt datera de nutida byarnas läge är svårt. Men att en uppflyttning skett kan anses styrkt av att de äldsta daterbara fynden i Hagestads nuvarande byrad härrör från 1000-talet, medan boplatserna *nere på sanden* försvinner.⁶⁴

Omflyttningarna i jordbrukslandskapet var en följd av flera orsaker, en var den kraftiga befolkningstillväxten som pågick i hela västra och norra Europa. Ökningen berodde på färre pestepidemier samt ökad politisk stabilitet. Försörjningsbehovet och överutnyttjande av befintlig åkermark, ställde därför sannolikt krav på att kunna utnyttja näringsrikare lerjordar. Med bland annat järnet och hjulplogen, utrustad med vändskiva, blev nu detta möjligt. Lantbrukarna fick ett nytt och kraftfullt jordbearbetningsredskap som gjorde det möjligt att ta lerjordarna i besittning för en intensifierad spannmålsodling.⁶⁵

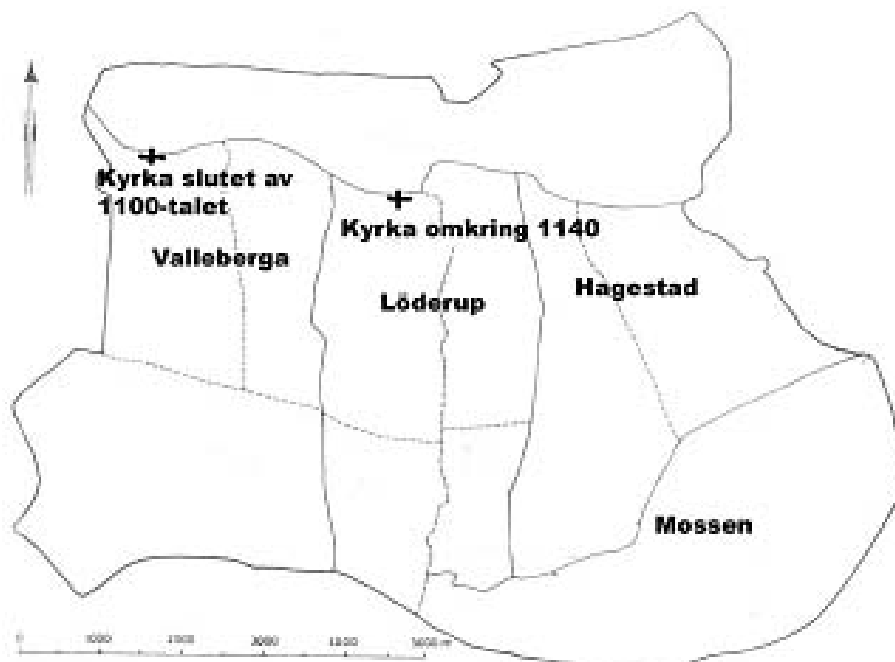
På många sätt var tiden runt 1000-talet en brytpunkt. Förändringarna gällde inte enbart bybildning och omdaningar inom jordbruket, utan skedde också inom religion och politik. Kristendomens genombrott brukar stå som en vattendelare mellan forntid och medeltid. Det var inte bara frågan om en religiös förändring: ett nytt kultsystem tog successivt det gamlas plats.⁶⁶

⁶³ Strömberg 1988, s. 153.

⁶⁴ Strömberg 1988, s. 53; Skansjö, s. 80.

⁶⁵ Skansjö, 1997, s. 49ff.

⁶⁶ Hellspong & Lövgren, s. 15 f.

Figur 7 Heldragna linjer visar bygränser, streckade visar vångindelning.

Med kristendomen anses också sockenindelningen ha uppstått. Enligt Hannerbergs tolkning tros ursprungligen de tre byarna, Löderup, Valleberga och Hagestad varit en gemensam socken, där Löderups kyrka troligen var den första och mest centrala platsen i socknen. En sockenavsöndring har sannolikt skett till följd av befolkningsökning i slutet av 1000-talet och det funnits underlag för en kyrka i Valleberga.⁶⁷

Parallellt med kyrkans expansion förvandlades även den politiska strukturen mot att bli en starkare sammanhållen riksenhet. Vid den här tiden bildades således Danmark.⁶⁸ Det politiska initiativet låg i hög grad hos det växande skiktet av storbönder som fick fastare konturer längre fram och utbildades till ett världsligt frälse.⁶⁹ Frälset har haft ett stort inflytande i undersökningsområdet och enligt Hannerberg har troligen kyrkorna också varit knutna till deras egendomar.⁷⁰

⁶⁷ Hannerberg, s. 82; Wikborg, s. 182.

⁶⁸ Skansjö, 1997 s. 51.

⁶⁹ Hellspong & Löfgren, s. 15.

⁷⁰ Hannerberg, s. 82.

3.2.6 De medeltida jordbrukssystemen

Som en del i Hagestadsprojektet gjordes noggranna studier av Hagestads, Löderups samt Vallebergas äldsta kartor.⁷¹ Syftet var att undersöka om man genom de geometriska måtten, åkertegarnas längd, bredd och ytor, kunde urskilja olika tidsskikt i åkerutformningen. Studien påbörjades av kulturgeograf Hilbert Andersson, men sedan han avlidit slutfördes uppgiften av kulturgeograf David Hannerberg.⁷²

I Hilbert Anderssons arbete uppmärksammades några märkliga förhållanden i Valleberga och Löderups socknar. På 1700-talens kartor hade nämligen byarna Valleberga och Löderup gemensamma vångar, ett så kallat vångalag. Samma typ av vångalag fanns mellan byarna Löderup och Hagestad. Vad Hannerberg senare också kunde konstatera var att det fanns tre byar fördelade på två gemensamma odlingssystem.⁷³

Före tresädets införande hade byarna legat i tvåsåde vilket innebar att Hagestad, Löderup och Valleberga bestod vardera av två vångar, vilka växelvis låg i träda vartannat år. När tresädet infördes omkring år 1200 - för att höja avkastningen - skulle inte detta kunna göras utan stora omläggningar av markgränser. Med ett samarbete byarna mellan kunde emellertid vångagränserna förbli oförändrade och nya och dyra hägnader behövde därför inte anläggas.⁷⁴ Vissa forskare menar att en av anledningarna till att vångalagen uppstod, var just möjligheten till gemensamma stängsel.⁷⁵ Troligen rådde det också brist på hägnadsmaterial i socknarna: sannolikt fungerade jorddiken och stengärde som hägnader.⁷⁶

3.2.7 Ortnamn

Varför byarna har fått sina specifika namn är omöjligt att veta exakt. Framträdande naturformationer har kanske fått namn redan när fångstmannen, i sitt sökande efter nya jaktmarker inpräntat särdrag i topografin som kunde hjälpa honom att orientera sig.⁷⁷

I början av medeltiden börjar ortnamn och sockennamn förekomma i bevarade skriftliga källor.⁷⁸ Oftast omnämns de i samband med köp, överlåtelse och donationer av gårdar i

⁷¹ Hannerberg, s. 82.

⁷² Hannerberg, s. 10ff.

⁷³ Hannerberg, s. 82; Wikborg, s. 182.

⁷⁴ Hannerberg, s. 84.

⁷⁵ Gadd, s. 116.

⁷⁶ Campbell, s. 81ff.

socknarna. Till exempel är Löderups äldsta belägg från år 1293 (*Løderup sogn*). Då omnämns Löderup i samband med att gårdar skänks till kyrkan, men originalet är förlorat och texten är endast känd genom en vidimerad avskrift från år 1541. Skrivningen *Løderup sogn* är alltså en 1540-talsvariant. Det äldsta kända bevarade originalbelägget är *de Ludathorp*. Förstavelsen är genitiv *Luta-* eller *Lota-* av ett för övrigt inte styrkt mansnamn *Luti* eller *Loti*. Efterleden är ordet *torp* 'nybygge'.

Bynamnet *Hagestad* är äldst styrkt i skrift år 1413 som *Hagestathae*. Förstavelsen är sammansättningsform *Haka-* av terrängbenämningen *hake* 'något framskjutande', möjligen med hänsyn till Skånes sydostspets Sandhammaren. (Jmf kap. 3.2.4)

Det äldsta idag kända originalbelägget för Valleberga är *Walleberghe* år 1413. Namnets förstavelse är sammansättningsform av ordet *vall* 'slätt', och efterleden är en böjningsform av ordet *bjär* 'höjd', motsvarande rikssvenska *berg*. Namnet betyder i det närmaste 'slätthöjden, höjden ute på den släta marken'. Det har troligen först varit namnet på en terrängformation, och senare på bebyggelsen som växt fram på eller vid höjden.

Fiskelägesnamnet *Kåseberga*, äldst styrkt i skrift som *Kaasebierrgh* år 1545, återgår till ett avsevärt äldre höjdnamn *Kåseberg*. Detta åsyftar den branta, idag gräsklädda åsen längs kusten vid själva fiskeläget, med den stora skeppssättningen Ales stenar. Förstavelsen i höjdnamnet är ordet *kås* 'primitiv hamn, båtlänning (enkel landningsplats för smärre båtar)'. Efterleden är den brutna sidoförmen *bjär* till ordet *berg*, här med anspelning på de branta åspartierna ut mot havet. (Jmf. kap. 3.2.4.1)

3.2.8 Tiondegivare i socknarna under 1500-talet fram till mitten av 1600-talet.

Önskan från kyrkan och kungamakten att ha kontroll över alla skattskyldiga resulterade i att olika register upprättats. Dessa register ger oss i dag en viss indikation på hur stor befolkningen var. Socknarna och byarna har hyst ett anmärkningsvärt stort antal gårdar. I undersökningsområdet är dels socknarna över genomsnittet i Skåne beräknat på antal decimanter, dels är även byarna ovanligt stora, eftersom genomsnittet är tio gårdar per by i Skåne omkring år 1650.⁷⁹

⁷⁷ Strid, s. 26.

⁷⁸ Där inget annat anges i detta avsnitt svarar Göran Hallberg, DAL, för samtliga uppgifter om by- och sockennamn

⁷⁹ Skansjö, 1997, s. 55.

Det framgår också att antalet gårdar/brukarenheter varit stabila i socknarna från mitten av 1500-talet och fram till mitten av 1600-talet men även därefter tycks inga stora förändringar ha skett. Gårdarna/brukarenheterna var av varierande storlek och tillhörande olika ägarkategorier, krono- (arrendegård under kungen), frälse- (arrendegård under adeln) samt skattehemman (självägande bonde).

Från 1570-talet framgår av Lunds stifts landebok att det fanns 71 decimanter i Löderups socken⁸⁰ samt 63 i Valleberga socken.⁸¹

År 1651 registrerades i princip alla dåtida tiondegivare i Lunds stift⁸² Deci syftar till den skattestorlek som bönderna var ålagda att betala till kyrkan, det vill säga en tiondel av produktionen på gården. I denna framgår det att det fanns 74 tiondegivare i Löderups socken respektive 63 i Valleberga socken.⁸³

3.3 Landskapet i förändring sett genom kartorna

Med hjälp av de historiska kartorna går det att följa landskapets omdaning i det utvalda området under cirka 300 år.⁸⁴ Stora förändringar i landskapet har skett när det gäller markanvändningen samt tegarnas storlek, antal och hydrologiska förhållanden. Det är den mångåriga markanvändningshistorien som utgör förutsättningen för den natur och de kulturvärden vi upplever idag.

På 1700-tals kartor ses hur åkrarna var indelade i många tegar och gårdarna låg som ett pärlband från Valleberga genom Löderup och Hagestad. En del gårdar hade byggnaderna sammanbyggda med gemensamma väggar och bildade på så vis en kringbyggd kvadratisk gård. Varje gård bestod av 3-4 vitkalkade korsvirkeslängor med halmtak. Åkrarna låg som smala band söderut och norrut från gårdarna. Vångarna var uppdelade i hundratals smala tegar, de smalaste bara några meter breda vilka brukades av de enskilda gårdarna. Detta innebar att varje gård hade sin mark utspridd över hela socknen.

För Valleberga, Löderup och Hagestad ansöktes om enskifte år 1818. Det var i samband med skiftet som gårdarna flyttades ut till sina nuvarande lägen. Detta skifte medförde att den samlade

⁸⁰ Lunds Stifts landebok, s. 285 ff.

⁸¹ Lunds Stifts landebok, s. 299 ff.

⁸² Skansjö, 1987, s. 80.

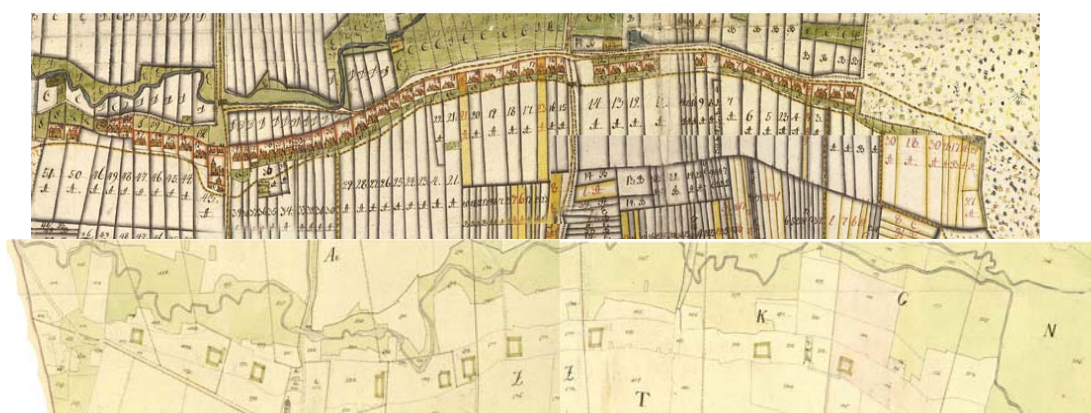
⁸³ GVI:9: Decimantboken 1651, Lund. Upprättades vid dansktidens slut.

⁸⁴ Larsson, s. 139 ff.

bebyggelsen splittrades och den tidigare utspridda marken samlades till en sammanhängande äga kring varje gård.⁸⁵

3.3.1 Valleberga

Före enskiftet på 1800-talet bestod Valleberga by av 52 gårdar som låg tätt tillsammans utmed landsvägens norra sida. Enligt Gillberg fanns det år 1767 uti Valleberga socken (Valleberga och Fröslövs by) 62 hemmansbrukare. I Valleberga fanns det *Tillräckelig åker, liten äng, tillräckelig torffjord med ål och laxe fiske i saltsjön*.⁸⁶ Valleberga var en av de största byarna på Österlen. I byns västra kant låg några mindre gatehus där de obesuttna bodde.

Figur 2. Övre Valleberga by 1704 och nedre dito 1813. Kartorna är inte skalenliga utan ska visa bebyggelseförändringen före och efter skiftet.

I anslutning till byn låg Östra, Västra och Mellanvången. I byns västra del låg den gamla rundkyrkan och härifrån ledde en smal slingrande väg ned mot kusten. Dagens väg ner till Kåseberga har ungefär samma sträckning. Före skiftet gick vägen genom ett obebott landskap. Längs ned vid kusten låg ängsvången som bestod av magra sandhedar och låglänta mossmarker. På denna mark gick Vallebergaböndernas djur på bete. Uppe kring Valleberga by fanns inmarken.

I socknen fanns ingen adlig huvudgård, men 75 % av arealen ägdes av utsocknes frälse. Stora jordägare i socknen var godsens Bollerup, Svaneholm, Tosterup, Krageholm och Vittskövle.

⁸⁵ Lantmäteriet Malmö.

⁸⁶ Gillberg, s. 108.

I samband med enskiftet flyttades gatehusbebyggelsen som låg i byns västra kant, söderut och bildade på så vis nuvarande Peppinge.⁸⁷

3.3.2 Kåseberga

Enligt Gillberg fanns det år 1767 i Kåseberga fiskeläge 26 hus med 6 åledrätter. *Här fånges marswin (tumlare), lax, ål, flundror, torsk och tobbis.*⁸⁸ Innan vattnet steg högt, vintern år 1742-1743 och tvingade befolkningen att flytta upp från strandlinjen, bestod Kåsebergabebyggelsen av ett fiskeläge nere vid den nuvarande hamnen.

Figur 3 Kartorna är inte skalenliga utan ska enbart visa bebyggelsens plats genom tiden. Kartorna från vänster är från 1704, 1817, 1893 och 1929. Se även bilaga 9.

Enligt karta från år 1704 låg det 15 "fiskaregårdar" på en rad längs kusten. De låg ända ute vid sjökanten. Av denna bebyggelse finns idag inget kvar. (se bil. 8b) Efter en kraftig storm på 1700-talet flyttades bebyggelsen upp från kusten till platsen bakom höjden där den ligger än idag. Grevinnan på Tosterup, Margarete von Aschberg såg till att fiskarna fick bygga nya hus på den plats som idag kallas *Lejets torg*. Det blev 4 skäppland⁸⁹ föga brukbar sandjord det vill säga cirka 820 kvadratmeter. Tydligt ändrades planerna något då bebyggelsen istället placerades norr om fiskeläget.⁹⁰

⁸⁷ Wikborg, s. 46.

⁸⁸ Gillberg, s. 109.

⁸⁹ Ett skäppland är ca 2/12 ha.

⁹⁰ Wikborg, s. 56; Lantmäteriet Malmö.

Efter en storm år 1872 spolades hamnplanen ren, och lämningar efter den tidigare bebyggelsen i form av grundmurar och stensatta brunnar blottades.⁹¹ Platsen för 1700-talets bebyggelse är dagens hamnkant, ute i vattnet. På karta över alla ägorna till fiskeläget från år 1893 ses hamn och hus i prydliga rader, där nu dagens bebyggelse upptar hela platsen och mer där till. (se bil.9)

3.3.3 Löderup

Enligt Gillberg fanns det 1767 i Löderups socken 82 hemmansbrukare varav ett stort antal tillhörde Hagestads by. ”God och tillräckelig åker men knapt höbol.”⁹²

Figur 10. Löderup 1732 och Löderups skifteskarta 1813 visar hur bebyggelsen splittrades och flyttades ut

Före enskiftet 1815-1817 fanns det 27 hemman (gårdsenheter) i Löderups by, därav 4 utsocknes frälse vilka låg under bland annat Bollerup och Tosterup. Efter skiftet fanns det 24 hemman vilka senare delades i mindre hemman och blev på så vis fler till antalet.⁹³

3.3.4 Hagestad

I Hagestad fanns enligt Gillberg 1767 *Skarpt, dåck tillräckeligit utsäde, knapt höbohl, Wacker eke Plantering och torvfjord till salu.*⁹⁴

Av kartan från 1732 framgår att Hagestads by bestod av 48 gårdar som alla låg samlade i en cirka 2,5 kilometer lång rad. Markerna över 10-15-metersnivån i riktning upp mot byns gårdar i norr, var användbara för regelbundet tresäde. Den södra delen låg som äng eller var mager åker.

Omedelbart söder om gårdarna låg tofterna, så kallat åker.⁹⁵

⁹¹ Wikborg, s. 55.

⁹² Gillberg, s. 108.

⁹³ Akt b5, karta.

⁹⁴ Gillberg, s.109.

⁹⁵ Hannerberg, s. 35.

Figur 11. Hagestads skifteskarta 1817. De röda/mörka markeringarna visar gårdar som blev kvar i byn efterskiftet.

Vid skiftet 1817 genomfördes en revolutionerande omstrukturering av Hagestads gamla radby. En stor del av den gamla bebyggelsen flyttades ut på åkermarken och kvar blev det endast 13 gårdar i byn.⁹⁶

3.4.1 Jordbruket i industrialismens tidevarv

Det innebar stora förändringar när gårdarna lämnade bygemenskapen och blev skiftade. Jordbruket i den begynnande industrialismen, innebar också nya brukningsmetoder och nya grödor togs i bruk.

På 1880-talet började odling av sockerbetor men det var först på 1890-talet som odlingen verkligen tog fart. Odlingen av sockerbetor var mycket arbetskrävande ända fram till 1950-talet, då mekaniseringen samt att man fick fram betfrö med endast ett groddanlag gjorde odlingen mer rationell.⁹⁷

År 1894 invigdes *Ystad-Gärns Jernväg* (YGJ). Järnvägslinjen drogs norr om Löderups kyrkby. Järnvägen byggdes framför allt för att transportera sockerbetor till det nyuppförda sockerbruket i Köpingsbro. YGJ var inte någon särskilt betydande järnväg - allmänt sett - men fick stor betydelse för bygden.⁹⁸ Efter hand började ett helt samhälle växa fram i anslutning till järnvägen och under de första decennierna på 1900-talet utvidgades samhället i en rask takt och kom snart att fungera som en centralort för landsbygden runt omkring. I Löderups stationssamhälle återfanns bland annat hantverkare, spannmålsuppköpare, lanthandlare och olika industrier för

⁹⁶ Nilsson, s. 37.

⁹⁷ Åkesson, s. 75-78.

⁹⁸ Hallin, s. 75 ff.

omhändertagande av de jordbruksprodukter som producerades på de omgivande gårdarna. Den kommersiella servicen i orten omfattade banker, hotell och flera olika butiker. Samhällets snabba expansion började avta efter 1930-talet och efter andra världskriget har samhället kontinuerligt minskat i betydelse - i likhet med många andra stationssamhällen. Järnvägen genom samhället lades ned år 1970.

På 1930-talet byggdes den nu befintliga kustvägen som en arbetsmarknadspolitisk åtgärd för att stimulera till sysselsättning.⁹⁹

Ett intresse av att bo nere på de förut väldigt blöta områden såsom Hagestads mosse och Löderups strandbad har ökat. Nu är inte skälet att kunna försörja sig utan det är naturen och rekreation som lockar.¹⁰⁰

⁹⁹ Nörregård, 2005-08-04.

¹⁰⁰ Hallén, 2005-05-18.

4 Framtidsvisioner

Eftersom vi använder oss av framtidsvisioner i uppsatsen, anser vi det vara på sin plats med en kort redogörelse för de vanligast förekommande metoderna för framtidsforskning samt i de fall det är möjligt se vad metoderna förutspår för landsbygden.

4.1 Framtidsforskning

Den metod som vi använder kan knytas till *scenarioteknik*, vilket innebär att man arbetar fram breda, oftast alternativa, beskrivningar av scenarier i framtiden.

Framtidsspekulation är inget nytt fenomen. I Sverige har framtidsforskning bedrivits sedan 1960-talet, bland annat i anslutning till försvarets och några större företags långsiktiga planering. Efter en utredning, ledd av statsrådet Alva Myrdal, bildades 1973 *Sekretariatet för framtidsstudier*, sedan 1988 kallat *Institutet för framtidsstudier*.¹⁰¹

Det finns flera tillvägagångssätt att närma sig ämnet, och i Institutet för framtidsstudiers egen tidskrift, *Framtiden*, tar historikern Janken Myrdal upp några olika metoder. Ett sätt är att utgå från *ungdomsintervjuer*. De samlade svaren från ungdomarna - som berör familjen, yrkesval och samhällsideologier - skall ge en indikation på de värderingar som styr och påverkar framtidens beslutsfattande generationer. När det gäller yrkesval hos ungdomarna är trenden att de önskar arbete som ger möjlighet till frihet och upplevelser, gärna inom rese- och hotellbranschen: att arbeta inom de areella näringarna samt livsmedelsindustrin kommer längst ned på listan. Paradoxalt nog finns ett starkt ansvar för naturen vilket har betydelse för samhällets utformning. Myrdal ser dock kritiskt på metoden: "Undermedvetna önskningar och handlingar som styrs av samhälleliga strukturer kommer inte att registreras. Att sådana undersökningar skulle säga något om en mera avlägsen framtid förefaller tveksamt".¹⁰² Hans åsikt är att intervju svaren avspeglar mer de rådande värderingarna, än hur de framtida värderingarna kommer att vara.

Delfi-metoden och dess motsvarigheter är ytterligare ett sätt att se in i framtiden. Metoden innebär att experter inom skilda områden gör en gemensam presentation av en tänkt framtid. Metoden har blivit vanlig men undgår inte kritik, bland annat av kultursociologen Johan Asplund. Han ifrågasätter varför experterna skall komma överrens om framtiden och anser att metoden är

¹⁰¹ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=174106&i_word=framtidsforskning 2005-04-15 kl 10.19

ett sätt att utöva social kontroll inom forskarvärlden. Mycket i Delfi-metoden fokuserar på den tekniska utvecklingen och samhällsanalysen är kortfattad och allt för förenklad. Dessutom saknas riskanalyser över vad den ökade tekniken kommer att innebära för framtiden.

Enligt Janken Myrdal är det dock trendframskrivare som dominerar och har dominerat inom framtids-forskningen. Metoden innebär att ett antal trender vägs samman, och många men inte alla uttrycks som mätbar statistik. Men framtidsprognosen är delvis redan gjord, menar Myrdal, i samband med att man väljer ut olika trender. Två trendforskare som Myrdal tar upp är John Naisbitt samt Manuel Castells.¹⁰³ De har en relativt samstämmig uppfattning om framtiden. Hot som Naisbitt ser är medieteknikens avtrubbade förmåga på människor och genteknikens moraliska problem. Castells ser också med oro på den ökade internationaliserade brottsligheten. Till framtidens positiva sidor, ser han megastäder som blir innovativa miljöer där ledare och innovatörer möts.¹⁰⁴

Synen på megastäder delas också av Andersson och Strömquist. De talar om kreativa megastäder - K-samhället - som kommer att präglas av kunskap, kommunikation, kvalitet, kreativitet, och konst.¹⁰⁵ Ett fåtal regioner kommer att dominera tillväxten.¹⁰⁶

Enigheten om framtiden är dock inte total. Historikern Felipe Fernández-Armestro menar att megastäderna blir både ekologiskt och mänskligt ohållbara att leva i. I stället kommer de att fortleva som monumentala *ceremoniella centra*, för underhållning, religionsutövning och världsliga ritualer som kräver stora sammandragningar och monumentala inramningar. I stället föreställer han sig att byar och mindre samhällen kommer att bli de platser som människor väljer att bosätta sig i.¹⁰⁷

Att staden till viss del har mist sin funktion anser även Hans Mårtensson i boken *Med periferin som centrum*. I takt med att vi lämnar industrialismen är inte staden den självklara platsen för framgång och tillväxt längre. Istället har landsbygden komparativa fördelar på samma sätt som tätorterna hade när industrierna skulle etableras och anställa arbetskraft.¹⁰⁸

En annan variant på samma tema finns i *Landsbygdsboendet som brygga mot kretsloppssamhället* av Bengt Söderberg. Söderberg menar att vi måste sträva efter ökad

¹⁰² Myrdal, 1999, s. 16.

¹⁰³ Myrdal, 1999, s. 15 ff.

¹⁰⁴ Myrdal, 1999, s. 18.

¹⁰⁵ Andersson & Strömquist, 1988, s. 184.

¹⁰⁶ Andersson & Strömquist, 1988, s. 191.

¹⁰⁷ Fernández-Armestro, s. 707 ff.

ekologisk balans i samhället för att förhindra en miljökatastrof. I hans framtidsvision är landsbygden en förutsättning för att vi skall klara den uppgiften. Han propagerar för en ny egnahemsrörelse i Sverige. Den förra startades i Sverige 1904, för att försöka behålla den arbetsföra befolkningen i landet, i ett läge då många valde att emigrera. Den nya egnahemsrörelsen bygger enligt Söderberg på att staten tillhandahåller lån till enkla hus på landsbygden. Räntan skulle vara låg och subventionerad och som motprestation förbinder sig låntagaren att bosätta sig i huset och avsäga sig rätten till bostadsbidrag. Till varje fastighet medföljer mark där var och en kan odla sina egna grönsaker, hålla med höns och några köttdjur och kanske bränsle till uppvärmning.¹⁰⁹

Bengt Walström också han framtidsforskare, har studerat Söderbergs förslag och menar att en intressant aspekt på egnahemsidéen är att den inte angriper arbetslöshetsproblematiken genom förslag till ökad produktivitet och tillväxt, utan genom att minska efterfrågan på arbetstillfällen. I dag krävs det cirka sex minuters arbete om dagen för att framställa en dagsranson mat. För egnahemsägarna skulle det innebära ett antal timmar dagligt arbete under växtsäsongen. I övrigt skulle det skapas en stor frihet för alternativa aktiviteter. Walström tror dock inte att det ekologiska närsamhället väntar runt hörnet. Han menar att hindren är både praktiska och inte minst mentala men teoretiskt skulle det vara möjligt att skapa en vardagssituation med ekologiska förtecken utan alltför dramatiska förändringar i samhällsstrukturen.¹¹⁰

Kanske är inte en form av egnahemsrörelse utopi. För enligt fastighetsmäklaren i Löderup finns det planer på att bygga villor på avstyckad mark. De nya bostäderna skulle vara en del i ett helt nytt boendekoncept där hästen står i centrum. Förutom bostäder skall det uppföras ridanläggningar och dylikt för att tillgodose hästens och hästägarens behov. Bakgrunden till denna utveckling är det ökade hästintresset och efterfrågan på mindre gårdar.

4.2 Landsbygdsutveckling

Våra framtidsvisioner: destinationsutveckling samt småskalig livsmedelsförädling ligger inom ramen för *landsbygdsutveckling*. Landsbygdsutveckling och tillväxt står i dag högt på dagordningen såväl i den nationella som i den regionala debatten.

¹⁰⁸ Månsson, s. 7 ff.

¹⁰⁹ Söderberg, s. 37.

¹¹⁰ Walström, s. 52f.

Under de senaste åren har debatt och diskussioner förts om vad landsbygdsutveckling är: vilka områden/verksamheter som skall stödjas, vilka landsbygdsboende som skall kunna få stöd, enhetlighet mellan och inom olika program, kontrollsysteem, medverkan från lokala aktörer samt finansiering.¹¹¹

Hur ordet *utveckling* skall tolkas råder det även delade meningar om. Bland annat drar kulturgeografen Gunnel Forsberg innebörden av ordet utveckla till sin spets, när hon provocerande frågar om landsbygden skall ses som underutvecklad i jämförelse med staden. I begreppet ligger en underförstådd kritik av landsbygden utifrån en hierarki där staden och det urbana är norm. Landsbygden jämförs med denna norm och befins vara annorlunda.¹¹² I sin mest kritiska syn på landsbygdsutveckling menar hon att, stadens intresse för landsbygden bottnar i behovet att skapa rekreationsområde samt lösa städernas avfallsproblem. I Boverkets *Vision för Sverige år 2009* tycker hon sig se detta förhållningssätt: *Den utvecklade gröstrukturen kan få stor betydelse för närrecreation och för upplevelser utefter kommunikationsstråken. Vidare: Restprodukter från städerna kan komma att användas i jordbruket på mycket stora delar av odlingsarealen, speciellt i de områdena med begränsad djurhållning.*¹¹³

Denna bistra syn som Forsberg sätter ord på, delas av flera av våra respondenter. De menar att kommunen inte ser landsbygden som den resurs den är, utan fokuserar mer på staden. De upplever att det finns en negativ *vi och dem* känsla. I tidningen ATL (Annonsblad Till Lantmann) diskuterar Helena Wennström också kommunernas arbete jämte stad och land där hon anser att kommunerna måste bli bättre på att engagera sig för landsbygden. Överlag satsar inte svenska kommuner på en tillväxtpolitik för landsbygden.¹¹⁴ Det behövs utveckling både i städer och på landsbygden och samtidigt måste landsbygdsborna bli bättre på att framföra vilka tillgångar som finns, vilket är viktigt för att öka förståelsen mellan stad och land. Samhällets krav och regler måste dessutom avpassas bättre till småskalighet, det är anpassat för stora organisationer och det kan hindra enskilda entreprenörer att förverkliga sina idéer.¹¹⁵ Från nationell nivå har dessutom fokus förskjutits från regional *fördelningspolitik* till en regional *tillväxtpolitik*, vilket i sin tur markant ökat intresset och engagemanget för tillväxtfrågor utifrån

¹¹¹ <http://www.snf.se/pdf/dok-jordbruk-landsbygdsutvreform.pdf> 2005-04-19

¹¹² Månsson, (red.) s. 36.

¹¹³ Boverket, s. 109.

¹¹⁴ Johnsson, 2005-04-11; Wennström.

¹¹⁵ Wennström.

ett lokalt och regionalt perspektiv. Konsekvenserna av denna värdeförskjutning från *fördelning* till *tillväxt*, innebär att regioner måste vara innovativa för att få ta del av statens investeringsmedel.¹¹⁶

För att skapa förutsättningar för nytänkande och innovationer krävs beslut på statlig nivå för att öka samverkansgraden mellan de tre samhällskomponenterna: politik, utbildning och företagande.¹¹⁷ En ökad samverkan innebär till exempel att utbildningspolitiken med - satsningar på regionala högskolor - kan bidra till att skapa ett samhällsklimat där ”eldsjälar” och ”hemvändare” stimuleras att ”dra igång” byarna. Kommunerna börjar också visa på en ökad vilja att tillvarata lokala engagemang och lokala kunskaper.¹¹⁸

För att stärka landsbygdens konkurrenskraft satsar EU och svenska staten ekonomiska medel för, bidra till hållbar ekonomiskt- och social utveckling. Finansieringen av nya projekt kan ske genom EU-programmet: Det svenska *Miljö- och landsbygdsutvecklingsprogrammet, LBU*, som år 2004 hade en budget på ca 3,4 miljarder kronor varav ungefär 1,5 miljarder kommer från EU:s gemensamma budget. Det utgör 35 % av de totala jordbruksmedlen i Sverige.¹¹⁹

De ekonomiska stöden skall medverka till en diversifiering av näringslivet. Statsmakterna ser i själva verket nödvändigheten av att hitta nya och ersättande verksamheter, för den arbetskraft och kompetens som frigörs i takt med att jordbruket minskar i omfattning. Enligt regeringens bedömning finns tillväxtpöjligheter för många jord- och skogsbruksföretag, liksom för andra landsbygdsföretag. Därför är åtgärder som medverkar till att underlätta och främja vidareförädlingen av råvaror samt produktionen av andra varor, tjänster och kollektiva nyttigheter en viktig del av landsbygdsprogrammet.¹²⁰ En förutsättning för tillväxt, är dock att landsbygdens infrastruktur och hela den sociala ekonomin kan upprätthållas och utvecklas.¹²¹

Ett nytt landsbygdsprogram skall gälla från 2007-2013. I en utredning föreslås att landsbygdsprogrammet breddar begreppet genom att i detta innefatta även näringspolitiska perspektiv, förutom de ekologiska, kulturhistoriska och sociala aspekterna. Efter en sådan

¹¹⁶ Christensen & Kempinsky, s. 16.

¹¹⁷ Christensen & Kempinsky, s. 307.

¹¹⁸ Månsson (Red), s. 144: Gustafsson, intervju.

¹¹⁹ <http://www.snf.se/pdf/dok-jordbruk-landsbygdsutvreform.pdf>.

¹²⁰ kollektiva nyttigheter kan till exempel vara biologisk mångfald eller bevarade natur- och kulturvärden. Ämnet diskuteras ingående av Janken Myrdal i boken ”Den nya produktionen”.

¹²¹ <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/34/44/45ec75e8.pdf>

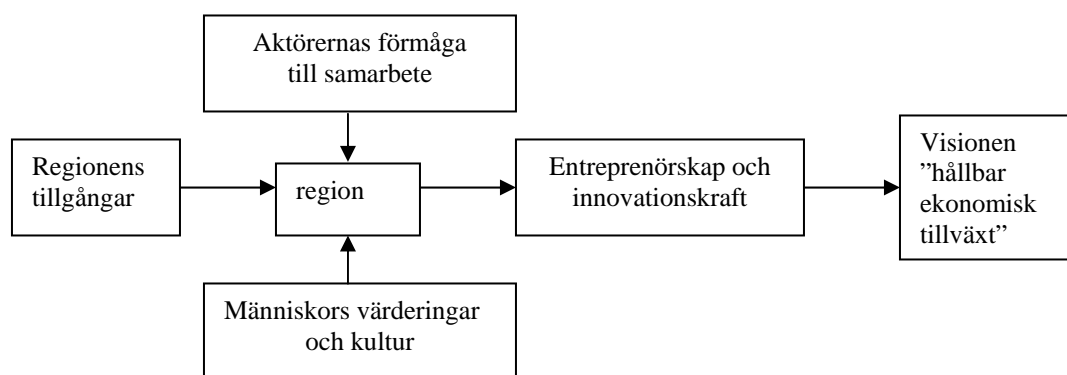
utvidgning anses införandet av ett landskapsperspektiv till stor del råda bot på de bristande kopplingar som idag finns, dels mellan insatser i programmet, dels till insatser utanför detta.¹²²

4.3 Förklaringsmodell för tillväxt

Det finns flera förklaringsmodeller för regional tillväxt, en är utarbetad av EDA – Economic Development Administration, (EDA-modellen) som är en del av det amerikanska näringsdepartementet (se fig 11). Modellen baseras på ett stort antal fallstudier av de mest framgångsrika tillväxtregionerna i USA under det senaste decenniet. Förklaringsmodellen är mycket enkel, överskådlig och tar sin utgångspunkt i regionens tillgångar, samt människors traditioner och värderingar eftersom just dessa påverkar bygdens potential för förnyelse. Modellen bygger på teorin att framtiden - för bland annat företagsbildning - oftast har sitt ursprung i en historisk utveckling. Det är nämligen vanligt att delar av det befintliga näringslivet - med utgångspunkt i äldre och väl inarbetad verksamhet – ”växlar” upp och gör ett affärsstrategiskt lyft genom innovation och entreprenörskap. Det finns också en poäng i att understryka att innovation och entreprenörskap är två olika processer och inte en och samma sak. Å ena sidan måste det finnas entreprenörer och affärsmän för att kunna kommersialisera den kunskap som utvecklas vid universitet och högskolor. Å andra sidan kommer våra entreprenörer inte att ha några innovativa idéer att jobba med om inte det produceras forskning. Innovation och entreprenörskap är beroende av varandra, men är inte samma sak. Modellen sammanfattar att det är i oss själva som vi har svaret till framtiden och att det är tillsammans som vi kan påverka. Regional utveckling är i grunden en social process som bör riktas mot att utveckla innovationskraften och entreprenörskapet.¹²³

¹²² www.sjv.se/download/18.1e45e3103e903026b8000114/bilaga%20kapitel%203.pdf.

¹²³ Christensen & Kempinsky, s.33ff.

Figur 12. Förklaringsmodell för regional tillväxt

Parallellt med den förda politiken finns metoder för lokalt utvecklingsarbete som ofta bedrivs - inte helt problemfritt - i projektform. Problemet består i den projektkultur som utvecklats under senare år, bland annat genom finansieringen via EUs strukturfonder, och där fokus är mer inställt på kortsiktiga vinster än på uthålliga och långsiktiga resultat. För att lyckas krävs oftast mer tid samt ett ökat helhetstänkande - processtänkande - där fler aspekter över ett område lyfts in. En återkommande erfarenhet från många projekt är nämligen att mycket kraft läggs på att stimulera nya producenter och nya produkter och när det börjar ge resultat är det dags att avsluta projektet. Allt för lite tid och resurser läggs på marknadsbearbetning och distributionsfrågor.¹²⁴

Ytterligare avgörande för resultatet med utvecklingsarbetet i projektform är hur väl idéerna förankras bland de berörda. Den grupp som har till syfte att starta en förändringsprocess bör vara så sammansatt att gruppen speglar - inte representerar - fleras intresse samt att den är tillräckligt stark för att vara en förändringskraft att räkna med. Gruppen bör ha förmågan att förankra, engagera, formulera mål och visioner samt skapa en känsla av kollektivt vi. En kärnpunkt att mobilisera en bygd ligger i att, *upptäcka* och *samlas* kring någon unik företeelse i bygden.¹²⁵

För att komma från ord till handling med utvecklingsarbetet, har flera konkreta projektmetoder arbetats fram, ett exempel är TAIDA-metoden som består av fem olika steg. Metodens två första steg syftar dels till att spåra förändringar i omvärlden som kan påverka området, dels till att samla fakta och få en bild av det egna områdets tillgångar och kompetenser.

¹²⁴ Christensen & Kempinsky, s. 274: <http://www.kaprifolkott.nu/MariaLundesjo.pdf> 2005-07-18.

¹²⁵ Christensen & Kempinsky, s. 121.

I de två följande stegen skapas - med hjälp av den samlade kunskapen - olika visioner. Det avslutande steget är att gå från ord till handling¹²⁶.

¹²⁶ Christensen & Kempinsky, s. 217.

5 Nollvisionen

Med jordbrukets nollvision avser vi utvecklingen av jordbruket så som bland annat länsstyrelsen och flera lantbrukare ser på framtiden. Den allmänna uppfattningen är att jordbrukspolitik och globalisering leder till fortsatt strukturrationalisering inom jordbruket. I förlängningen leder denna utveckling till färre människor kan bo kvar på landsbygden. Kulturgeografen Nils Lewan menar att förändringen är ett hot inte enbart mot själva jorden och jordbruket utan även mot landskapet och landsbygdens redan starkt utarmande sociala miljö.¹²⁷

5.1 Beskrivning av jordbruket i Skåne

I dag består skånskt lantbruk av tiotusen företag med 27 000 personer helt eller delvis sysselsatta i produktionen. År 2004 hade 12 800 av dessa sin huvudsakliga sysselsättning inom jordbruk, skogsbruk, jakt, fiske. Trenden går mot allt färre lantbruksföretag och sysselsatta inom näringen. Minskningen av antalet sysselsatta har dock planat ut något sedan EU inträdet. Detta kan tyckas gå stick i stäv mot att antalet jordbruksföretag minskar, förklaringen är att småföretagen minskar medan antalet större företag med fler personer anställda ökar.

Det är mycket som skiljer de olika lantbruksföretagen åt bland annat arealstorleken. Av de tiotusen företag som finns i dag är cirka 40 procent bostads- och fritidsjordbruk, det vill säga gårdar med några hektar åker och betesmark, ibland några får och ofta ett par hästar. Samtidigt finns 850 företag som sysselsätter ett flertal personer, 2 200 är familjeföretag med en eller två sysselsatta. Den största gruppen, 3 200, anses vara en mellanstorlek. Trots mycket arbete, är dessa lantbruk ofta för små för att ge brukaren tillräcklig inkomst under hela året.

Framtiden som länsstyrelsen förutspår pekar mot färre lantbruksenheter: cirka 7500 jordbruk och dessa kommer att sysselsätta 17 500 personer.

Trendframskrivningen indikerar att en tredjedel av jordbruken kommer att vara bostadsbruk år 2010. Det handlar då om 2500 företag som saknar betydelse för jordbruksproduktionen, men är centrala för bygden. Å andra sidan kommer det också att finnas 900 flermansjordbruk som svarar för huvuddelen av produktionen. De kommer att ha 40 procent av åkermarken, 70 procent av mjölkorna och 90 procent av svinen. Allt som finns där emellan kommer att tappa i betydelse både för landsbygden och för jordbruksproduktionen. Lönsamheten

¹²⁷Lewan, 1986, s. 191.

kommer att pressas än mer och kravet på rationalisering kommer att öka ytterligare.

Länsstyrelsens rapportskrivare menar att familjejordbrukets tid är förbi, alltså den typ av jordbruk som finns i vårt undersökningsområde.¹²⁸

5.2 Jordbruksutvecklingen från 1940-talet och framåt

Enligt länsstyrelsens rapport *Lantbruk och lantbrukare* i Skåne är strukturomvandlingen en långsiktig process som i grunden styrs av teknisk utveckling och *andra* stabila långsiktiga faktorer.¹²⁹ En av dessa *andra* stabila och långsiktiga faktorer bör i så fall vara rationaliseringspolitiken som tog riktig fart på 1940-talet och som påverkat jordbruksutvecklingen i flera decennier.

Efter andra världskriget ansågs det från politiskt håll nödvändigt med förnyelse inom jordbruket. Därför togs ett nytt stort jordbrukspolitiskt beslut år 1947, som kom att ligga till grund för den fortsatta politiken decennier framöver. Beslutet innefattade tre stora mål:

- Inkomstmålet innebar att ett familjejordbruk skulle ge en inkomst likvärdig en industriarbetare på landsbygden. Detta skulle uppnås genom gränsskydd, prisregleringar, exportstöd och garanterade lägsta priser på det producerade.
- Effektivitetsmål innebar att små jordbruk skulle läggas samman till bärkraftiga enheter. Önskan var att skapa så kallade basjordbruk i storlek 10-20 hektar men även en inre effektivisering av själva gårdsdriften var önskvärd.
- Produktionsmålet innebar att landet skulle vara självförsörjande på prisvärda livsmedel.

På 1960-talet höjdes röster mot den förda politiken, målen ansågs inte uppfyllda. Därför fattades ett nytt beslut 1967 som hade till syfte att driva fram ökad tillväxt, specialisering och nedläggning av de mindre enheterna.

På 1970- och 1980-talet hade inkomstskillnaderna mellan bönder och industriarbetare ökat kraftigt. I ett pressat läge infördes livsmedelssubventioner 1973 för att stabilisera priserna och ge ett högre garanterat lägsta pris till bönderna. Ett nytt jordbruksprogram fastslogs i mitten

¹²⁸ För detta avsnitt svarar Jonasson, s. 9ff.

¹²⁹ Jonasson, s. 25.

av 1970-talet och som till stora delar byggde på det förra från 1940-talet.¹³⁰ För att uppnå inkomstmålen var det nödvändigt att tillämpa intervention, det vill säga statliga uppköp av överskott på marknaden till ett garanterat lägsta pris, importskydd för produkter som kunde konkurrera med den inhemska produktionen samt exportbidrag för att exportera överskott till världsmarknaden. Kritikerna varnade för en överproduktion och på 1980-talet hade vi fått ett dyrt och besvärande överskott på livsmedel som måste åtgärdas.

Livsmedelssubventionerna avskaffades år 1983 och i slutet av 1980-talet infördes ett trädesprogram som, utvecklades till *Omställning 90*. Dessa åtgärder hade till syfte att minska överskottet och den odlade åkerarealen. Politikernas planer var att gå ännu längre med total frihandel över gränserna som dock avbröts med EU inträdet.

5.2.1 EU-inträdet

År 1996 gick Sverige med i EU. Med EU-inträdet var det en tillbakagång till flera av de mål som gällt svensk jordbrukspolitik år 1947, nämligen: förbättra produktiviteten i lantbruket, ge lantbrukarna en skälig inkomst, stabilisera marknaderna, försäkra utbudet av livsmedel samt se till att priserna hålls på en rimlig nivå för konsumenterna. Inom EU har det varit mycket svårt att ändra tanken om ett internt skydd för EU:s lantbrukare trots att den ursprungliga anledningen till självförsörjning inte har funnits på många år.¹³¹

I takt med att medlemsländerna blir fler anses jordbrukspolitiken i behov av att reformeras. Därför fattades år 2003 EU:s jordbruksministrars beslut om en reform av den gemensamma jordbrukspolitiken. Reformen innebär bland annat att stöden till lantbrukaren frikopplas från själva produktionen. Ambitionen är att produktionen ska marknadsanpassas i en högre utsträckning och att jordbrukaren ska få betalt dels för vad som produceras, och dels för att markerna sköts på ett sätt som är miljömässigt och ekonomisk hållbart på lång sikt. Lantbrukaren får alltså del av det nya, frikopplade stödet oavsett vad som produceras på gården. Brukaren blir på detta sätt inte beroende av en viss produktion på grund av stödets storlek för denna. Det skall

¹³⁰ Länsstyrelsen, 1978:250

¹³¹ <http://www.justitie.regeringen.se/sb/d/4196#34117>

vara konsumenternas efterfrågan som skall styra produktionen och inte bidragen. De enskilda EU länderna kan också inom vissa ramar välja hur de vill genomföra reformen.¹³²

5.3 Jordbruket i Ystads kommun och i undersökningsområdet

Kommunens yta är 355 km², varav 70 procent är jordbruksmark.¹³³ Det finns sammanlagt 329 enheter i kommunen, de minsta 2 hektar, de största över 100 hektar.¹³⁴

Av kommunens 26 000 invånare arbetar cirka 4 % av befolkningen (1040 pers) inom näringen.¹³⁵

För vårt undersökningsområde har de flesta av jordbruken karaktären av familjeföretag med en eller två sysselsatta. Strukturrationaliseringen har fört med sig en minskning av antalet jordbruksenheter, och minskningen fortsätter. Till exempel fanns det i Hagestad på 1940-talet cirka 80 lantbruk med i genomsnitt 24 hektar/brukare. År 2003 fanns det 19 brukare med i genomsnitt 82 hektar/brukare.

- I Löderups socken (Löderup och Hagestad), år 2004 fanns det: 32 brukare med 83 hektar/brukare.
- I Valleberga socken, år 2004 fanns det: 27 brukare med 57 hektar/brukare.
- Den genomsnittliga åldern i båda socknarna år 2004 var cirka 56 år.

Markanvändningen har varit stabil i undersökningsområdet. Ses utvecklingen över tid är skillnaden att fälten i regel har blivit betydligt större. Till exempel berättar en brukare i Hagestad, att fastigheten på 1930-talet var indelad i åtta olika skiften, nu är det bara två.

Områdets skiftande jordmån bidrar till ett varierat jordbruk med inriktning både på djurhållning, specialgrödor samt traditionell växtodling. Den traditionella växtodlingen består av: spannmål, sockerbetor och oljeväxter. Speciellt sockerbetor är en stor och viktig gröda i området. Bland de intervjuade lantbrukarna finns därför en oro om vad som kommer att hända om sockerbetsodlingen tvingas minska. Det förslag som EU-kommissionen lagt innebär nämligen en reduktion av sockerpriset på 37 procent samt en kvotreduktion (landskvotsminskning) på 16 procent.¹³⁶

¹³² <http://www.regeringen.se/sb/d/1091/a/11327>

¹³³ <http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/AllDocuments/CEF229796B807E64C12569E700422A6E>

¹³⁴ SCB. <http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp>

¹³⁵ [http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/\\$File/kommun.pdf](http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/$File/kommun.pdf)

I den södra delen av undersökningsområdet, med lättare jordmån, odlas det - utöver den traditionella växtodlingen - köksväxter till exempel potatis, lök, morötter, palsternacka och jordärtskocka.

I den norra delen med tyngre jordar, är växtodlingen mer traditionell. Här förekommer också en del gräsfröodling. Vallodling förekommer både i norra och södra delen, men företrädesvis i södra delen.

Djurtätheten är relativt hög med övervägande svinproduktion. Suggbesättningarnas storlek varierar mellan 20 - 200 suggor: troligen ligger medeltalet runt 50 - 70 suggor. Produktionsinriktningen av grisar skiftar mellan gårdarna: antingen produceras enbart smågrisar eller slaktsvin men det finns även helintegrerade besättningar.

Nötköttsproduktionen är begränsad till några få producenter, där den största produktionen bedrivs i södra delen på hedmarkerna nära havet. Det förekommer även mer intensiv produktion av nötkött - bland annat mellankalv. Mjölkproduktion förekommer inte, sista mjölkbonden slutade i början av 2005. Gården är såld, och den kommer troligen inte att hysa någon ny mjölkbesättning framtiden.

5.4 Hur ser lantbrukarna i undersökningsområdet själva på sin situation

Av de brukare vi intervjuat trivs alla med sitt yrke och känner starkt för området. Naturen och odlingslandskapet lyfts fram som viktiga komponenter för trivseln. De intervjuade lantbrukarnas syn på sig själva och sitt arbete, kan jämföras med Stensekes olika kategoriindelning av jordbrukare. De brukare vi talat med får anses ha ett *livsforms-rationellt* förhållningssätt, det vill säga *Traditionella bönder*. Flera av lantbrukarna uttrycker den starka känslan av att tillhöra bygden, jordbrukslandskapet och att känna sina rötter i platsen. Anledningen till förhållningssättet är sannolikt att landskapet är småskaligt och att det finns unika objekt i landskapet som själen fäster sig vid. Av dessa brukare ses inte marken som en renodlat ekonomisk yta, men inte heller enbart som ett bevarandeobjekt. Användningen av marken skall inte bara ge inkomst till dem, utan också fylla flera andra syften. Det primära är inte förvaltandet av landskapet utan att leva som bonde, att leva på landet och/eller kunna ta vara på sig själv och det man äger.¹³⁷

¹³⁶ http://www.sockerbetor.nu/upl_material/betmagasinet_mars05.pdf 2005-05-16.

¹³⁷ Stenseke, 1997, s. 108, 127.

Kravet på att bli större och effektivare är svårt att hantera för brukarna. De lantbrukare som har djur i produktionssyfte menar emellertid, att djurhållningen gör det möjligt att klara sig på mindre arealer. Ingen av de intervjuade anser dock att deras djurbesättningar är stora nog för att vara lönsamma i framtiden. För att vara konkurrenskraftiga mot billig import och de stora producenterna måste de utöka verksamheten. Sannolikheten att barnen skulle vilja eller kunna ta över en sådan verksamhet är dock liten. När ingen av barnen vill ta över känns heller ingen motivation att investera i dyra stallar: dessutom är det svårt att få tag på kvalificerad arbetskraft. En brukare uttrycker: "Jag kör på så länge det går med det jag har, sen får det vara." Ytterligare en säger: "Man måste tänka positivt, vill ingen av mina barn ta över får någon annan göra det. För att vara bonde måste man trivas med yrket, ingen kan tvingas in i det."

För brukarna i undersökningsområdet är samverkan och att hjälpas åt (mellan brukarna) en förutsättning i dag. Det är naturligt att hjälps åt, inte bara för de höga maskinkostnaderna utan även för att det inte går att göra alla moment inom jordbruket själv. Samverkan är också betydelsefull för det sociala livet i bygden.

5.4.1 Löderups och Vallebergas jordbruk i framtiden

Den typ av storlek på lantbruken som finns i vårt geografiskt avgränsade område har karaktären av familj jordbruk och befinner sig i riskzonen för att försvinna som enskilda enheter.¹³⁸ Sannolikt kommer gårdarna att slås samman och bilda större enheter med några få anställda.¹³⁹ Detta är en samstämmig uppfattning mellan länsstyrelsen och respondenterna.

En av de intervjuade menar att orsaken till jordbrukssituationen är komplex. Bland annat saknar konsumenterna kunskap om/eller känsla för svenskt lantbruk. Han förstår att det blivit så: det är en naturlig följd när allt färre människor har med produktionen och landsbygden att göra. Många utanför branschen känner inte till sambanden mellan jordbruket och biologisk mångfald utan ser bara att de vill ha en billig produkt: ofta blir det en importvara. En brukare menar, att konsumenter är prifixerade: det spelar ingen roll var eller hur en produkt är framtagen. Man ser att det dessutom finns ett ambivalent beteende hos konsumenterna. "När de går i ICA-affären då

¹³⁸ Jonasson, s. 5.

¹³⁹ Jonasson, s. 7.

kan de inte få det billigt nog, men sedan kan de åka till *Olof Viktors* och köpa en liten burk sylt för 50 kr. Eller ett bröd för 30 kronor, jag förstår det inte”.¹⁴⁰

Brukarna ser att långa transporter av varor rimmar dåligt med de nationella miljömålen. En fråga är om energin är för billig. Ökat pris på energi skulle naturligtvis drabba jordbruket och landsbygden i allra högsta grad, men något borde göras för att förhindra onödiga transporter menar flera. Ett exempel på onödiga transporter är grönsaker som transporteras från vårt område till grossist i Helsingborg, för att sedan köras tillbaka till skolorna i Ystad. För skolor skulle det vara pedagogiskt riktigt att köpa närproducerade produkter anser flera av respondenterna. Logistiken måste moderniseras - det är för komplicerat med dagens metoder att distribuera på ett flexibelt sätt inom lokala områden.¹⁴¹

Den utveckling som länsstyrelsen ser av lantbruket är ökad specialisering och större enheter.¹⁴² Deras trendanalys pekar mot att svinproduktionen tros minska, men det är svårt att prognostisera eftersom produktionen är mycket konjunkturkänslig. När det gäller smågrisproduktion är dock koncentrationen till ett fåtal stora företag tydlig: besättningar under 100 suggor har spelat ut sin roll 2010.¹⁴³

Köttuppfödarna av nöt avviker från mönstret enligt Länsstyrelsen. Detta är nämligen den enda gruppen i mellanstorlek som förväntas expandera i Skåne. Uppgången för den småskaliga köttuppfödningen kan sägas vara den positiva spegelbilden av nedgången i mjölkproduktionen. Det är ofta före detta mjölkproducenter som övergår till köttdjursuppfödning. Lönsamheten förutspås dock bli lägre frågan är vad som händer när dessa producenter slutar och går i pension.¹⁴⁴

Generellt för Skåne är tendensen att nedläggningen av jordbruksmark kommer att fortsätta med 0,3 procent per år. Emellertid kommer skördeökningar runt 1 procent per år i genomsnitt för samtliga grödor, att uppväga den areella minskningen mer än väl. Om trenden håller i sig innebär det att Skåne får ett allt större behov av att kunna sälja jordbruksprodukter till övriga Sverige eller till andra länder. Det bör poängteras att Skåne inte är ensamt om denna utveckling. Detta

¹⁴⁰ *Olof Viktors* är bland annat ett bageri och restaurang i Ingelstorp.

¹⁴¹ Hallén, 2005-05-18.

¹⁴² Jonasson, s. 21.

¹⁴³ Jonasson, s. 30.

¹⁴⁴ Jonasson, s. 44.

fenomen är de facto grunden för hela den överskottsproblematik som har karaktäriserat den jordbrukspolitiska debatten i Sverige och EU under lång tid.¹⁴⁵

5.4.2 Färre antal brukare

Färre antal jordbrukare kommer att leda till färre permanentboende som i sin tur ger sämre underlag för att bibehålla social service.¹⁴⁶ Befolkningsmässigt har också socknarna minskat med över trehundra personer från 1971 till 2001.¹⁴⁷

- År 1971: Valleberga socken 635 personer: Löderups socken 1 110 personer.
- År 2001: Valleberga socken 507 personer: Löderups socken 931 personer.
- Ystads kommun har däremot ökat invånarantalet i sin helhet, under perioden 1971 - 2001: 23 881 - 26 235 personer.

Det råder skilda åsikter om befolkningsutvecklingen för kommunen och området. Löderups mäklare observerar ett stort intresse att flytta hit. Det är människor som vill lämna storstaden bland annat för ett lugnare tempo och billigare levnadsomkostnader. Vad mäklaren tycker sig observera, är att det är människor i åldrarna runt trettio år eller pensionärer som väljer att flytta hit för att bli permanentboende. De bor här, tillför pengar och aktiviteter till landsbygden, köper tjänster och renoverar husen. I många fall driver de också någon annan verksamhet i fastigheten.¹⁴⁸

Stadsarkitekten Inga Hallén, Ystads kommun, menar däremot att det mest är pensionärer som söker sig hit - flyttar till sitt sommarhus för att bo permanent. För att ekonomin skulle vara god i Ystads kommun skulle ytterligare minst 10 000 tusen personer behöva flytta till kommunen.¹⁴⁹

Framtidsforskare samt prognoser för befolkningsutvecklingen fram till år 2010 och framåt visar emellertid att inom tio år kommer mellan 40 – 50 procent att bo i de största tätortregionerna. På

¹⁴⁵ Jonasson, s. 10ff.

¹⁴⁶ Lewan, 1986, s. 191.

¹⁴⁷ För detta avsnitt, se

[http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/\\$File/Befolkningssiffror_2005.pdf](http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/$File/Befolkningssiffror_2005.pdf)

¹⁴⁸ Jonasson, s. 5.

¹⁴⁹ Hallén, 2005-05-18

längre sikt, vid år 2030, kan siffran ökat till över 50 procent.¹⁵⁰ Malmö tillhör en av dessa stora tätortsregioner och därför kan det antas att intresset för rekreation och till viss del boende, ökar i undersökningsområdet. En förutsättning är dock att allmänna kommunikationer och övrig social service upprätthålls och/eller förbättras.

¹⁵⁰ Nygren & Persson, s. 31.

6 Livsmedelsförädling

Som tidigare framgått befinner sig lantbruket i en snabb och omfattande strukturomvandling med allt färre jordbruk och sysselsatta inom näringen. Även andra yrkesgrupper drabbas av arbetslöshet som indirekt är beroende av ett livskraftigt lantbruk. Följden blir att allt färre kan bo och leva på landsbygden.

Ett sätt att stärka landsbygden och skapa en ekonomiskt och social hållbar situation, är genom ökad förädling av de råvaror som produceras på gårdarna i så kallad småskalig livsmedelsproduktion. Det startas också ett stort antal matprojekt¹⁵¹ som drivs av myndigheter, enskilda organisationer och privata aktörer där syftet just är att stärka och marknadsföra lokalproducerade produkter.¹⁵²

Möjligheten till detta ligger i konsumenternas förändrade köp- och matlagningsbeteenden: mat är inte längre enbart något man stoppar i munnen för att stilla hungern. Genom skicklig reklam från tidningar och framförallt TV, präglas våra förväntningar kring mat, inte minst när det gäller upplevelser. Ofta försöker reklamen framkalla vardagssituationer, som visar livsstil. Mat blir såldes livsstil och genom att använda produkter som annonserats identifierar betraktaren sig med den livsstil marknadsföringen lyfter fram. Matupplevelserna förändras i takt med samhällsutvecklingen och vår tid präglas av två olika synsätt på maten. Vardagen handlar mycket om att bli mätt, helst både snabbt och billigt. På helgen blir matlagning ett fritidsintresse som det ägnas timmar åt att förbereda, ofta tillsammans, för att slutligen avnjuta resultatet. Ytterligare en faktor som påverkar matinköp är det ökade miljötankandet. Att tänka miljövänligt när det gäller mat är inte längre något som enbart en liten grupp livsstilsprofilerare ägnar sig åt. Den globala livsmedelsproduktionen, med långa transporter, börjar ifrågasättas alltmer. För att minska denna miljöbelastning krävs ett helt nytt tänkande, med satsning på lokal produktion.¹⁵³

På LRF (Lantbrukarnas riksförbund) märker man också av ett ökat intresse: idag räknar de med att ungefär 3 000 av organisationens 90 000 lantbruksmedlemmar (hela Sverige) ägnar sig åt olika former av småskalig livsmedelsförädling.¹⁵⁴ Enligt *Svensk Lantmat* är det tydligt att småskalig livsmedelsproduktion ligger i tiden där kvalitet och ursprung kan garanteras till

¹⁵¹ <http://www.livsmedelssverige.org/regmat/projekt/projektbeskrivning.pdf> 2005-07-18. På den här sidan ges många exempel på nya och pågående mat projekt

¹⁵² Heldt Cassel, s. 60.

¹⁵³ Wahlström, s. 77ff.

¹⁵⁴ <http://www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=527991>

konsumenterna. Många menar att mat och upplevelser gemensamt kan förädlas och ge en bredare bas för ett livskraftigt företagande på landsbygden. Genom att öka förädlingsgraden ökar också värdet på marknaden och lönsamheten för jordbrukaren. Resurserna finns redan i gårds- och naturmiljön: ofta även hus och lokaler.¹⁵⁵

Att nytänkande och nya idéer krävs bland lantbrukarna menar också Charlotte Norrman Oredsson, ordförande för *Ekologiska lantbrukarna i Skåne*. Hon anser att svenskt lantbruk inte kan fortsätta producera kvantitet/bulk utan måste specialisera sig på kvalitet och specialgrödor. Till exempel finns nya möjligheter med läkemedelsväxter, energi- och fibergrödor: hampfiber kan användas till kläder och inredning.¹⁵⁶

Enligt Annichen Kringstad (LRF), kommer LRF och svenska livsmedelsbranschen starta en flerårig kampanj, *Min Mat*, för att lyfta mervärdena i svensk mat. Kampanjen är ett samarbete mellan flera olika organisationer som vill lyfta fram det goda med svensk mat. Annichen Kringstad konstaterar att: *Vi vet bättre nu hur konsumenterna resonerar. Smak och upplevelse, hälsa och sundhet, status och bekvämlighet blir allt tyngre argument för konsumenterna. För att lyckas måste vi utgå från dessa drivkrafter. Vi har varit för produktionsorienterade tidigare.*¹⁵⁷

I hela landet startas ett stort antal matprojekt som drivs av myndigheter, enskilda organisationer och privata aktörer där ett av syftena är att stärka och marknadsföra lokalproducerade produkter.¹⁵⁸ Ett av dessa projekt är *Mer Vård Mat* i Jämtland. *Mer Vård Mat* har i samverkan med producenter och butiker arbetat fram ett varumärke för livsmedelsprodukter som producerats och/eller förädlats i Jämtlands län. Varumärket är *Smakrikt Jämtland Härjedalen* och lanserades i september 2003. Projektet är det största i länet inom livsmedelssidan någonsin med en budget på cirka 24 miljoner kronor. Finansieringen sker inom ramen för LBU, nationella offentliga medel samt privata insatser. Projektet pågår under tre år fram till och med 2005. Syftet med projektet är bland annat att öka lönsamhet och tillväxt i länets livsmedelsnäring, såväl inom primärproduktions- som förädlingsledet. En insikt som stärkts med projektet är hur viktigt det är att ladda produkterna med mervärden av landskap, natur, upplevelser, kultur och miljö för att lyckas sälja.¹⁵⁹

¹⁵⁵ http://www.skane-lantmat.se/svensk_lantmat/reportage/hearing17maj/hearing17maj2002.htm

¹⁵⁶ Bruun.

¹⁵⁷ <http://www.lrf.se/LrfNodeServlet?command=layout&n=1078>

¹⁵⁸ Heldt Cassel, s. 60.

¹⁵⁹ http://www.mervardmat.nu/pdf/Mvm_handlingsplan2.pdf

Enligt projektets uppfattning är maten en viktig del i besökarnas totalupplevelse och matturismen har stora utvecklingsmöjligheter. Närturismen är en gren där maten kan förväntas inta en huvudroll. Att äta och handla mat i upplevelserik miljö, till exempel gårdskrogar/-caféer och gårdsbutiker, anses ha en stor utvecklingspotential. Matresor för såväl nära som utifrån kommande besökare är en nisch som kan utvecklas i samarbete med länsturismen. I en matresa kan ingå att besöka ett jordbruk eller växtodlare, se maten förädlas lokalt, avnjuta den på gårdscaféer/-krogar samt att övernatta på lantgård. Upplevelser kan också bakas in i paket med lokal mat och kultur som länets restauranger erbjuds att köpa. Samverkan mellan olika företagare, branscher och projekt är en förutsättning för att kunna utveckla kopplingen mellan mat, boende och upplevelser. Dessutom måste gemensamma normer arbetas fram för vilka kvalitetskrav besöksföretagen ska uppfylla. För att uppnå dessa mål, krävs kompetenshöjande aktiviteter för de flesta av de aktuella företagen. Det kan vara genom studieresor och seminarier liksom aktivt erfarenhetsutbyte mellan olika branscher.¹⁶⁰

6.1 Småskalig livsmedelsproduktion - inte utan konkurrens

I april 2004 sade sig 88 procent av svenskarna ha stort förtroende för råvaror som produceras av Sveriges bönder. Men vad konsumenterna säger i en undersökning stämmer inte alltid med deras beteende i livsmedelsbutiken. Enligt Annichen Kringstad är det ofta helt andra drivkrafter som styr vad vi lägger i kundvagnen, ofta är det priset.¹⁶¹

En hård konkurrent till de småskaligt framställda livsmedlen är *Handelns egna märkesvaror* – EMV, där fokus ofta ligger på pris och inte kvalitet. Fenomenet EMV är produkter som detaljhandeln marknadsför under egna varumärken. Tillverkaren reduceras på så sätt till en producent av bulkvaror som inte kan profilera sig med ett eget varumärke. Egna märkesvaror är ett populärt sätt för dagligvaruhandeln att bygga upp kundlojalitet. I Sverige står för nuvarande EMV för 10 procent av försäljningen i dagligvarubutikerna, det kan jämföras med Danmark där motsvarande är 30 procent. Inom tre år förväntas dock EMV stigit till 25 procent i Sverige.¹⁶² Enligt undersökningar som gjorts, är ett lågt pris på produkten det viktigaste motivet att välja EMV.¹⁶³

¹⁶⁰ http://www.mervardmat.nu/pdf/Mvm_handlingsplan2.pdf

¹⁶¹ <http://www.lrf.se/LrfNodeServlet?command=layout&n=1078>

¹⁶² http://aronsson.se/Egna_m%E4rkesvaror

¹⁶³ Frennemark

För att möta konkurrensen av EMV kan leverantörer använda sig av olika strategier. Strategierna är:

- vänta och se
- att distansera sig från EMV genom att förnya/förbättra sina produkter
- genom att erbjuda mer för pengarna
- reducera prisgapet
- introducera lågpris/lågkvalitetsprodukter
- producera EMV

Vilken metod som väljs beror på storleken av företaget, och där de mindre leverantörerna är mest priskänsliga.¹⁶⁴ Redan idag tillverkar till exempel Swedish Meats - som annars mest producerar under det egna varumärket *Scan* - EMV, medan Arla Foods ännu inte fallit till föga.¹⁶⁵

6.2 Hur ser respondenterna på småskalig livsmedelsproduktion?

I undersökningsområdet sker livsmedelsproduktion i ringa omfattning: Kåseberga med olika sillinläggningar och ett spettkaksbageri i Löderup. Istället är jordbruket inriktat på bulk – kvantitet. Orsakerna till detta är flera bland annat tradition, den förda jordbrukspolitiken samt att jordbruket bedrivs på högavkastande jordar som inte tvingat fram förädling för att öka inkomsterna. För att upprätthålla ekonomin har lantbrukarna i stället valt att expandera arealmässigt: arrenderat eller köpt mark från de bönder som avvecklat sin produktion. En del av brukarna anser det emellertid inte rimligt att expandera arealmässigt längre. Detta på grund av höga arrende- och maskinkostnader som inte står i proportion till intäkterna.¹⁶⁶

För att få en uppfattning om respondenterna anser att småskalig livsmedelsproduktion är möjlig för området, löd en fråga: *Tror du att småskalig livsmedelsförädling har en utvecklingspotential i området?* Av samtliga intervjupersoner ansåg de flesta att det skulle vara möjligt. Flera av respondenterna ser också att Österlen är ett starkt namn som kanske skulle locka konsumenter att välja produkter från området.

De intervjuade lantbrukarna är dock något mer tveksamma och ser många hinder. Funderingar finns på hur man skall hantera myndigheternas krav och bestämmelser som upplevs

¹⁶⁴ <http://www.lri.lu.se/lifs/publications/LIFS0403.pdf>

¹⁶⁵ http://aronsson.se/Egna_m%E4rkesvaror

som bromsklossar i företagsutvecklandet. Hur löser man rådgivning, tillsyn, kontroller och hur skulle det vara möjligt att ha mindre slakteri med nu rådande avgifter? Marknadsföring och säljkanaler ses också som stora och svåra bitar för den mindre producenten. Att konkurrera mot billiga importvaror ses som mycket svårt, dessutom är utbudet av produkter så stort att de olika varumärkena drunknar i mängden.

Det största hindret som brukarna upplever är dock - tidsbrist. Det tar tid att dels bygga upp ett nytt kontaktnät för ny verksamhet, dels tillägna sig ny relevant kunskap för att utveckla en ny produktion. Tid behövs också för att få nya idéer, möta andra människor och förstå andras behov och önskemål som kan utvecklas i företaget. Dessutom är det lätt att bli hemmablind menar någon – man ser inte vad man har och behöver komma hemifrån för att få distans till det man har. Brukarna är heller inte helt övertygade om att konsumenter väljer att köpa småskaligt framställda produkter eftersom de förmodligen skulle bli något dyrare.

6.3 Ökad kunskap om jordbruket behövs

Flera av våra respondenter anser att det krävs ökad kunskap hos konsumenterna om betydelsen av ett inhemskt lantbruk. De menar att kunskapen behövs för att göra det möjligt att bibehålla natur- och kulturvärden samt göra det möjligt att konkurrera med den ökade livsmedelsimporten. Finns inte kunskapen bland konsumenterna tror inte våra respondenter att det är möjligt att lyckas med småskalig produktion.

I Projektet *Mer Värld Mat* ser man, i likhet med de intervjuade lantbrukarna, att barnen och ungdomar är en mycket viktig grupp att nå fram till, eftersom de är framtidens konsumenter. Positiv attityd, insikt och kunskap om hur maten produceras är viktigt att nå ut med. Samma gäller till de vanliga enskilda konsumenterna för att de i butiken ska göra rätt val av livsmedel, det vill säga helst svenskt producerade.¹⁶⁷

Inga Hallén, Ystads kommun, är också medveten om livsmedelsproblematiken, som hon även anser är en miljöfråga. Som ett led i att öka medvetenheten om mat och miljö, kommer därför vissa skolor på försök att servera enbart ekologiska skolluncher.¹⁶⁸

Möjligheten till besöksverksamhet ute på gårdarna blir också allt viktigare i takt med att färre människor får en naturlig kontakt med landsbygden. Janken Myrdal tar upp detta i sin

¹⁶⁶ intervjuer.

¹⁶⁷ http://www.mervardmat.nu/pdf/Mvm_handlingsplan2.pdf; intervjuer.

¹⁶⁸ Hallén, 2005-05-18.

beskrivning av jordbruket i ett historiskt perspektiv. Han menar att när allt färre har en naturlig knytning till jordbruket minskar också viljan och förståelsen för varför det är viktigt med ett inhemskt lantbruk - legitimiteten för att bibehålla, till exempel miljöstödd minskar eller försvinner bland en bredare allmänhet. Ett stort antal människor ser inte sambanden mellan landskap, biologisk mångfald, miljö och livsmedelsproduktion.¹⁶⁹

Ekologen Lars Emmelin, ser en möjlighet att med småskalig livsmedelsproduktion väcka konsumenters intresse för svenskt lantbruk. Han menar att om det skapas en naturlig koppling mellan producent och konsument med hjälp av maten, kan det väcka ett intresse som aldrig kan skapas genom enbart upplysande/undervisande kampanjer om svenskt lantbruk. Konsumenterna kan i det småskaliga ges möjlighet att se och uppleva hur livsmedlen produceras och därmed skapas en relation till produkten.¹⁷⁰ (Jmf kap. 6.5)

Även landskapsarkitekten Roland Gustavsson ser betydelsen av att synliggöra producenten/landbrukaren bakom produkten. Han hänvisar till sina erfarenheter från Bråbygden där man lyckats skapa kontakten bland annat genom att fotografera och dokumentera arbetet i landskapet. Med dokumentationen hoppas man uppnå en ökad förståelse för betydelsen av ett aktivt jordbruk för att kunna bibehålla biologisk mångfald, landskapsbild och livsmiljö.¹⁷¹

Carl Jan Granqvist, Grythyttan, anser att bönderna distanserar sig från konsumenterna och i stället borde bjuda in till sina gårdar.¹⁷²

Flera av våra respondenter uttrycker också det nödvändiga i att visa upp lantbruket för att stärka banden mellan producent och kund. Brukarna ser dock flera hinder: dels är det tidsbrist för dem själva, dels kan det finnas en risk att föra in smittor i djurstallarna. Men trots detta är alla överens om att besöksföretag för skolor och konsumenter är viktiga för att stärka banden mellan producent och kund.¹⁷³

Projektet *Mer Vård Mat*, ser även politiker och tjänstemän i kommunerna som en viktig målgrupp. Det är viktigt att informera dem om möjligheterna och det ömsesidiga värdet av livsmedel producerade i länet. Särskild tonvikt läggs vid att öka miljömedvetandet och stimulera till inköp av i länet producerad ekologisk mat. Jordbruket har också en nyckelroll när det gäller att sluta kretsloppet mellan stad och land. I projektet är man också medveten om att detaljhandel

¹⁶⁹ Myrdal, s. 16ff.

¹⁷⁰ Emmelin, 2005-04-15.

¹⁷¹ Gustavsson, 2005-05-03.

¹⁷² Israelsson.

¹⁷³ Intervjuer.

och grossister är kanalen till de enskilda konsumenterna, som hela tiden behöver löpande information och uppdatering.¹⁷⁴

6.4 Projekt Skärgårdssmak - att visa en regions särart genom maten

Genom att ta del av Susanne Heldt Cassels avhandling *Att tillaga en region*, är det möjligt att förstå vilka mekanismer som ligger bakom och möjliggör småskalig livsmedelsproduktion - trots konkurrens från lågprisvaror. Heldt Cassels har studerat projektet *Skärgårdssmak*,¹⁷⁵ som startade år 1996 och avslutas år 2006. Projektet ligger inom ramen för Interreg IIA¹⁷⁶ som är ett EU-program.¹⁷⁷

I Heldt Cassels avhandling framgår matens roll i regionala utvecklingsstrategier för att skapa förutsättningar för småskaliga landsbygdsföretag. Hon belyser bland annat ämnet utifrån den aktuella diskussionen om platsers och regioners konkurrens i en globaliserad ekonomi, samt den europeiska regionalpolitikens inriktning. (Jmf kap.4.2) I de regionala utvecklingsprojekt som syftar till att utveckla landsbygdsområden i Sverige och Europa, har marknadsföring av regionala specialiteter och regioners matkultur blivit en allt vanligare strategi. Genom att lyfta fram en gemensam kultur och identitet, exempelvis via matkultur och lokala produkter som kan kopplas till upplevelser av platsen försöker regioner profilera sig, sätta sitt namn på kartan.¹⁷⁸

Den regionala utvecklingstanke, som projektet *Skärgårdssmak* bygger på, innebär alltså att skärgårdsregionen utgör en enhet i ett regionalt system, där regionens särart behöver lyftas fram och synliggöras. Regionen ska profileras som produkt och näringslivet utvecklas genom tydlig koppling till det regionala varumärket, den så kallade *skärgårdssmaken*. Konkreta mål med projektet är att utöka antalet turister, bevara antalet arbetstillfällen, förstärka de medverkandes uppfattning av det värde samarbetet tillför regionen samt öka kunskapen utåt om regionen och dess profil.¹⁷⁹

¹⁷⁴http://www.mervardmat.nu/pdf/Mvm_handlingsplan2.pdf

¹⁷⁵ <http://www.skargardssmak.com/start.con>

¹⁷⁶ <http://www.interregnord.com/scripts/se/index.asp> 2005-07-08 Programmet vill stimulera samarbetet över gränserna i norra Sverige, Norge, Finland och Ryssland. EU bidrar med totalt 47,6 miljoner euro till nuvarande Inrerreg IIIA Nord.

¹⁷⁷ Heldt Cassel s 16f

¹⁷⁸ Heldt Cassel, s. 10.

¹⁷⁹ Heldt Cassel, s. 89.

En grundtanke i Susanna Heldt Cassels avhandling är, att mat som kan knytas till ett specifikt ursprung eller har symbolisk koppling till en plats medför positiva betydelse och värden för konsumenterna. Hon menar att mat med lokal eller regional knytning uppfattas som bättre än mat utan tydlig platsanknytning. Genom att beskriva en region utifrån en idé om dess mat, som i exemplet *Skärgårdssmak*, används matens symboliska innebörd i representationen av skärgårdsregionen. Att representera en region genom att tala om vilken mat som av olika skäl anses höra dit, kan således ses som ett sätt att skapa och kommunicera en viss regional identitet.¹⁸⁰

6.5 ”Mat-platskopplingar”

I vår enkätundersökning hade vi en del frågor som berörde huruvida man tog hänsyn till var varan var producerad vid inköp. För att verifiera våra få enkätsvar har vi delvis kunnat jämföra med en undersökning som beställts av *Centrum för tillämpad näringslära, Sveriges Konsumentråd, Svenska Naturskyddsföreningen* och *Svenskt Sigill, MATENS KVALITET*. Syftet med den undersökningen var att fördjupa kunskapen om konsumenternas förhållningssätt till matkvalitet. Med matkvalitet menas i detta fall inte enbart vad som händer i livsmedelsfabriken utan även hur till exempel djurens uppfödningförhållanden varit. Totalt svarade 1013 personer i undersökningen. En tredjedel av de tillfrågade ansåg att det brister i information om ursprung av produkterna. Fyra av fem menar att produktkvalitet är viktigt. Det stora flertalet menade att de medvetet försöker välja produktkvalitet.¹⁸¹

I vår undersökning löd en fråga: *Vad är det som styr ditt val vid köp av matvaror: vilket är viktigast, priset eller att det är lokalproducerat?* svarar de flesta att svenskt/lokalproducerat är viktigt, speciellt grönsaker. Här poängterar de flesta att det känns viktigt att köpa närproducerat. Att köpa svenskt kött är mycket viktigt för de flesta, men någon menar att priset kan bidra till att utländskt väljs ibland. Generellt menar flera av de intervjuade, att det är svårt att hitta svenska produkter: att ursprungsmärkning är alltför otydlig.

Ytterligare en fråga till respondenterna löd: *Om det fanns en hylla i din matvarubutik med lokalt producerade varor, skulle du välja den då?* Av samtliga intervjuade svarar de flesta att de skulle välja hyllan med svensk/lokal producerat. Respondenterna kopplar ofta närhet till

¹⁸⁰ Heldt Cassel, s. 55.

¹⁸¹ http://www.minmat.org/data/internal/data/11/1099912672041/matens_kvalitet.pdf

produktionsplatsen som en kvalitetshöjande faktor. Ofta känner de producenten. En av våra respondenter som bor i en större stad men har fritidsboende i undersökningsområdet, förändrar till exempel sitt köpbeteende beroende på var hon bor - i staden eller på landet. När hon bor i staden funderar hon inte nämnvärt på var produkterna kommer ifrån, utan priset får avgöra. När hon däremot vistas i sitt sommarhus blir närproducerat samt kvalitén avgörande och hon åker ofta till gårdsbutiker för att handla.

Svaren som respondenterna ger kan återkopplas till Heldt Cassels avhandling. Där redogör hon för hur konsumenter värderar livsmedel beroende på var/hur de är producerade, så kallade ”mat-platskopplingar”. Hon definierar tre olika typer av kopplingar beroende på: *närhet*, *varumärke* och *regional profilering*.

Den första kvalitetshöjande kopplingen anser Heldt Cassels råder vid ett kort fysiskt avstånd mellan den färdiga produkten, produktionsplatsen och konsumenten. Närheten uppfattas som kvalitet därför att konsumenten har en känsla av kontroll över hela kedjan. Upplevelsen av närhet är därför det som gjort *Bondens egen marknad* populär. Där säljer jordbrukare och producenter sina varor direkt på torget i en närliggande tätort. Torghandel är naturligtvis en gammal företeelse men som återupptogs i USA i slutet av 1970-talet och: nu är det flera tusen. Andra exempel från USA är odlingslotter, där skolelever odlar råvaror - även i New York och i Boston. Det finns även tiotusentals amerikanska familjer som stödjer jordbrukare genom att köpa andelar som ger dem rätt till produkter direkt från gården.¹⁸²

Denna form av direktförsäljning i lokala system har beskrivits som ett alternativ till konsumtion av konventionellt producerad mat i storskaliga och mer industrialiserade system.¹⁸³

En andra mat-platskoppling innefattar produkter som genom sitt varumärke har anknytning eller ges anknytning till en viss plats. Denna kategori innehåller mat som associerar till en specifik plats via ett traditionellt recept, eller ett sätt att producera mat, som över tid har blivit ett fristående varumärke. Exempel som Heldt Cassel nämner är svensk *Cheddarost* eller *Falukorv* och *Moraknäcke*. Ingen av produkterna tillverkas på de orter som namnen anger. Det är alltså inte närhet eller ursprung som betonas i första hand utan snarare platsen som symbol som ger en positiv laddning av en produkt. Genom att koppla en produkt till ett platsnamn kan således värden skapas i själva varumärket.¹⁸⁴

¹⁸² Heldt Cassel, s. 61: Lappé.

¹⁸³ Heldt Cassel, s. 60: Alwen.

¹⁸⁴ Heldt Cassel, s. 64.

Mat med anknytning till plats eller region marknadsförs ofta genom vad som kan kallas en *autentisering* av produkter. Det innebär att med hjälp av reklam skapas en känsla av att en produkt - med platsanknytning - har rätt ursprung, recept, produktionsteknik och rätt historia/berättelse. Autentiseringen har alltså ingen fast kärna utan är snarare ett begrepp som existerar i konsumentens föreställningsvärld byggt på egna förväntningar och reklam. Marknadsföringskonsulterna drar enligt Heldt Cassel nytta av konsumenternas sökande efter upplevelser av autenticitet i konsumtionen av produkter ¹⁸⁵

Den tredje typen av mat-platskopplingar är regional profilering. Den mat som används i regionens profilering är framförallt småskaligt producerade produkter, som får sin speciella status tack vare kopplingarna till en fysisk region. Ett exempel på ett regionalt matprojekt med denna inriktning är *Culinary-Heritage Network*¹⁸⁶ som syftar till att marknadsföra regioner via mat. En målsättning med projektet är att profilera olika matregioner i Europa och därigenom vägleda och locka turister och andra konsumenter, som vill äta regionala specialiteter. Regionerna marknadsförs och profileras utifrån kulinarisk kultur, samtidigt som medverkande aktörer får använda projektets *Regional Matkulturs* logotyp, för att på så sätt marknadsföra produkter på restauranger och i gårdsbutiker som regionalt autentiska. Enligt Heldt Cassel är just begreppet autenticitet centralt för att förstå konsumentens intresse för regional mat.

Ytterligare en viktig ingrediens i profileringen av regional mat är områdets natur och kultur, som framställs som unik och möjlig att uppleva genom konsumtion. Marknadsföringen av regional mat innehåller också ofta beskrivningar av sambandet mellan naturen och kulturen i området. Den unika naturens egenskaper beskrivs som en bas för den matkultur som besökare i området ska uppleva.

6.6 Att skapa ett platsnamn

Att skapa ett varumärke eller ett starkt platsnamn, som blir känt bland en större allmänhet tar oftast mycket lång tid. Dessutom kräver det samarbete mellan många aktörer för att skapa en gemensam bild av området. Ett exempel där man lyckats med detta är i Grythyttan. Under cirka trettio år har Carl Jan Granqvist format Grythyttans gästgivaregård som nu blivit ett betydelsefullt livsmedels- och måltidscentrum med samarbete med Örebro universitet.¹⁸⁷ I området finns idag

¹⁸⁵ Heldt Cassel, s. 64 ff.

¹⁸⁶ <http://www.culinary-heritage.com/>

¹⁸⁷ <http://www.grythyttan.se/pdf/livsmedelsforetag.pdf>

många besöksmål, kulturevenemang och upplevelsearrangemang. För att tydligare synliggöra dessa händelser och platser samt bidra till utvecklingen av nya upplevelser har en ekonomisk förening bildats, *Destination Grythyttan*. Föreningen består av företag och aktörer inom hotell och restaurang, livsmedelsproduktion, kultur, media, utbildning, tryckeri och multimedial.¹⁸⁸

Överförs resonemanget om platsnamn till undersökningsområdet så ingår de redan i ett starkt varumärke/platsnamn - *Österlen*. Benämningen förknippas med något positivt och appeller till besökare och konsumenter. Namnet Österlen är gammalt och användes ursprungligen av folk i väster om folk i öster. Österlen får ses som ett relativt begrepp: omfånget har utvidgats - allt eftersom önskemål att tillhöra det samma har uppstått. Nils G Bruzelius knöt det emellertid år 1876 till Ingelstads härad, Theodor Tufvesson inkluderade Järrestad, och när Piraten, född i Färs, flyttade till Kivik, annekterades även Albo härad.¹⁸⁹

6.7 Att ”tillaga” en region

I projektet Skärgårdssmak förs en idé fram om att skärgårdsregionen har unika egenskaper, som också inkluderar en viss stil och smak på den regionala maten. Regional mat är därmed inte främst ett begrepp som beskriver den fysiska livsmedelsproduktionens egenskaper, utan är lika mycket ett begrepp som representerar en föreställd och symbolisk rumslighet. Konsumtionen av regional mat innefattar således inte enbart konsumtion av en materiell produkt, utan också dess symboliska innebörd. Med stöd från flera skilda forskare menare Heldt Cassel att konsumtionen av tecken och symboler i det postmoderna konsumtionssamhället har blivit så omfattande att den håller på att överskrida konsumtionen av materiella produkter. Överfört till resonemanget om mat med platsanknytning innebär detta bland annat att platsens symbolvärde bildar grunden för matens värde som konsumtionsprodukt. Således menar Heldt Cassel att symbolvärdet som skapas i ett visst socialt sammanhang, till exempel ett par märkesjeans, sätter priset på en produkt. Det som konsumeras är därmed i stor utsträckning knutet till det som symboliseras, det vill säga något annat än produktionens materialitet.

Regional mat får sitt värde inte främst för att man blir mätt av den, utan i stor utsträckning för att den har ett visst ursprung i en region, som i sin tur för med sig vissa symbolvärden. En livsmedelsprodukt, som bär med sig associationer till en specifik plats via fysiska eller föreställda

¹⁸⁸ <http://www.grythyttan.se/>

¹⁸⁹ Lofström

kopplingar, kan ses som en materialiserad representation av den platsen.¹⁹⁰ Konsumtionen av produkter som är platsrelaterade är en del av ett socialt sammanhang där även konsumentens identitet konstrueras. Med andra ord: genom att konsumera varor, tjänster och upplevelser med en viss betydelse och symboliska attribut så framstår samtidigt konsumenten som en person med viss smak, viss livsstil eller med vissa åsikter.¹⁹¹

Enligt Håkan Jönsson i *Upplevelsens materialitet* handlar den nutida konsumtionen av gastronomiska upplevelser om att förverkliga en känsla av att vara någon annan, eller att vara någon annanstans. Matens förmåga att framkalla mentala resor används i de mest skilda sammanhang. Att koppla mat till platser genom marknadsföring av mat, är ett sätt att skapa en känsla av platsen och det som framställs som karaktäristiskt för den.¹⁹²

¹⁹⁰ Heldt Cassel, s. 56.

¹⁹¹ Heldt Cassel, s. 57.

¹⁹² Jönsson, s. 59: Heldt Cassel, s. 57.

7 Turismutveckling

Beskrivningen av näringen och fenomenet *turism* är av komplicerad natur, då det i sig själv inte är en egen exakt disciplin. Det är ett komplext och svårgreppbart ämne. Turism består av en mångfald av intressenter och kunskapsbärare, men troligtvis finns det ingen som behärskar området helt och hållet.¹⁹³ Det vi vet och kan konstatera är att fenomenet funnits redan 1500 f Kr i det gamla Egypten.¹⁹⁴

Utifrån ett samhällsvetenskapligt synsätt handlar turismen om en anti vardaglig verksamhet med aktiviteter vars huvudsakliga syften är bildning, självutveckling eller karneval, som utövas i samhällets rumsliga centrum såväl som i dess periferi.¹⁹⁵

Behovet för resandet bygger enligt Bengt Sahlberg på två drivkrafter: *push-effekt* och *pull-effekt*, antingen att fly vardagen, eller i det senare att lockas till resande. Bakom dessa effekter gömmer sig både psykologiska och sociala mekanismer kopplade till grupp beteenden och mänsklig interaktion. Riter, roller, delaktighet, identitet och tillhörighet är grundläggande mänskliga mekanismer som speglas i resande och turism. Andra behov kan vara att under viss tid helt enkelt få ombyte från vardagen, förströelse, avkoppling eller det motsatta att utsätta sig för strapatser och äventyr.¹⁹⁶

Turismen som industri är ett konglomerat av många näringar, sektorer och branscher. För att få kalla sig aktör inom dessa ramar måste man uppfylla kraven för leverans av tjänster till någon som är tillfälligt hemifrån för ett bestämt ändamål.¹⁹⁷ Då kan var och en förstå komplexiteten i ämnet.

7.1 Begrepp och definitioner kring turism

Definitionen av ordet turism i NE är: *sammanfattande benämning på resande (med en viss varaktighet och längd: turisterna skall vara ute ur sin hemmiljö) i nöjes- eller avkopplings syfte samt organisationen kring detta...*¹⁹⁸ I boken *Turism & Affärsresande* väljer författaren att på ett väldigt enkelt sätt förklara ordets betydelse i definitionen: *Turism är den tillfälliga vistelsen på*

¹⁹³ Kamfjord, s. 34.

¹⁹⁴ Karlsson, s. 45.

¹⁹⁵ Karlsson, s. 43.

¹⁹⁶ Sahlberg, 1998, s. 31.

¹⁹⁷ Kamfjord, s. 37.

¹⁹⁸ Jeanson, NE.

annan plats än ordinarie bostadsort och där syftet med besöket inte är arbete. Denna förenklade version springer ur World Tourism Organisation's (WTO) officiella version som lyder: *Turism omfattar personer som reser och uppehåller sig utanför sin ordinarie bostadsort och där ändamålet med resan inte är arbete på den plats som man besöker (och utan att personen nödvändigtvis övernattar där).*¹⁹⁹ Författaren Sven-Erik Karlsson som skrivit rapporten *Natur och kultur som turistiska produkter* väljer att gå till botten etymologiskt med betydelsen och härleder ordet till engelskans *tour* som i Websters Dictionary definieras *a journey at which one returns to the starting point: a circular trip usually for business, pleasure or education during which various places are visited and for which an itinerary is usually planned.* I rapporten nämns att en amerikansk forskare Boorstin, menare att ordet *tour* i *tourist* är en förvanskning av latinets *tornus* som kommer från grekiskan och betyder passare.²⁰⁰

Med dessa definitioner kan vi konstatera att turism handlar om att resa från sin hemort till en annan ort och sedan återvända. På detta vis kan vi hålla isär turisten från andra resande som inte uppfyller dessa grundläggande krav som exempelvis nomader, flyktingar och emigranter.²⁰¹

7.2 Turismens historia

Människor har i alla tider rest och rört sig över stora områden och utövat det som vi idag kallar för turism. Begreppet uppfanns först på tidigt 1800-tal i England. I Sverige dyker det upp först 1824.²⁰²

Som tidigare nämnts är bildning och karneval några av motiven till resande. De romerska ynglingarna avslutade sina studier med bildningsresor, oftast till Rhodos eller Aten. I dåtidens Alexandria fanns vetenskapliga institut och anläggningar som besöktes av många resenärer. Under den romerska antiken började också badresor till Medelhavet, vilka hade sin glansperiod ca 200 e Kr. Författaren och journalisten Ulf Sörenson menar att redan 500 f. Kr var resrutterna fullt utbyggda i den antika världen. Det fanns regelbunden sjöfart mellan hamnstäder och det fanns handelsvägar som förband större städer, även värdshus och övernattningsställen låg längs med resrutterna för att underlätta för resenärer.

¹⁹⁹ Kamfjord, s. 34.

²⁰⁰ Karlsson, s. 20.

²⁰¹ Karlsson, s. 20.

²⁰² Karlsson, s. 21.

När kristendomen blivit mer betydelsefull började pilgrimsresor företas till heliga platser på flera ställen i Europa. Längs med pilgrimsvägarna växte näringar fram, som till stor del liknar dagens turismnäring. Under denna tid, 1200- och 1300-tal, var det många svenska studerande som tog sig både till Frankrike och till Tyskland för studier.

Några sekel senare, under 1600-talet började de bildningsresor som diskuterats vara början på den moderna turismen. De kallades *the Grand Tours* och företogs främst av välbärgade engelska ynglingar, vilka avslutade sina studier med en resa till kontinenten, framförallt till Italien och Medelhavets kust. De resenärer som mest rörde sig längs vägarna i Europa var soldater och hantverksgesäller, men om dessa står inget att läsa, ty de var bara småfolk och dem skrivs det inte om.

Nästa stora epok inom resandet i Sverige är de vetenskapligt inriktade resorna, som till exempel Carl von Linnés lärjungar gjorde. De reste både i Sverige och över hela världen. Deras observationer och erfarenheter blev till digra reseskildringar, vilka utgjorde mönster för framtida resenärer under 1700- och 1800-talen.²⁰³

Under 1800-talet var den dominerande klassen borgarklassen vilken var beroende av industrialismen och lönearbetets genombrott vid denna tid. Just denna företeelse hade stor betydelse för turismen eftersom ett nytt fenomen uppstod, nämligen fritid. Med borgarklassens levnadssätt, med tjänstefolk, blev arbete och ledig tid tydligt skilda åt. Då kunde tid ägnas åt socialt umgänge istället. En annan stor betydelse för turismen hade städernas snabba tillväxt. Det rådde stor misär i staden. Samtidigt som borgarklassen hade sin försörjning där, längtade de ut till landet. Detta skapade grogrund till den moderna turismen som handlar om att fly från staden till landet.²⁰⁴ I början av 1800-talet blev det populärt att besöka badorter, då den svenska läkarkåren rekommenderade bad som läkande medel. Många var de kuststäder som förvandlades från vanliga orter till inbjudande badorter. Flykten från staden var inte bara till bad, utan även till de svenska fjällen som ansågs vara: *frihetens rum där civilisationens hetsade och känslotörstande människa kunde samla kraft och energi*. Det var således borgarklassens längtan bort från det vardagliga livet som var drivkraften i utformningen av turismen. De sökte framförallt den svenska naturen, kusterna och fjällen, samt den genuina svenska bondekulturen. Med detta kan vi

²⁰³ Karlsson, s. 45 ff.

²⁰⁴ Karlsson, s. 50 f.

konstatera att natur- och kulturturismen har långa historiska rötter och är inget nytt fenomen i vår tid.²⁰⁵

Om 1800-talets turism dominerades av borgarklassen kan sägas att efter 1938 års lagstiftning om två veckors semester för alla uppstod en ny turismgrupp, arbetarklassturismen. Begynnelsen till denna springer bland annat ur gökottor och söndagsutflykter arrangerade av folkrörelserna. Naturen utnyttjades kollektivt till borgarklassens stora förtret, som hellre såg ett individuellt utnyttjande.

Arbetarturismen bidrog i allra högsta grad till den rörliga turismen. Det började med cykel och campingtält, och fortsatte sedan längre fram med bil och husvagn. Borgerligheten ironiserade mycket över dessa nomadiserande turister och hävdade riktigheten i pensionatsboende med stamgästkaraktär och redan upptrampade stigar. Dock utvecklades ett fastboende i arbetarturismen i form av små trädgårdar med bodar till, koloniträdgårdar, under mellankrigstid. Detta eskalerade så småningom vidare via företagsbyggda semesterhem till byggandet av sommarstugor, vilket blev populärt efter andra världskriget.²⁰⁶

Med det kommersiella flygets kraftiga expansion under 50-talet, utvecklades charterturismen. Det första stora resmålet var Mallorca. Sedan följde Spanien och Grekland senare under 70- och 80-talen.²⁰⁷

7.3 Det svenska kulturarvet

Med en kort historisk tillbakablick på det institutionella kulturarvet kan konstateras att det utvecklades under 1800-talet och tidigt 1900-tal av dåtidens aktiva aktörer vilka kom från den dominerande samhällsklassen. De avgjorde med sina värderingar vad kulturarvet bestod av. Det nationalistiska framhävdes, allt enligt tyska förebilder, och det ansågs enligt den tyske filosofen J.G Herder vara av största vikt att framhålla nationens historia. Nationen byggde på kulturen och folket, vilket var den naturliga inramningen för den moderna nationalstaten. Utan historia - ingen nation, ansåg han. Detta nytänkande krävde av länderna i Europa att lyfta fram sina nationers historia, alla ville räkna sig till kulturnationernas skara. Ur dessa kulturhistoriska intressen utvecklades arkeologin, etnologin och konsthistorien som nya vetenskapliga discipliner.²⁰⁸

²⁰⁵ Karlsson, s. 54 ff.

²⁰⁶ Karlsson, s. 67 ff.

²⁰⁷ Karlsson, s. 74.

²⁰⁸ Grundberg, 2002, s. 17 f.

Kulturpolitiskt var det under 1920- och 30-talet som kulturarvsförvaltningen utvecklades till vad den är idag. Formen och det karaktäristiska innehållet har inte förändrats så mycket sedan dess.²⁰⁹

På 1970-talet reformerades kulturpolitiken i Sverige radikalt. En storskalig insats gjordes för att samla alla kulturyttringar under ett tak: kulturminnesvård, museer, bibliotek, teater, media och konst. Innehållet uttryckte en socialpolitisk inriktning som har präglat den svenska kultursektorns karaktär och attityd samt arbetssättet inom museivärlden i mycket. Av de kulturpolitiska målen 1974 löd ett: *motverka kommersialismens negativa verkningar*, vilket har lett till svårigheter både i publikt uttryck och i samarbetet med aktörer utanför kultursektorns gränser.²¹⁰

Den nya kulturpolitikens mest väsentliga mål var att kulturen skulle vara en regional och lokal angelägenhet som skulle nå ut till samtliga samhällsmedborgare oavsett social tillhörighet. Två strategier användes: den ena handlade om att förankra och bygga upp en kulturförvaltning som en sektorsorganisation i landsting och hos kommunerna, den andra strategin var att skapa en heltäckande infrastruktur av kulturinstitutioner: alla medborgare skulle ha tillgång till länsteater, konsthall, museum och i varje kommun skulle det finnas ett bibliotek. Det här har uppnåtts till största delen och Sverige anses vara ett internationellt föredöme i detta avseende.

7.3.1 Begreppet kulturarv inom svensk turism

I Riksantikvarieämbetets rapport från 2002:1, *Kulturarvet som resurs för regional utveckling – en kunskapsöversikt*, har man valt att definiera begreppet kulturarv enligt följande: *Fysiska lämningar i miljön av människans aktiviteter över tiden i form av bebyggelse, anläggningar, kulturlandskap etcetera samt till objekten knutna traditioner, bruk och attityder.*

Definitionen av begreppet är inte helt självklart eller tydligt.²¹¹ Betydelsen har långsamt vuxit fram genom åren med början 1976 då kulturmiljövården blev en erkänd del av samhällsplaneringen. Vad som är kulturarv avgörs enligt en proposition (96/97:3) mellan kulturinstitutionerna, medborgarna och samhället i stort, vilket lämnar fältet öppet för tolkningar av olika slag.²¹²

²⁰⁹ Grundberg, 2002, s. 19 f.

²¹⁰ Grundberg, 2002, s. 21 f.

²¹¹ Weissglas mfl, 2002, s. 20.

²¹² Weissglas mfl, 2002, s. 20.

Hur definieras då det kulturella arvet? Det kan sägas vara det vi minns eller vill minnas i nutiden av historien eller det vi vill av olika skäl bevara av denna. Kulturarv är därför inte lika med historia, vilket anses vara ett relativt neutralt begrepp som behandlar allt som hänt i förfluten tid. Kulturarvet uttrycker det som samtiden bevarar och använder sig av ur historien och blir då ett aktivt urval av minnen, traditioner och associationer ut historien som har betydelser för samtiden. Det är betraktaren som definierar kulturarvet, utan betraktarens val av ett stycke historia till kulturarv, finns det inte, då blir det bara historia. Det är hela tiden en pågående process där människor eller samhällen genom metaforer materialiserar minnen till kulturyttringar av något slag, kulturarvsproduktionen pågår ständigt kring oss – i samtiden.²¹³

I en senare regeringsproposition *Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål* (prop.1998/99:114) presenteras kulturarvsbegreppet på följande sätt: *Kulturarvet kan sägas utgöras av de traditioner och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare generationer. Det är både materiellt och immateriellt. Dess innehåll är skiftande och dynamiskt och påverkas ständigt av tidsmässigt och socialt skiftande värderingar, det inbegriper sådant som enskilda kulturminnen, kulturmiljöer, konstnärliga verk, myter och bruk – faktorer som vittnar om människans villkor i olika tider och civilisationer. Och längre fram: Kulturarvet skall därför ses som en tillgång i samhällsbygget och bilda utgångspunkt för nyskapande och erforderliga förändringar av bebyggelse och anläggningar i stad och landskap. En varsam förvaltning och ett framsynt tillvaratagande av kulturarvet i all dess mångfald är således en nödvändig utgångspunkt i arbetet för en hållbar utveckling.*

Begreppet har således utvecklats till att omfatta samhällets arv i vid bemärkelse. I hanteringen av kulturarvet och förvaltningen innebär det att i vissa situationer välja ut vad som ska bevaras, lagskyddas och vårdas samt också hur detta ska kunna utöka kunskaperna om lämningarna och hur de ska brukas på rätt sätt.²¹⁴

7.3.2 Kulturarvet - en resurs för regional utveckling

Kulturarvspolitiken har fått en allt större betydelse för den regionala tillväxten. Både i Sverige och i Europa framstår kultur och kulturarv som viktiga faktorer för tillväxt och utveckling.²¹⁵ Det

²¹³ Grundberg, 2002, s. 13 f.

²¹⁴ Weissglas mfl, 2002, s. 21.

²¹⁵ Grundberg, 2002, s. 51.

hävdas att en rik och stimulerande kulturmiljö samt ett rikt kulturutbud fungerar som konkurrensmedel vad gäller en regions attraktivitet både i fråga om val av lokaliseringsort för näringslivet och privatpersoners val av bosättningsort.²¹⁶ Nya yttringar såsom *det goda livet* och *livskvalitet* baserat på befintliga kulturelement i boendes närmiljö samt kommunala sociala insatser, bidrar också till utveckling och förhöjda värden.²¹⁷

I *Kulturarvet som resurs för regional utveckling* hänvisar författarna till en KTH-forskare, Krister Olsson, som menar att den regionala situationen är viktig. Han säger till exempel att tomma industrilokaler och bostäder kan ses på två sätt: antingen som en belastning och ha förlorat sin funktion, eller som en resurs i utvecklingen av regionen. Det är nödvändigt med en, som han säger, *perspektivförskjutning*. Med det avses att det första alternativet handlar om ett snävt och begränsat förhållningssätt till själva objektet. Det andra alternativet betraktar olika delar av ett komplext system med ömsesidiga beroendeförhållanden. Delarna samverkar och skapar en infrastruktur, och får därmed ett värde. *Det handlar i grunden om att se den byggda miljön som en infrastruktur. Gör man det skapas förutsättningar att i det lokala och regionala utvecklingsarbetet göra bebyggelsen till en resurs att nyttja och utveckla i ett långsiktigt perspektiv.* Författarna menar att detta kan beskriva kulturlandskapet i stort.²¹⁸

Dessa teorier kan även appliceras på området Valleberga och Löderup socknar, där lantbruksfastigheterna står tätt. Många är de brukare som av olika skäl varit tvungna att lägga ner sina verksamheter, och i flera av fallen har fastigheterna avyttrats till antingen framsynta entreprenörer som ändrat användningsområde på byggnaderna och startat upp småskaliga näringar, eller till sommargästande fritidsboende.²¹⁹

Just nu i världen pågår en regionaliseringsprocess, så även i Sverige. Den leds av Regionberedningens arbete, vilken lagt fram olika förslag, varav några förverkligats, bland annat ett pågående politiskt experiment i region Skåne och Västra Götaland som går ut på regionalt självstyre med regionparlament. Samtliga län i landet har efter europeisk förebild upprättat så kallade tillväxtavtal. Meningen är att föra ner det regionala utvecklingsansvaret till regionerna själva. Genom samarbetsavtal mellan det offentliga och näringslivet tydliggörs en regions styrkor och svagheter, samt vilka utvecklingsstrategier som är möjliga.²²⁰

²¹⁶ Weissglas mfl, 2002, s. 22.

²¹⁷ Gustavsson, 2005-05-03.

²¹⁸ Weissglas mfl, 2002, s. 24.

²¹⁹ Hallén, 2005-05-18.

²²⁰ Grundberg, 2002, s. 50.

I Landstingsförbundets rapport 1974:71 ff står att läsa: *Om varje region tillåts utforma sin kulturpolitik efter sin särart, torde dagens konformitet få ge plats åt en större regional mångfald. Nya typer av kulturinstitutioner kommer att växa fram och i många fall söka sin målgrupp också långt utanför regionens och nationens gränser. En förutsättning är dock att förmågan att formulera mål och att följa upp att de verkligen uppnås förbättras: en effektiv regional kulturpolitik kräver distinkta ambitioner, kraft och mod att bemästra de kulturpolitiska verktygen. Klarar man det, kommer kulturen å andra sidan att visa sig vara ett synnerligen verkningsfullt instrument i arbetet för den regionala utvecklingen.*²²¹

Nu består den framtida utmaningen i att förändra synsättet på kulturarvet. Det ska ses som en resurs för ett områdes kulturella attraktivitet och integreras i den regionala planeringen för kommande utveckling, vilket sätter kulturmiljövården på hårda prov framöver. Kulturarvet är en *produktionsprocess som äger rum i nutiden och på alla nivåer i samhället.*²²²

7.3.3 Kulturturism

Som en inledning till detta stycke bör något nämnas kring det diffusa begreppet *kultur*. I *Natur och kultur som turistiska produkter* tar författaren upp två kulturbegrepp, det estetiska och det antropologiska. Det estetiska kulturbegreppet avser sådan verksamhet som hör ihop med de så kallade sköna konsterna, bildkonst, musik och litteratur, vilka var en del av den borgerliga klassens livsstil under 1800-talet, vars utövare själva kallade för kultur eller finkultur. Det antropologiska kulturbegreppet bygger på det kollektiva medvetandet, där det handlar om intresset för gemenskap och delaktighet, det vill säga allt kulturellt stoff som sammanbinder människor, och samhällets medier för kommunikation.²²³

I slutet på 1980-talet började kulturturism att bli ett använt begrepp. Det sammanföll med ett allmänt ökande historieintresse samtidigt som vissa aktiviteter med kulturella inslag blev kommersiellt intressanta.²²⁴

Kultur och kulturmiljöer är ett ständigt närvarande inslag i turismen, eftersom det alltid pågår i av människan skapade eller påverkade miljöer.²²⁵ Det finns stora förhoppningar i landet

²²¹ Grundberg, 2002, s. 52.

²²² Grundberg, 2002, s. 53.

²²³ Karlsson, s. 148 ff.

²²⁴ Frimodig, 2003, s. 46.

²²⁵ Frimodig, 2003, s. 46

kring kulturturism. De utländska besökarna utgör en allt större andel av turismen och trenden pekar mot en fortsatt ökning enligt Turistdelegationen. Men investeringar krävs för att kunna ta emot besökare. Det handlar om byggnader, skötsel av mark, parkeringsplatser, information, servering, toaletter bland annat.²²⁶

Några tumregler för framgångsrika satsningar inom detta område är enligt Louise Nyström, som skriver i Stadsmiljörådets nyhetsblad att:

- Satsa på mångfald- kulturmiljön klarar sig inte utan andra kringarrangemang såsom mat, konserter eller loppmarknad.
- Satsningar på turism ska vara långsiktiga och även gagna lokalbefolkningen. Avkastningen ska stanna inom området, till exempel lokal mat och hantverk.
- Jippofiering är ingen långsiktig lösning. Att satsa på lokal kultur och förbättra miljön där gynnar både besökare och boende. Genom detta förstärks självkänslan och identiteten.
- Nyckeln till framgången är samverkan. Kommunen, näringslivet, samhällsföreningar och invånare har alla möjligheter att bidra till detta. Förvaltas kulturarvet väl, och kompletteras med andra kulturella satsningar blir det till en guldgruva för aktörerna.

I UNESCO-skriften *Vår skapande mångfald står: Allt fler inser det historiska arvets betydelse för turistnäringen. Turismen håller snabbt på att bli den största industrin i världen och kulturarvet är en del av dess puls. Symbiosen mellan turism och kulturarv är tydlig överallt och har gett upphov till en kulturarvsindustri.*²²⁷

Fortfarande anses det i Sverige att naturen är vår största turistiska faktor utanför städerna, men det är numera en delvis felaktig bild av Turistsverige. Sedan Jan Guillou skapade Arn Magnusson har trenden vänt och kulturturismen växer alltmer både ute på landsbygden och i städerna. Det hänger ihop med att svenskarna intresserar sig mer och mer för sin egen historia.

Turism med kulturella inslag anses av vissa inom turistbranschen inte vara lönsam. Den anses tillhöra musévärlden, skolor och utbildningar, och inte vara en affärsverksamhet inom turismen. Samma tveksamhet visar medarbetare inom kultur- och kulturarvssektorn och riktar

²²⁶ Weissglas mfl, 2002, s. 24 f.

²²⁷ Weissglas mfl, 2002, s. 25.

mycken misstro mot turismen. Rädslan är dels att kulturarvet ska ta skada av turism, dels att det kan bli *kommersialiserat*.²²⁸ Detta leder till olyckliga utvecklingshinder för både kultursektor och turistnäring.

De som argumenterar mest för att skydda kulturarvet är de aktörer som har bevarandet som arbetsuppgift, de som ser ett självändamål med bevarandet, med eller utan besökare. Argumenten handlar om riskerna med turisternas besök, att det blir slitage och även vandalism så fort ett kulturarv blir känt, men då menar Jonas Grundberg att de fornminnen som finns i skog och mark löper betydligt större risk att förstöras av till exempel jordbruksmaskiner och skogsmaskiner.²²⁹ Kulturmiljövården borde istället fokusera på att kommunicera det arkeologiska och byggnadshistoriska kulturarvet till medborgarna och besökarna.

En skalenligt anpassad och hänsynsfull turism är viktigt för att kommunicera kulturarvet till samhällsmedborgarna oavsett de är turister eller inte. Detta borde göras som ett tillägg i bevarandearbetet inom samhällsplaneringen.²³⁰ Andan inom kultursektorn är sedan gammalt en antikommersiell politisk som inte är lätt att förena med turism. Kultur och kulturarv ska vara en del av den allmänna välfärdspolitiken, så formulerades kulturpolitiken under 1970-talet. Men sedan dess har samhället förändrats. Jonas Grundberg menar att det är särskilt två förändringar som ägt rum. Den ena är att kultur och kulturarv blivit ekonomiska resurser i sig själva vilka framstår som nyckelresurser i utvecklandet av ny produktion och konsumtion. Det andra är att eftersom städernas befolkning växer och landsbygden töms på människor, blir landsbygden en exotisk plats att vara på. *Landet* tenderar att bli en tillflyktsort för stressade stadsmänniskor. Det behövs en modernisering av kulturpolitiken. Fler aktörer utanför de etablerade institutionerna borde bjudas in att delta i planeringen kring en infrastruktur och besöksutveckling av kulturturismen. Samhället måste få upp ögonen för vilken viktig näring turismen är för Sverige.²³¹

7.3.4 Naturturism

Vad som är en turistisk resurs, i detta fall en naturturistisk resurs, avgörs av betraktaren i en samhällelig kontext. Ett exempel på detta är den romantiska natursynen under 1800-talet som är

²²⁸ Frimodig, 2003, s. 12.

²²⁹ Frimodig, 2003, s. 12.

²³⁰ Frimodig, 2003, s. 14.

ursprunget till den moderna naturturismen. Se kapitel 7.1. Författaren till *Natur och kultur som turistiska produkter* menar att det finns två former av naturturism, den rena vildmarksturismen, och den turismen som använder naturen som arena för olika aktiviteter vilka inte nödvändigtvis behöver ha med natur att göra.²³² I Sverige ges samtliga medborgare möjlighet att uppleva naturen genom Allemansrätten, vilken regleras i naturvårdslagen, vars första paragraf lyder: *...naturen utgör en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Den är tillgänglig för alla enligt allemansrätten...* Denna paragraf har stor betydelse för friluftslivet och för de aktiviteter som har med naturturism att göra.²³³

Numera när arbete och fritid är strikt uppdelat har behovet av rekreation skapat nya fritidsprodukter. Aktiviteterna ska berika utövaren med meningsfyllda upplevelser.

Naturturisten efterfrågar autencitet inte bara i livsformer, föremål och byggnadsdetaljer, utan även i råvaror, resurser och förhållningssätt, vilket gör att naturturismen lätt glider in på kulturturismens område. Kulturarvsturisten söker upplevelsen av det autentiska livet på landet. Upplevelsevärdena av natur och kultur sammanfaller idag. Besökare på historiska platser vill möta både kulturella villkor från förr och få naturupplevelser.²³⁴

Birgitta Svensson, professor i etnologi vid Stockholms universitet och Nordiska museet menar att naturen har en historisk dimension. Samtidigt som den ger oss estetisk tillfredsställelse stillar den nostalgien efter ett förlorat förflutet. Då var livet på landet och landskapet i sig självt naturligare än nu. Historien har blivit en genväg till naturen och tvärt om. På denna grund skapades en gång friluftsmuseerna i landet, och så är tanken kring vår tids ekomuseer. Besökaren vill uppleva det enkla och småskaliga begränsat till vissa platser, där människors avtryck från förr gör sig gällande, och samtidigt få naturupplevelse.²³⁵

År 1983 myntades begreppet *ekoturism* med syfte på aktiviteten och attityden hos besökaren/resenären med naturvården i fokus. Några år senare kopplades detta ihop med sociala och ekonomiska aspekter och idag definieras ekoturism som *ansvarsfullt resande, vilket gynnar naturvård och upprätthåller lokalbefolkningens välbefinnande*.²³⁶

²³¹ Frimodig, 2003, s. 15 ff.

²³² Karlsson, s. 144 ff.

²³³ Karlsson, s. 140.

²³⁴ www.ekoforsk.uu.se/svensson.doc 2005-08-06

²³⁵ www.ekoforsk.uu.se/svensson.doc 2005-08-06

²³⁶ <http://www.cig.se/gronaresor/eko2.htm> 2005-08-06, samt föreläsning Laursen 2004-10-20

7.4 Turismen i Ystad kommun

Det är naturligtvis svårt att sia om framtiden, men 10 – 15 år är inte så lång tid. Med tanke på att samhällsförändringar sker långsamt är detta tidsperspektiv väldigt kort. Tidigare i uppsatsen presenteras disciplinen *Framtidsforskning*, inom vilken olika metoder används för att förutspå framtiden, och som nämns där använder vi oss av *scenariotekniken*. Med den teknikens hjälp, samt med intervjuer försöker vi sedan bygga upp framtidsscenarier, som i detta avsnitt som handlar om turism.

En stor och viktig del i framtidsscenarioet, och samtidigt embryot till denna uppsats, är en förstudie till ett Naturum och Kultorum i Kåseberga. I september 2004 ansökte Ystad kommun om bidrag från Länsstyrelsen till en förstudie till Naturum och Kultorum. Syftet med detta projekt är skapa goda förutsättningar för att sprida kunskap och information om områdets natur- och kulturvärden. I första hand fokuseras på Ales stenar och naturreservaten Sandhammaren och Hammars backar/Kåsebergaåsen, men intresset riktas också mot andra natur- och kulturvärden i anslutning till dessa platser. Tänkbara aktiviteter i detta forum skulle vara information, utställningar, naturskola, utgångspunkt för guidade turer och naturvandringar, studiecirkel, natur- och kulturbibliotek med mera.

Som tidigare nämnts är Ales stenar och Kåseberga ett viktigt besöksmål. Med omkring 600 000 besökare varje år ser sig kommunen förpliktigade att ge information till dessa. Ett sådant forum som Naturum och Kultorum ger också möjlighet att kanalisera strömmen av besökare på rätt sätt för att undvika slitage i omgivningarna.

I ett unikt samarbete ska Ystad kommun tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket utarbeta ett programunderlag som ska omfatta anläggningens innehåll, hur den ska användas samt ett program för själva byggnaden. Tre arkitektkontor har inbjudits att lägga fram förslag på anläggningens position och utseende. Projektet är tänkt att drivas i nära samarbete med den lokala befolkningen och andra som har kunskap inom området. Förstudien ska resultera i ett förslag om vad Naturumet och Kultorumet ska innehålla, hur det ska användas samt var det ska byggas och hur det ska se ut.²³⁷

²³⁷ Hallén, 2004.

7.4.1 Lockande landskap

Bara landskapet i sig lockar många besökare till Ystad och Österlen. Turistchefen i Ystad, Itta Johnsson menar att nu vill svensken se och uppleva landsbygden med allt som finns där, djur och natur, lugn och avkoppling. Med nya familjekonstellationer i samhället har semestrarna blivit fler och kortare, vilket också bekräftades av Lars Emmelin.²³⁸ Istället för 7 dagars semester tar man ut 5 dagar, istället för 5 dagar semestrar man bara i 3 dagar, vilket i sin tur leder till att avstånden från hemorten till turistdestinationen minskar avsevärt, som vidare leder till att besöken förläggs till platser närmare hemmet, och när det gäller Skåne som är en tätbefolkad region ökar trycket på destinationerna här.

Itta Johnsson säger att familjerna har mindre pengar att spendera på semester nuförtiden, därför har populariteten för *Bed & breakfast* och vandrarhem ökat. I takt med att trenden med besök på landet ökat, har behovet av fler bäddar på Österlen ökat. Fler entreprenörer behövs för att täcka in behovet. Hon uttrycker det med: *Ut med svinen, in med turisterna!* Detta är grundat på att ett fåtal lantbrukare lagt ner grisproduktionen och byggt om till vandrarhem, som blivit omåttligt populära, och är ständigt fullbokade. Turisterna söker en plats där de kan ta det lugnt, vara anonyma, möta nya människor på ett plan som förenar på annat sätt än genom yrke och boendestatus. Många väljer just Skåne som semesterort tack vare det unika öppna landskapet och långa vita sandstränder. Krogtätheten och matkulturen bidrar också till långväga besökare.²³⁹

I ett samtal med Lena Andersson på Position Skåne kom det fram att landskapet är av stor betydelse i turistens val av besöksplats. Skåne som helhet lockar med fördelaktigt klimat, utpräglad regionalitet, men framförallt med den stora variationsrikedomen i landskapet.²⁴⁰

Vad är det i landskapet i vårt avgränsade område som kommer att locka besökare i framtiden? I artikeln *Turism – friluftsliv – naturvård ett triangeldrama* menar författaren Lars Emmelin att det finns två falanger inom forskningen av den psykologiska upplevelsen av landskapet. Den ena uppfattningen bygger på ett inlärt beteende avseende landskapets skönhet, den andra handlar om medfödd uppskattning av detsamma. Det tycks enligt författaren finnas visst empiriskt stöd för *uppfattningen att ett halvöppet, genomsiktigt, betespräglat skogslandskap har förmågan att tilltala människor oberoende av kulturell, social, ekonomisk eller utbildningsmässig bakgrund.*

²³⁸ Emmelin, 2005.

²³⁹ Johnsson, 2005.

²⁴⁰ Andersson, 2005.

Om vår uppskattning av landskap är medfödd torde upplevelsen handla om ett rent biologiskt behov av naturupplevelser.²⁴¹

I våra intervjuer framgick tydligt på frågan om vad som var bäst i området och vad respondenterna var särskilt stolta över, att naturen var det som överlägset var bäst. Platser som Ales stenar, Sandhammaren och Hagestad radby nämndes, över vilka man var särskilt stolt. Andra epitet i samband med denna fråga var ljuset, den öppna slätten och jordbrukslandskapet. En respondent hävdade att det bästa med detta område var absolut människorna. Människorna på landet är helare än de som bor i staden.

Värdet av variationsrikedom i landskapet inom turism är stort, liksom levande traditioner. Besökaren letar äkta landskap med genuina miljöer och människor, där spår av mänskliga aktiviteter, uppfinningsrikedom och historia finns. Det är viktigt med det omväxlande i miljön – och en annan viktig faktor är att besökaren ska känna samhörighet med den eller delaktighet i den. Därför är landskap med lokal stark prägel, småskaliga och hantverksmässiga samhällen, eller ofördärvade naturområden viktiga.²⁴²

7.4.2 Sevårdheter och besöksplatser

Ystad kommun besitter ett fantastiskt turistiskt material. Allra först ska nämnas den största sevärheten av alla, Ales stenar. Det är den, tillsammans med Stenshuvuds nationalpark,²⁴³ mest besökta kulturminnesplatsen i Skåne, och vad gäller hela riket kommer den på 15:e plats. Hit kommer svenska och utländska turister, både genom egen försorg och med bussar. I den turistiska satsningen vid Kåseberga och Ales stenar har kommunen anställt kunniga guider. Det är arkeologer och naturguider som ledsagat besökare genom tid och rum.

De milslånga stränderna längs med kusten tillsammans med naturområden såsom Hammars backar, Hagestad naturreservat och Backåkra utgör platser för ständiga besök året om.

Romanfiguren Wallander lockar fler besökare än någonsin till Ystad, *I Wallanders spår* har lyft turismen i Ystad kommun. Filmatiseringen av hans böcker skapar även det sysselsättning

²⁴¹ Emmelin, 1990, s. 140.

²⁴² Gustavsson, Ingelög, s. 35.

²⁴³ Strömberg, 1995, s. 17.

både i staden och på landsbygden. Filmstaden *Hollystad* i utkanten av Ystad på gamla regementsområdet, har fått hela Sverige att rikta blickarna mot Ystad.²⁴⁴

Det som kanske Ystad och Österlen är mest känt för är alla konstnärer. I varje by finns en konstnär eller ett galleri att besöka. Bara i undersökningsområdet finns det 17 företag som bedriver någon form av konstnärlig verksamhet.²⁴⁵

7.4.3 Turistiska produkter

Trenden inom turismen är att sälja färdiga paket för det är det bekvämaste sättet för konsumenten att handla. Ystad är inget undantag från den regeln. Branschen har nått stora framgångar med färdiga cykelpaket, Wallanderpaketet och golfpaket. Kunden köper boende och aktiviteter på samma gång. Cykelturismen har enligt Itta Johnsson ökat markant på senare år. Behovet av cykelleder ut från Ystad mot Kåseberga och Sandhammaren är stort.

Som tidigare nämnts har Henning Mankells romanfigur Wallander fått kraftigt genomslag i Ystad. Nu erbjuds kunderna Wallanderpaketet, där boendet förläggs på vandrarhem ute på landsbygden och guidade turer i Wallanders spår inne i Ystad. Med tanke på produktens natur så är man inte säsongsbunden, vilket är en stor fördel med tanke på kontinuiteten. Säsongen spelar heller ingen roll när det gäller golfturismen. Eftersom klimatet är så fördelaktigt i Skåne kan många golfbanor hålla öppet hela året och så är fallet även i Ystad.²⁴⁶

7.4.4 Marknadsföring av Ystad med omnejd

Turistbyrån driver en målgruppsinriktad marknadsföring, därför har man valt att ta fram flera olika broschyrer. Det handlar om trädgård, konst och design, Wallander eller stuguthyrning. Itta Johnsson berättade att varje månad har man över 1 000 000 besökare på kommunens hemsida om turism.

Den nationella och internationella marknadsföringen bedrivs bland annat genom aktivt deltagande på turistmässor i Sverige och utomlands. Starkaste och bästa marknadsföringen säger Itta Johnsson är de reportage som gjorts av utländska journalister. Förutom turistmässorna i Sverige annonserar Ystad Turistbyrå i dagspressen för att få besökare från andra till kommunen

²⁴⁴ Ystad kommun, "I Wallanders spår"

²⁴⁵ Ystad kommun, "Ystad, vägvisare 2005/2006"

närliggande områden. För att hålla lokalbefolkningen informerad om vad som händer i Ystad kommun utges en tidning som kommer ut fyra gånger om året i 13 000 exemplar.

²⁴⁶ Johnsson, 2005

8 Analys och resultat

I analysen redogör vi för resultatet och besvarar frågorna i syftet samt knyter dessa till de teorier vi framfört i uppsatsen. Under fråga 5 redovisar vi samtliga våra respondenters och myndigheters svar på vår enkät. På grund av för få deltagande går underlaget inte att lägga fram med hjälp av statistik.

1. Vilka historiska processer har format Löderup och Valleberga socknar till vad de är idag?

Jordbruket har haft den viktigaste påverkan på undersökningsområdet och har en mångtusenårig tradition. Det är den långa markanvändningshistorien som skapat de natur- och kulturvärden vi upplever i området i dag. Lantbruket har också varit den viktigaste grundvalen för människornas försörjning. Området har blivit ett uppskattat turistområde, om än den historien är betydligt kortare.

2. Finns det någon form av livsmedelsförädling av jordbruksprodukter i området?

I undersökningsområdet saknas i stort sett tradition för småskalig livsmedelsproduktion och sker i ringa omfattning: Kåseberga med olika sillinläggningar samt spettkaksbageri i Löderup. Istället är jordbruket inriktat på bulk – kvantitet. Orsakerna till detta är flera bland annat tradition, den förda jordbrukspolitiken samt att jordbruket bedrivs på högavkastande jordar som inte tvingat fram förädling för att öka inkomsterna. För att upprätthålla ekonomin har lantbrukarna i stället valt att expandera arealmässigt: arrenderat eller köpt mer mark. En del av brukarna anser det emellertid inte rimligt att expandera arealmässigt längre. Detta på grund av höga arrende- och maskinkostnader som inte står i proportion till intäkterna. Tänk EDA-modellen : *Människors värderingar och kultur* samt *Regionens tillgångar*.

3. Finns det turistiska attraktioner och inrättningar för besökande i området idag?

Inom området natur- och kulturarv finns flera attraktioner: Ales stenar vid Kåseberga, Kåseberga by, Kåsebergaåsen med betande djur och unik flora, Dag Hammarskölds Backåkra i Hagestads naturreservat, Sandhammarens milslånga strand (här går Skåneleden), Sandhammarens fyr, Hagestad radby, två medeltida kyrkor med kastaler; Valleberga och Löderup. Bara det öppna landskapet i sig är en attraktion.

Turistiska inrättningar finns det många i undersökningsområdet. Utav 47 företag med turistisk inriktning (detta ska vägas mot ett invånarantal på ca 2600 st) är 17 av konstnärlig karaktär, 10 övernattningsställen, 8 matställen, (vissa har både mat och övernattning) 4 butiker med kläder, souvernirer, presentartiklar, 5 gårdsbutiker, 3 museer, 3 antikvariat. Även här handlar det om tillgångar, människors värderingar och kultur, entreprenörskap och innovationskraft och samarbete, allt enligt EDA-modellen.

4. Finns det underlag för turismutveckling med hjälp av vårt natur- och kulturarv?

Med tanke på den långa markanvändningshistorien, vilken skapat de natur- och kulturvärden vi upplever i området i dag finns det helt klart ett underlag för turismutveckling. Värdet av variationsrikedom i landskapet inom turism är stort, liksom levande traditioner. Besökaren letar äkta landskap med genuina miljöer och människor, där spår av mänskliga aktiviteter, uppfinningsrikedom och historia finns. Det är viktigt med det omväxlande i miljön – och en annan viktig faktor är att besökaren ska känna samhörighet med den eller delaktighet i den. Därför är landskap med lokal stark prägel, småskaliga och hantverksmässiga samhällen, eller ofördärvade naturområden viktiga. Respondenterna uttrycker stolthet över landskapet.

5. Hur ser de boende respektive Länsstyrelsen Skåne län och Ystad kommun på framtiden inom jordbruk, livsmedelsförädling och turismutveckling?

Den första frågan gällde huruvida respondenterna trivdes i sin region eller inte. Här var samtliga rörande överrens om att de trivdes mycket bra i omgivningarna och att förutsättningarna var goda för att bo och verka i området. Alla var för småskalig företagsamhet och det visade sig att 11 av de 14 intervjuade har egna rörelser i någon form.

Vidare undrade vi om de anser att de kan genom småskalig företagsamhet påverka sin bygd i någon riktning. Här gick åsikterna isär och det övervägande antalet har negativ hållning i denna fråga.

Respondenterna fick ta ställning till om olika företeelser kunde påverka deras område i positiv bemärkelse såsom till exempel utbildning, ökat samarbete, åtgärder för att stimulera nyföretagande, mer marknadsföring, förbättra nyttjandet av natur- och kulturreсурser och bättre stöd från kommunen. Utbildning anses inte som en viktig faktor för en positiv utveckling, det hjälper till, men är inte en springande faktor. Stimulerande åtgärder från kommunen för att öka

småföretagande önskas, men initiativ till småföretagande måste komma från gräsrotterna. Enligt respondenterna är ett ökat samarbete myndigheter, företagare och människor emellan oerhört viktigt. Från kommunen är man också medveten om betydelsen av down-top effekten. Det är därför intressant att notera att förstudien angående ett Natur- och Kulturrum i Kåseberga, inte har diskuterats med byalaget för att ta del av deras åsikter som kanske hade varit värdefulla för förstudien. Även förslaget från en av våra respondenter om ett museum i samma by avslogs på grund av bristande intresse från kommunen. Bristen på lyhördhet från kommunen är ett mönster som tycks upprepas i många sammanhang. Vikten av down-top diskuteras i teorin men i praktiken tappas det bort.

Detta bekräftades av Inga Hallén på Ystad kommun. Hon menar att samverkan mellan landsbygden och kommunen i stort fungerar ganska dåligt för närvarande, men man arbetar på en förbättring. Det är viktigt att sudda ut fenomenet ”vi och de”. Hon upplever att kontakten är lättare mellan kommun - landsbygd än vad det är mellan kommun – stad. Dialogen med landsbygden underlättas i och med att det finns väl fungerande byalag i de flesta byarna.

Även Länsstyrelsen arbetar med ökat samarbete genom det nya landsbygdsprogrammet (LBU-programmet) som är på utarbetande. Där diskuteras hur viktigt det är med samarbete. Flera parter ska ingå, kommuner, föreningar, ideella rörelser samt länsstyrelsen. Det är väsentligt att alla känner sig delaktiga. Målet är att hitta gemensamma nämnare, då det på så vis är större chans att profilera bygden.

Vad gäller mer marknadsföring av undersökningsområdet anser respondenterna att det är ganska viktigt, men är i stort nöjda med dagens marknadsföring. Känslan av att hålla på sin integritet är viktig. Turistområdena/stråken finns och fungerar bra, de kan hålla sig där, tycker speciellt en av respondenterna. Det övervägande antalet respondenter anser att en förbättring är positiv, då de menar att bygdens överlevnad bygger på dess unika natur- och kulturresurser. Här ses en återkoppling till ovan nämnda storytelling som handlar om hur en bygd får sin identitet genom ett historiskt perspektiv. De ökade historiekunskaperna belyser sammanhangen i tid och rum, och skapar mening för dem som bor i bygden. Med en gemensam vision går utvecklingen i positiv riktning. Detta stämmer väl överens med tankarna i det ovan nämnda nya LBU-programmet som är under utveckling.

Överlag anser respondenterna att bättre stöd från kommunen är mycket viktigt för en positiv utveckling, till exempel när det gäller infrastruktur, social service och äldreomsorg.

Förutsättningarna för en livskraftig landsbygd är större när det finns inrättningar såsom affär, apotek och bibliotek. En annan viktig förutsättning är samverkan med andra företag, både ur ekonomisk och social synvinkel, fördelarna är många. Det är en trygghet att ha ett forum där olika problem kan diskuteras och gemensamma lösningar finnas. Då de flesta verksamheterna på landsbygden är enmansföretag blir mötesplatserna viktiga. Vissa är naturliga mötesplatser, då visst företagande bygger på samverkan i form av distribution och försäljning. Andra kan vara i gemensamma marknadsföringsaktiviteter. Fler fördelar med samverkan är styrkan i att vara många, som i sin tur ger upphov till nya idéer och infallsvinklar, bredare kompetens och snabbare resultat om man hjälps åt med rådgivning. I EDA-modellen ses en regions aktörers förmåga till samarbete som en viktig och avgörande faktor för att skapa tillväxt.

Nackdelarna med samverkan uppger respondenterna vara så kallade gratisåkare och att saker och ting tar längre tid. Sammanslagningar till stora enheter upplevs också negativt då man anser att verksamheten blir mer tungrodd.

Respondenterna fick frågan om de kunde tänka sig att ingå i ett nätverk. Hälften av de tillfrågade menar att det är en bra kontaktyta, men vill inte behöva prestera något tillbaka. Den andra hälften var negativt inställd till att ingå i nätverk.

Att turismen är en betydelsefull näring för undersökningsområdet är samtliga respondenter medvetna om. Den kommer, anses det, bli mer betydelsefull i framtiden, och det är viktigt med turismutveckling för bygden. En respondent gjorde reflektionen: *Det har räckt med jordbruk, men nu måste vi se oss om efter andra näringar och utöka verksamheten, vi måste marknadsföra oss själva.*

På frågan om turismen besvärar de boende i undersökningsområdet blev svaret: *Inte alls!* vilket förvånade författarna till denna uppsats. Respondenterna säger att de väljer andra vägar utanför turiststråken under högsäsong för att undvika trängsel i vardagen. När det kommer till turistiska attraktioner och aktiviteter i undersökningsområdet medges att det finns gott om gallerier och matställen, men tyvärr inga aktiviteter alls. Till exempel märks att särskilt barnaktiviteter saknas.

I enkäten hade vi frågor om svenskt/lokalproducerade produkter ansågs som viktigt. De flesta av respondenterna ansåg det som angeläget och nästan alla köper svenskt. Ibland kan priset på kött dock göra att utländska produkter väljes. Flera av respondenterna ser att Österlen är ett starkt varumärke vilket kanske lockar konsumenter att välja produkter från området.

Vidare tog vi upp frågor som berörde utvecklingspotentialen i området för småskalig livsmedelsförädling. De flesta av intervjupersonerna ansåg att det skulle vara möjligt och betydelsefullt för området.

De av respondenterna som är verksamma lantbrukare är emellertid mer tveksamma. Funderingar finns på hur myndigheternas krav och bestämmelser skall hanteras. Hur löser man rådgivning, tillsyn, kontroller och hur skulle det vara möjligt att ha mindre slakteri med nu rådande avgifter? De negativa faktorerna är många, marknadsföring och säljkanaler, billiga importvaror och bristen på tid, ses som svåra bitar för den mindre producenten.

På frågan vad det gäller befolkning och arbetstillfällen är det få som tror på en ökning. Denna uppfattning stämmer väl överens med kommunens syn på den framtida tillväxten.

6. Kan man med hjälp av bygdens tradition och historia visa på framtiden i området?

Framtidens landsbygdproduktion kommer att likna den som var vanlig i det förindustriella bondesamhället, där bonden var en mångsysslare och producerade lite av varje för att klara uppehållet. Vi talar om ett slags bondesamhällets återkomst byggt på nya verksamheter såsom livsmedelsförädling och turismutveckling. Sätter vi in området i EDA-modellen är det kulturlandskapet och turism som är områdets största tillgångar. Det är således dessa tillgångar som bör ”växlas” upp och bidra till ett affärsstrategiskt lyft genom innovation och entreprenörskap.

8.1 Framtidsvisionerna – en diskussion

8.1.1 Nollvisionen den fortsatta strukturrationaliseringen inom jordbruket får fortlöpa

Gårdarna anses gå mot en ökad specialisering och djurtätheten kommer att minska. Vad det gäller den nya jordbruksreformen kommer den troligen inte att medföra några större ekonomiska förändringar i undersökningsområdet. Kommer däremot sockerbetsodlingen att minska - vilket förutspås - sjunker inkomsterna från växtodlingen drastiskt. Växtodlarna förvaltar ett stort kapital och de kan komma rejält i kläm om lönsamheten sjunker så pass mycket att den drar ner markvärdena.

Den kategori av lantbruk som finns i undersökningsområdet, familjejordbruk, befinner sig i riskzonen för att försvinna som enskilda enheter. Länsstyrelsen och flera av respondenter menar att gårdarna kommer att slås samman och bilda större enheter med några få anställda.

I förlängningen leder denna utveckling till att färre människor kan bo kvar på landsbygden.

De äldre brukarna kan fortsätta som hitintills och leva på de investeringar som redan är gjorda. De yngre däremot måste trimma produktionen om de skall kunna vara kvar. Och för dem som vill fortsätta i nuvarande skala måste samarbetet öka med grannar för att på det viset uppnå stordriftens fördelar. De lantbrukare som ingått i undersökningen har redan samarbete med maskiner och dylikt. De ser samarbetet som en tradition och en naturlig del av livet på landsbygden. I ett av fallen fungerar även en lantbrukare som uppköpare och distributör av flera odlares grönsaker i området.

En del av de intervjuade brukarna menar att svenskt jordbruk nu står inför samma problem som i början av 1990-talet, nämligen överproduktion samt att lantbruket måste klara av konkurrensen från en öppen marknad. Funderingar finns hur det varit om *Omställning 90* hade fullföljts, då hade jordbruket redan varit anpassat till den öppna marknaden. Betalningen av produkterna till primärproducenten tror man var högre i slutet av 1980-talet och därför skulle inte marginalerna varit så små mellan att lyckas och misslyckas ekonomiskt om man valt att fullfölja omställningen tidigare. Men vid tiden för EU-inträdet, upplevdes det då som räddningen för lantbruket. Den socialdemokratiska regeringen upplevs inte heller haft något intresse av att värna inhemsk produktion – därför har EU också setts som ett skydd från oförstående svenska politiker.

Det är intressant att konstatera att ingen av dem vi intervjuat, privata eller offentliga personer, uppskattar de ständigt ökade kraven på rationalisering och effektivisering. Men ingen tycks se någon annan väg. En av brukarna menar att det blir som ett självgående ”maskineri”, ett system med hög hastighet som är utan kontroll. Systemet fjättrar människorna och det ges ingen tid för eftertanke. Tanken på en ny ”egnahemsrörelse” eller en ”ny gröna vågen” som en del framtidsforskare förespråkar, skulle i ett sådant system ses som bakåtsträvande och hindra utveckling. Som vi ser det behövs starka gallionsfigurer i bygden för att samla och dra igång någon verksamhet. Det skulle inte vara omöjligt, för i grunden anas en tro och försiktig optimism. Bara det ges tid att reflektera över det man har.

8.1.2 Livsmedelsförädling – småskaligt företagande på lokal nivå

Vi anser att det finns en outnyttjad utvecklingspotential i jordbrukets produkter och att grönsaker, nöt- och griskött skulle kunna vidareförädlas. Undersökningsområdet ingår i ett starkt varumärke som associeras till något positivt för många. Denna något svårgripbara positiva känsla, är också fullt möjlig att ”ladda” livsmedel med. En viktig ingrediens i profileringen av regional mat är

områdets natur och kultur, som framställs som unik och möjlig att uppleva genom konsumtion. Den unika naturens egenskaper beskrivs som en bas för den matkultur som besökare i området ska uppleva.

Här ser vi alltså en naturlig koppling mellan turism och jordbruket. Genom att saluföra lokalproducerade produkter finns det en möjlighet till att synliggöra producenten/lantbrukaren bakom produkten. Genom den småskaliga produktionen skapas sannolikt också ett intresse för svenskt lantbruk. Möjligheten till besöksverksamhet ute på gårdarna kan bidra till en ökad insikt om sambanden mellan landskap, biologisk mångfald, miljö och livsmedelsproduktion. Roland Gustafsson menar att det är viktigt att kommunicera landskapet och dess produkter på mötesplatser i affärer.

Sambanden mellan jordbruk och turism är inte uppenbara för alla, och vår uppfattning är att de turistinriktade respondenterna är mindre medvetna om betydelsen av jordbruket för området än vad jordbrukarna är medvetna om turismens betydelse. De turistinriktade respondenterna ser landskapet som en viktig orsak till att besökare väljer att komma till området. Alla ser dock inte att landskapet är en produkt av jordbruket. *Ut med svinen, in med turisterna* är en röst från en våra intervjupersoner. För en del lantbruksföretag är det ett alternativ, men ges inte lantbruket möjlighet att överleva ekonomiskt på sin ursprungliga verksamhet kommer landskapet, den viktigaste resursen, att förändras till något annat, kanske skog som i förläggningen kanske inte lockar så många turister.

8.1.3 Turismutveckling – landsbygdens samlade resurser av natur och kultur

Om turismens framtid i undersökningsområdet hoppas turistchefen i Ystad att det inte bara kommer att bestå av sommarhus som inte bebos hela året. Hon menar att landsbygden har några magiska år framför sig med paradigmskifte. Fler på landsbygden borde samarbeta för att kunna få kontinuitet och överleva. Samverkan är nyckeln till framgång. Det vore positivt om det fanns drivande krafter som kunde samla boende till att skapa tema på en plats eller i en by, till exempel ”konstnårsbyn”, eller ”grönsaksbyn”. En respondent som är verksam i mäklarbranschen hävdade att temat ”hästby” snart är verklighet. Det finns ett enormt hästintresse i hela landet och i synnerhet på Österlen. Hästturismen och så kallad *Bed & box* kommer att öka tror turistchefen. Alla som var unga hästtjejer på 70-talet tar nu åter upp intresset med hästar sedan deras barn

flyttat hemifrån. Ett boendekoncept vore villaområde med hästen i centrum, jämför med exempelvis existerande ekobyar.

Det finns en vision om en stugby med typiska skånska vitputsade små hus nere i Nybrostrand, något som saknas i Ystad. Det skulle ge fler alternativ för turisterna, inte minst för de golfande turisterna. Ökningen skulle gagna restaurangen på golfklubben och även de boende i området. Inte långt från Nybrostrand ligger sockerbruket i Köpingsbro, vars framtid är mycket oviss. Det finns idéer om att utveckla turistiska produkter som har med bruket att göra. Med så kallad perspektivförskjutning ser man möjligheter till nya verksamheter i industrilokalerna.

Att skapa en positiv utveckling på landsbygden kan handla om så kallade ”hemvändare”. Det är en absolut nödvändighet för utvecklingen att hämta inspiration och idéer utifrån. Viktigt är också kontakten med samhällsföreningarna ute på bygden.

8.2 Reflektion

De boende i vårt undersökningsområde är väldigt stolta över sin bygd och framförallt över natur och kultur. Det finns en medvetenhet om sambanden i landskapet, och också en tro på en ljusnande framtid. Under våra intervjuer märktes en vilja att förändra, en önskan att kunna påverka sin situation, men trög kommunikation med myndigheterna gör att förtroendet sjunker.

Förhoppningen är att det kommer en förändring inom en snar framtid, att myndigheterna också kan se det som vi kan se, en levande landsbygd med småskaligt företagande som bygger på samverkan. Vi kan se gårdsbutiker, lantgårdar som öppnar upp sina portar för besökare, cyklande turister i öppet landskap. Vi kan se levande byar med traditionellt lantbruk och blomstrande näringar, fungerande serviceinrättningar och skolor. En landskapsskola vore kanske något att satsa på för landskapstörstande stadsbarn? För livsmedelsproducerande verksamheter vore ett stort gemensamt kök en lösning, eller kanske ett slakteri? Det är alltså viktigt att se möjligheterna i landskapet, det ses olika beroende på betraktarens intresse: ekologiska, rekreativa, estetiska, kulturhistoriska eller sociala.

De obesvarade frågorna kring detta arbete blir naturligtvis: Vad har hänt i vårt undersökningsområde om 10 – 15 år? Kommer det att finnas några jordbruk kvar? Är livsmedelsförädling en blomstrande verksamhet? Har alla grisuppfödare slängt ut svinen och byggt om för turister? Vi ställer våra förhoppningar till nya vetgiriga landskapsvetare som kan göra en liknande undersökning som denna som vi företagit oss samt göra en jämförelse.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund

Lunds domkapitels arkiv

GVI:9: Decimantboken 1651

Lantmäteriets forskningsarkiv i Malmö

Generalstabskartan (1827 - 1971)

Häradsekonomiska kartan (1859 – 1934)

Löderups socken, akt: B5 (1815-1817)

Löderups socken, akt: K78-2:1 (1732)

Löderups socken, akt: K78-2:4 (1817-1822)

Löderups socken, akt: K78-7:1 (1784-1785)

Löderups socken, akt: K78-7:2 (1813-1818)

Valleberga socken, akt: K137-16:1 (1704-1705)

Valleberga socken, akt: K137-16:2 (1813-1818)

GIS-centrum Lunds universitet

Flygbilder 1940-talet

Lantbrukarnas Riksförbund

LRF, Länsförbund Skåne, *Betalda medlemmar-04123*, lokalavdelning 695-Löderup, utskrivet Höör 2005-01-24

LRF, Länsförbund Skåne, *Betalda medlemmar-04123*, lokalavdelning 696-Valleberga, utskrivet Höör 2004-10-30

LRF, Medlemsregister i Provinsförbundet Skåne, *Medlemmarägd & brukad areal*, Höör 2003

Ystad kommun

Ansökan om bidrag till förstudie till natur- och kulturum i Kåseberga, Bilaga 2, 2004-09-09, kontaktperson Inga Hallén

Lantmäteriverket Gävle 2005.

BESKED OM NYTTJANDE AV LANDSKAPSINFORMATION

Illustrationer, 2005-05-25 Ärende nr: I 2005/ 1173

Handläggare: Anders Laestander

Tryckta källor

Gillberg, Joh. Lor., *Historisk Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Christianstads Län uti Hertigdömet Skåne*. (Lund 1767.) Facsimileupplaga utg. av Åke Werdenfels, Lund 1980

Lunds stifts landebok, del 2, utg. av K.G. Ljunggren & Bertil Ejder, Skånsk senmedeltid och renässans 5, Lund 1952

Sveriges Geologiska Undersökning, *Jordartskartan Ser. Ae nr 66, 1D Ystad NO/IE Örnahusen NV*, skala 1:50 000, Uppsala 1985

Ystad kommun, ”I Wallanders spår”

Ystad kommun, ”Ystad, vägvisare 2005/2006”

Litteratur

Alebo, Lena, *Rösen, runor och ruiner: fornminnen i sydöstra Skåne*, Ystad 1996

Andersson, Å, Strömquist, U, *K-samhällets framtid*, Värnamo 1988

Björkman, Sten, *Svenska gods och gårdar*, Uddevalla 1937

Boverket, *Sverige 2009 förslag till vision*, Stockholm 1994

Bruun, Christina, ”Drömmen om en islandshäst” *ATL* 2005-05-10

Campbell, Åke, *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet*, Uppsala 1928

Carserud, Leif, *Geologiska sevärdheter i Skåne*, Lund 1992

Carserud, Leif, *Geologiska sevärdheter i Skåne II*, Lund 1994

Christensen, Lars, Peter Kempinsky (red), *Att mobilisera för regional tillväxt*, Lund 2004

Classon, Christer, Anders Dunér, *Fornminnen i Skåne*, Malmö 2001

Daniel, Esko, *Beskrivning till jordartskartorna Tomelilla SO/Simrishamn SV Ystad NO/Örnahusen NV*, Sveriges Geologiska Undersökning, Uppsala 1986

Ejder, Bertil, K-G Ljunggren, *Lunds stifts landebok Andra delen*, Lund 1952

Ekholm, Mats, Anders Fransson, *Praktisk intervjuteknik*, Göteborg 1992

Emmelin, Lars, ”Turism – friluftsliv – naturvård ett triangeldrama”, *Längtan till landet annorlunda, om turism i historia och nutid*, Värnamo 1990

Fernández-Armestro, Felipe, *Millennium. De senaste tusen årens historia*, Stockholm 1996

Flygare, Irene, A, Maths Isacson, *Jordbruk i välfärdssamhället 1945 – 2000*, Stockholm 2003

Fredén, Curt, *Berg och jord*, Sveriges Nationalatlas, Stockholm 2002

Frennemark, Marcus ”Här för att stanna” artikelförfattare *ATL* 2005-05-17

Frimodig, Christina, (red), *I kulturarvets fotspår- nya möjligheter för svensk turism*, R 2003:17, European Tourism Research Institute, Mitthögskolan i Östersund

Grundberg, Jonas, *Kulturarv, turism och regional utveckling*, R 2002:9, European Tourism Research Institute, Mitthögskolan i Östersund

Hallin, Börje, "Österlenbanor - förr och nu" *Österlen 1994. Årsbok från den samlade hembygdsrörelsen på Österlen*, Simrishamn 1994

Hannerberg, David, *Gårdar, Bol och vångar i Hagestad. Odling och organisation under 2000 år*. Meddelande från kulturgeografiska institutionen/Stockholms universitet. Serie B nr 60, Stockholm 1984

Hansen, Lars, *Kåseberga & Ales stenar*, Malmö 1996

Heldt Cassel, Susanna, *Att tillaga en region*, Uppsala 2003

Hellspong, Mats, Orvar Löfgren, *Land och stad*, Lund 1972

Israelsson, Lena, "600 kvadrat är lagom att bo på" *Land* 2004-12-30.

Jansson, Ulf, *Ekonomiska kartor 1800-1943. En studie av småskaliga kartor med information om markanvändning*, Riksantikvarieämbetet, Uppsala 1993

Jeansson, Nils Ragnar, Jan-Öjvind Swahn, art. "turism", *Nationalencyklopedin*, band 18, Höganäs 1995

Jonasson, Lars, *Lantbruk och lantbrukare i Skåne. En blick i framtiden till år 2010*, Lantbruksenheten Skåne i utveckling 2002:37, Kristianstad

Jordbruksverket, *Rationaliseringsstöd. Lantbruksstyrelsens anvisningar till förordningen om statliga stöd till jordbruket i rationalisering*. Jordbruksverket 1978:250 (allmänt utskick till länsstyrelserna i Sverige)

Kamfjord, Georg, *Turism & Affärsresande*, Smedjebacken 2002

Karlsson, Sven-Erik, *Natur och kultur som turistiska produkter, en början till en sociologisk analys*, Forskningsrapport 94:11. Gruppen för regional forskning, Högskolan i Karlstad

Larsson, Lars-Inge, *Integrera, tolka, presentera. Digitala historiska kartor*, Västerås 2002

Lappé, Anna, "Bondens egen" *Ystads Allehanda* 2005-07-26

Lewan, Nils, *Historisk geografi Ymer'86 årgång 106 Svenska sällskapet för antropologi och geografi*, Stockholm 1986

Lewan, Nils, *Perspektiv på skånska landskap*, Lund 2004

- Lewan, Nils, Paul Sjögren, *Ett Skåne i förändring. Kartor och landskap genom 200 år*, Malmö 1994
- Lind, Bob, G, *Ales stenar – ur ett arkeoastronomiskt perspektiv*, Helsingborg 2004
- Löfström, Tomas, ”Begreppet Österlen” *Ystads Allehanda* 2005-05-04
- Minell, Hugo, *Flygbildsteknik och Fjärranalys*, Stockholm 1993
- Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870-1945*. (Det svenska jordbrukets historia band 4.) Stockholm: Natur och kultur/LT 2001
- Myrdal, Janke, ”Berättelser om vår egen tid?”, *Framtider, Institutet för framtidsstudier*, 2001:4
- Myrdal, Janke, *Den nya produktionen – det nya uppdraget. Jordbrukets framtid i ett historiskt perspektiv*. Jordbruksdepartementet Ds 2001:68
- Månsson, Hans, (red) *Med periferin i centrum*, Östersund 1996
- Nilsson, P-O, *Hagestad i gammal tid*, Simrishamn 1989
- Nygren, Ola, L-O Persson, , *Befolkningsutvecklingen fram till år 2010 och därefter*, Rapport 19 från Regionalpolitiska utredningen, Stockholm 2001
- Sahlberg, Bengt, *Kungar, katastrofer och kryddor*, Östersund 1998
- Skansjö, Sten, ”På jakt efter dansk-skånska förfäder. Kring några källor från Skånes dansktid”, *Skånsk släktforskning, Jubileumsskrift 1937-87*, utg. av Skånes Genealogiska Förening, Lund 1987
- Skansjö, Sten, *Skånes historia*, Lund 1997
- Skansjö, Sten, *Skånsk senmedeltid och renässans. Söderslätt genom 600 år; bebyggelse och odling under äldre historisk tid*, Lund 1983
- Sporrong, Ulf, Hans-Fredrik Wennström, , *Sveriges kartor, Sveriges nationalatlas*, Stockholm 1990
- Stenseke, Marie, *Bonden och landskapet*, Lund 1997
- Strömberg, Märta, *Från bågskytte till medeltidsbonde*, Ystad 1988
- Strömberg, Märta, *Järn i Österlenska forntidsfynd*, Simrishamn 1981
- Strömberg, Märta, ”Teater, musik, poesi och bröllop vid Ales stenar”, *Ale* 1995:1
- Söderberg, Bengt, *Landsbygdsboendet som brygga mot kretsloppsamhället*, Falköping 1995

Tollin, Clas, *Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården*, Riksantikvarieämbetet, Uppsala 1991

Wahlström, Bengt, *En förändrad värld*, Malmö 1996

Weissglas, Gösta, Martin Paju, Lars Westin, Torbjörn Danell, *Kulturarvet som resurs för regional utveckling En kunskapsöversikt*. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:1

Wennström, Helena, ”Kommuner satsar för lite på landsbygdens tillväxt” *ATL*, 20050524

Wikborg, Jonas, (red.) *Kåseberga historia och historier kring ett fiskeläge*, Ystad 2002

Åkesson, Gunnar, ”Roepiger, sockerpuller och galizier”, *Österlen 1998. Årsbok från den samlade hembygdsrörelsen på Österlen.*, Simrishamn

Muntliga uppgifter

Emmelin, Lars, ekolog 2005-04-15

Gustavsson, Roland, professor landskapsarkitektur, Alnarp 2005-05-03

Hallén, Inga, statsarkitekt Ystad kommun 2005-05-18

Håhus, Christina, Länsstyrelsen Kristianstad, 2005-04-11

Johnsson, Clas, handläggare Länsstyrelsen Kristianstad, 2005-04-11

Johnsson, Itta, turistchef, Ystad kommun, telefonintervju 2005-04-13 samt från den 11 maj 2005.

Laursen, Jeanette, föreläsare Högskolan Kristianstad 2004-10-20

Nörregård, Margareta, byalagets ordförande i Hagestad, 2005-08-04

Övrigt

E-postbrev från Göran Hallberg, Dialekt och ortnamnsarkivet (DAL), 2005-04-05, angående frågor kring ortnamnen Löderup, Kåseberga, Hagestad och Valleberga.

Internetkällor

Andersson, Robert, *Intresset för småskaligt lantbruk ökar*, SR, 2004-12-24,
<http://www.sr.se/ekot/artikel.asp?artikel=527991> 2005-06-30

Anselmsson, Johan, Ulf Johansson, Sars Larsdotter, Henrik Nilsson, *Lund International Food Studies*, 2004/3 <http://www.lri.lu.se/lifs/publications/LIFS0403.pdf> 2005-04-23

Anselmsson, Johan, Ulf Johansson, Sars Larsdotter, Henrik Nilsson, *Lund International Food Studies*, 2004/3
<http://www.lri.lu.se/lifs/publications/LIFS0403.pdf> 2005-06-30

Aronsson Datateknik, http://aronsson.se/Egna_m%E4rkesvaror 2005-06-15

Danisco Sugar, Magasinet 2005,
http://www.sockerbetor.nu/upl_material/betmagasinet_mars05.pdf 2005-05-16.

Edafors AB, Culinary Heritage, 2005
<http://www.culinary-heritage.com/> 2005-08-05

EU-kommissionens förslag till ny förordning för landsbygdsutveckling, COM(2004)490final, 2004-08-29, <http://www.snf.se/pdf/dok-jordbruk-landsbygdsutvreform.pdf> 2005-04-19

Hallberg, Ingela, *Kunskapscentrum för livsmedelsförsörjning och lokal mat*,
LivsmedelsSverige/SLU,
<http://www.livsmedelssverige.org/regmat/projekt/projektbeskrivning.pdf> 2005-07-18

Hallström, Agneta, LUI, *Matens kvalitet*, Marknadsinformation AB, 2004-04-16
http://www.minmat.org/data/internal/data/11/1099912672041/matens_kvalitet.pdf 2005-06-30

INTERREG IIIA Nord,
<http://www.interregnord.com/scripts/se/index.asp> 2005-07-08

Kommunfakta, Ystad, publicerat av SCB, 2004,
[http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/\\$FILE/kommun.pdf](http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/$FILE/kommun.pdf) 2005-07-28

Lundberg, Gunnel, Ystad kommun, 2005-05-30
<http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/AllDocuments/CEF229796B807E64C12569E700422A6E>
2005-07-27

Lundesjö, Maria, *Effekten av bäckenbenshängning på utbyte och köttkvalitet hos ungtjurar*,
examensarbete på SLU, publikation 136, Uppsala 2001,
<http://www.kaprifolkott.nu/MariaLundesjo.pdf> 2005-07-18.

Mer Vård Mat storprojekt 2003 – 2005, 2002-08-31
http://www.mervardmat.nu/pdf/Mvm_handlingsplan2.pdf 2005-06-14

NE (de fem följande adresserna i listan)

http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=L%F6derup 2005-04-19

http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=tornquist&btn_search=S%F6k+i+NE 2005-07-10

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=196978 sökord = Hagestad_ 2005-04-28.

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=174106&i_word=framtidforskning 2005-05-04 kl 10.19

Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Jordbruk och landsbygd*,
<http://www.justitie.regeringen.se/sb/d/4196#34117> 2005-07-30

Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Genomförandet av EU:s jordbruksreform i Sverige*, 2004, <http://www.regeringen.se/sb/d/1091/a/11327> 2005-07-23

Regeringens skrivelse 1999/2000:14, *En hållbar utveckling av landsbygden*,
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/34/44/45ec75e8.pdf> 2005-05-23

Rhode, Roland, Hällefors kommun, *Livsmedel på järnväg*,
<http://www.grythyttan.se/pdf/livsmedelsforetag.pdf> 2005-08-01

Sjödahl, Martin, *Styrmedel och ersättningsmodeller för kollektiva nyttigheter*,
Jordbruksverket, 2004
www.sjv.se/download/18.1e45e3103e903026b8000114/bilaga%20kapitel%203.pdf. 2005-08-03

Skärgårdssmak,
<http://www.skargardssmak.com/start.con> 2005-07

Statistiska Centralbyrån,
<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp> 2005-07-23

Svensk Lantmat, Kort reportage från Hearing om lokal och regional livsmedelsproduktion i Kristianstad 17 maj 2002, *Är regelverket för den småskaliga livsmedelsproduktionen för komplicerat?*
http://www.skane-lantmat.se/svensk_lantmat/reportage/hearing17maj/hearing17maj2002.htm
2005-06-29

Svensson, Birgitta, Stockholms universitet, www.ekoforsk.uu.se/svensson.doc 2005-08-06

Ystad kommun, *Sammanställning av befolkningsstatistik*, 2004
[http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/\\$FILE/Befolkningssiffror_2005.pdf](http://www.ystad.se/ystadweb.nsf/wwwpages/D5B19FF9E190D14AC1256A410034D5B0/$FILE/Befolkningssiffror_2005.pdf) 2005-07-23

Walfrid-Borg, Monika, LRF,
<http://www.lrf.se/LrfNodeServlet?command=layout&n=1078> 2005-06-30

<http://www.cig.se/gronaresor/eko2.htm> 2005-08-06

Förkortningar

ATL = Annonsblad till lantmannen (Affärstidning för verksamma inom lantbruk)

SCB = Statistiska centralbyrån

Figurer

Fig.1. Översiktskarta, Lantmäteriet digitalt

Fig. 2. Geologisk karta, en del av fig. 18 i beskrivningen till jordartskartorna 65-66 serie Ae

Fig. 3. Eva Ingvarsson, 2005-05-19

Fig. 4. Strömberg, Märta, Från bågskytte till medeltidsbonde, s. 146, Ystad 1988

Fig. 5. Strömberg, Märta, Från bågskytte till medeltidsbonde, s. 111, Ystad 1988

Fig. 6. Strömberg, Märta, Från bågskytte till medeltidsbonde, s. 111, Ystad 1988

Fig. 7. Hannerberg, David, *Gårdar, Bol och vångar i Hagestad. Odling och organisation under 2000 år*. Meddelande från kulturgeografiska institutionen/Stockholms universitet. Serie B nr 60, s. 85, redigerad 2005-08-10, Stockholm 1984

Fig. 8. Valleberga, 1704, 1813, Digitala historiska kartor

Fig. 9. Valleberga, 1704, 1817, 1893 1929, Digitala historiska kartor

Fig.10. Löderup 1732, 1813, Digitala historiska kartor

Fig. 11. Löderup, 1817

Fig. 12. Christensen, Lars, Peter Kempinsky (red), *Att mobilisera för regional tillväxt*, s. 34, redigerat 2005-05-10, Lund 2004

Fig. 13. Foto taget mot slätten från Kåseberga av Eva Ingvarsson.

Bilagor

För samtliga bilagor: samtliga kartor, ligger i norr där inget annat anges.

Bil. 1. Intervjufrågor

Bil. 2. Geometriska kartan, Valleberga socken, 1704-1705

Bil. 2b. Rekognosceringskartan, Lewan, Nils, *Historisk geografi Ymer'86 årgång 106 Svenska sällskapet för antropologi och geografi*, Stockholm 1986

Bil. 3. Enskifteskartan, Valleberga socken, 1813-1818

Bil. 4. Ekonomiska kartan, Häradsekonomiska kartan 1859 – 1934 Kristianstad län

Bil. 5. Generalstabskartan, Generalstabskartan 1827 - 1971 Kristianstad län

Bil. 6. Geologiska kartan, Sveriges Geologiska Undersökning, *Jordartskartan Ser. Ae nr 66, 1D Ystad NO/1E Örnahusen NV*, skala 1:50 000, Uppsala 1985

Bil. 7. Flygbild, GIS-centrum Lunds universitet, Flygbilder 1940-talet, Digitalt

Bil. 8. Berggrundskarta, Geologiska kartan, Sveriges Geologiska Undersökning, *Jordartskartan Ser. Ae nr 66, 1D Ystad NO/1E Örnahusen NV*, skala 1:50 000, Uppsala 1985

Bil. 8b. Geometriska kartan, Valleberga socken, 1704-1705

Bil. 9. Kåseberga bebyggelse, digitaliserad i GIS, (originalet borta i ”serverkraschen” finns endast i papperskopia) ursprungskartor: Valleberga socken 1704-1705

Valleberga socken 1813-1818

Häradsekonomiska kartan 1859 – 1934

Examensarbete vt 2005

Landsbygdsutveckling i Valleberga och Löderup socken.

Intervjuer med respondenter i området.

Intervjuare:

Respondent:

Adress och telefon:

Yrke:

Frågor som berör **samverkan** mellan företag i syfte att **utveckla och förädla** det som redan finns i bygden. Jordbruk och turism.

1. Trivs du i ditt område?

- Ja
- Nej

2. Är förutsättningarna bra för att bo och verka här?

- Ja
- Nej

Utveckling

3. Kan man genom småskalig företagssamhet påverka sin bygds framtid?

- Ja
- Något lite
- Inte alls

4. Tycker du själv att du kan påverka framtiden i din bygd?

- Ja
- Något lite
- Inte alls

5. Hur viktigt är följande åtgärder för att området skall kunna utvecklas positivt?

Utbildning

Mycket viktigt Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Ökat samarbete mellan företagen.

Mycket viktigt. Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Åtgärder för att stimulera nyföretagande

Mycket viktigt Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Mera markandsföring av orten/området

Mycket viktigt Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Åtgärder för att förbättra nyttjandet av befintliga natur- och kulturreсурser

Mycket viktigt Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Bättre stöd från kommunen

Mycket viktigt Ganska viktigt Inte så viktigt Inte alls

Samverkan

6. Har du samverkan med andra företag?

- Ja
- Nej

7. Hur viktigt tycker du att samverkan med andra företag är för ditt företag?

- Mycket viktig
- Ganska viktigt
- Inte så viktigt
- Inte alls viktigt

8. Ser du några stora fördelar med samverkan?

- Ja. Vilka fördelar ser du:
- Nej

9. Ser du några stora nackdelar med samverkan?

- Ja. Vilka nackdelar ser du?

- Nej

10. Skulle du kunna tänka dig att ingå i ett nätverk?

- Ja
- Nej

Turism

11. Anser du att turism är viktigt för området?

- Mycket viktigt
- Ganska viktigt
- Inte så viktigt
- Inte alls viktigt

12. Hur betydelsefull tror du att turismnäringen kommer att vara för din ort i framtiden?

- Mycket mer
- Mer betydelsefull
- Lika betydelsefull
- Mindre betydelsefull

13. Hur viktigt är det för dig att turistnäringen utvecklas?

- Mycket viktigt
- Ganska viktigt
- Inte så viktigt
- Inte alls viktigt

14. Förekommer det att du är besvärad av turism?

- Ofta
- Sällan
- Aldrig

15. Tycker du att det finns många turistiska attraktioner i området?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Jordbruk

16. Är lokalproducerad mat viktig för dig?

- Ja
- Ganska
- Inte alls

17. Köper du själv lokalproducerade varor?

- Ja
- Nej
- Ibland

18. Om det fanns en hylla i din matvarubutik med lokalt producerade varor, skulle du välja den då?

- Ja
- Nej

19. Om det fanns en gårdsbutik med lokala varor i din närmsta omgivning, skulle du handla där då?

- Ja
- Nej

20. Tror du att småskalig livsmedelsförädling har en utvecklingspotential i området?

- Stor
- Liten
- Inte alls

21. Hur viktigt är det för dig att livsmedelsförädling utvecklas i området?

- Mycket viktigt
- Ganska viktigt
- Inte så viktigt
- Inte alls viktigt

22. Vad tror du om framtiden för området? Befolkning, arbetstillfälle.

23. Vad anser du är det bästa med området, något du är speciellt stolt över?

24. Vad är som styr ditt val vid inköp av matvaror; vilket är viktigast, priset eller att det är lokalproducerat?

25. Vilken/Vilka tillgångar anser du att den här bygden har och som skulle kunna utvecklas mer?

